



WAARACHTIG AUTHENTIEK

Je wordt niet zomaar wie je bent

Lieke Eysackers-van der Hagen

l.eysackers@home.nl

studentnummer: 40098

Masterscriptie Afstudeervariant Educatie

Universiteit voor Humanistiek, Utrecht

maart 2011

Begeleider: Joep Dohmen

Meelezer: Martien Schreurs

"Alle stervelingen zijn gelijk, maar hun maskers verschillen"

Voltaire (1694-1778)

Omslag: detail van 'De intrede van Christus in Brussel in 1889'

James Ensor, 1888-1889

VOORWOORD

Hoe anders kan het gaan? Met het voltooien van deze scriptie zit ook mijn tijd bij de UvH er weer op. Al met al ben ik er toch veel langer gebleven dan oorspronkelijk de bedoeling was. In eerste instantie was ik van plan om een paar modules gespreksvaardigheden te volgen, meer niet. Het werden echter niet een paar modules, maar een hele minor, de eerste die aan de UvH werd gestart. In dat minorjaar werd ik steeds enthousiaster en na afronding van de minor ging ik meer (GB)colleges volgen, inmiddels ingeschreven als 'masterstudent' (voornamelijk uit praktische overwegingen). Tot ik ook die voor het merendeel had gevolgd. Toen werd het lastig: afstuderen was nog steeds geen doel, maar stoppen was ook geen optie. Vervolgens heb ik een aantal 'verplichte' modules gevolgd waarna ik opnieuw keuzes moest maken: wel of geen stage? Met de keuze voor wèl (onder andere omdat de studie op dat moment goed aansloot bij mijn werk) werd de studie steeds minder vrijblijvend, hoewel ik afstuderen nog steeds op afstand hield. Uiteindelijk waren de modules 'op' en had ik er eigenlijk ook wel zin in om me met één onderwerp bezig te gaan houden. Een onderwerp dat mij al eerder in zijn greep had toen ik voor mijn werk met basisschoolleerlingen 'in gesprek ging'. Thema's als 'serieus genomen worden', 'gehoord en gezien worden', 'jezelf zijn' kwamen in die gesprekken naar voren en bleven mij bij. De thema's 'aandacht' en 'erkenning' waren in eerste instantie 'mijn' scriptie-onderwerp, maar al vrij snel heb ik het accent verlegd naar authenticiteit (omdat dit thema dichterbij mijzelf ligt) en heb ik me daar vervolgens in verdiept. Door de combinatie werk en studie heb ik langere tijd over mijn studie gedaan, maar nu is, met de voltooiing van mijn scriptie, deze dan toch eindelijk afgerond.

Dat het toch zover is gekomen heb ik zeker niet alleen aan mezelf te danken, maar aan alle steun, al het enthousiasme en geduld van mensen om me heen.

Op de allereerste plaats natuurlijk mijn begeleider, Joep Dohmen, die me, als ik, zo niet 'ontspoord' dan toch wel een beetje de weg kwijt dreigde te raken, weer oppepte met zijn enthousiasme en koffie en motiverende opmerkingen en zeer waardevolle suggesties. Joep, heel veel dank daarvoor, en voor het geduld dat je met me hebt gehad.

En veel dank ook aan Martien Schreurs, mijn mee-lezer, voor zijn opmerkzame blik en eveneens waardevolle suggesties.

En de mensen om mij heen die me met aandacht omringden en me moed inspraken als ze zagen dat ik die een beetje aan het verliezen was.

Diny Albers, die het hele 'project' heeft gevolgd: dank voor je niet aflatende support, hulp, betrokkenheid en enthousiasme.

En Jan, mijn man, die continu van het hele proces heeft mogen 'genieten' en me er ook van heeft weerhouden ermee te stoppen: dank voor je meeleven, je morele steun en alles wat je voor me hebt betekend.

Ook een groot woord van dank voor mijn moeder, van wie ik heb geleerd hoe belangrijk het is om jezelf trouw te blijven.

En alle anderen die bij mijn afstudeeronderzoek betrokken zijn geweest en zonder wie het niet was gelukt: alle leerlingen die hebben meegewerkt aan de interviews en gesprekken, Kees van den Oord en René van der Drift, mentoren van resp. atheneum-4 en havo-4: heel veel dank voor jullie betrokkenheid, de medewerking en niet te vergeten, de gastvrijheid.

Ten slotte dank aan al diegenen die ik niet specifiek heb genoemd, maar die belangrijk voor me zijn: dank voor jullie aandacht en betrokkenheid, en het feit dat jullie er waren en zijn.

28 maart 2011

Inhoudsopgave

| | |
|---|-----------|
| INLEIDING | 3 |
| <i>Doelstelling</i> | 5 |
| <i>Vraagstelling</i> | 6 |
| <i>Onderzoeksopzet</i> | 6 |
| 1 Situatieschets van jongeren en de samenleving | 9 |
| 1.1 <i>Een veranderende samenleving</i> | 9 |
| 1.2 <i>Een nieuwe identiteit van zowel de burger als de samenleving</i> | 10 |
| 1.3 <i>Jongeren van nu</i> | 10 |
| 1.4 <i>De beeldvorming van jongeren in onderzoek</i> | 11 |
| 1.5 <i>Evaluatie van de onderzoeken</i> | 21 |
| 2 HOE AUTONOOM KUNNEN WE ZIJN? | 27 |
| 2.1 <i>De betekenis van autonomie</i> | 27 |
| 2.2 <i>Twee soorten vrijheid: positieve en negatieve vrijheid</i> | 27 |
| 2.3 <i>Positieve vrijheid en autonomie</i> | 29 |
| 2.4 <i>Autonomie moet je leren</i> | 30 |
| 2.5 <i>Een dynamisch (leer)proces</i> | 32 |
| 3 Authenticiteit | 35 |
| 3.1 <i>Verschillende betekenissen van authenticiteit</i> | 35 |
| 3.2 <i>Charles Taylor over authenticiteit</i> | 38 |
| 3.3 <i>Naar aanleiding van het voorgaande</i> | 42 |
| 3.4 <i>Ten slotte</i> | 44 |
| 4 ERKENNING | 49 |
| 4.1 <i>De betekenis van het begrip nu en eerder</i> | 49 |
| 4.2 <i>Erkenning: als je het niet krijgt dan neem je het toch?</i> | 53 |
| 5 interviews met jongeren | 57 |
| 5.1 <i>Opzet en werkwijze</i> | 57 |
| 5.2 <i>Analyse</i> | 60 |
| 5.2.1 <i>De betekenis van 'jezelf zijn'</i> | 60 |
| 5.2.2 <i>Jezelf worden/zijn in dialoog met de omgeving</i> | 62 |
| 5.2.3 <i>Waardering en erkenning</i> | 65 |
| 5.2.4 <i>Invloed van opvoeders</i> | 66 |
| 5.2.5 <i>Toetsing van het beeld van jongeren</i> | 67 |
| 5.3 <i>Samenvatting van de opbrengsten uit de interviews</i> | 70 |
| 5.3.1 <i>Algemeen</i> | 70 |
| 5.3.2 <i>De betekenis van authenticiteit = jezelf zijn</i> | 70 |
| 5.3.3 <i>Jezelf worden/zijn in dialoog met de omgeving</i> | 71 |
| 5.3.4 <i>Het belang van waardering en erkenning bij jongeren en niet-jongeren</i> | 72 |
| 5.3.5 <i>De invloed van opvoeders op de persoonlijke identiteitsontwikkeling van jongeren</i> | 72 |
| 5.3.6 <i>Toetsing van het beeld van jongeren van</i> | 73 |
| 5.4 <i>Eerdere bevindingen uit interviews met basisschoolleerlingen</i> | 74 |
| 5.5 <i>Een verhaal apart</i> | 77 |
| CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN | 81 |
| SAMENVATTING | 94 |
| LITERATUUROPGAVE | 95 |

INLEIDING

De keuze voor het thema ‘authenticiteit’ als onderwerp van mijn afstudeerscriptie is niet toevallig, maar is min of meer een vervolg op de uitkomsten van eerdere gesprekken die ik, in het kader van burgerschap en democratie voor zowel mijn studie als mijn werk, heb gevoerd met leerlingen uit het basisonderwijs en uit het voortgezet onderwijs.

In de gesprekken met basisschoolleerlingen kwamen thema’s als erkenning, aandacht en eigenheid, jezelf zijn regelmatig naar voren. Tijdens de gesprekken met de leerlingen uit het voortgezet onderwijs kwamen deze thema’s eveneens aan de orde, maar waren ook onderwerpen zoals verantwoordelijkheid, autonomie en onafhankelijkheid onderwerp van gesprek. Het doel van deze interviews was de meningen van leerlingen over burgerschap en sociale integratie te inventariseren, de ideeën die hieromtrent bij hen leefden en de rol die zij meenden daar zelf in te kunnen vervullen. Tijdens de gesprekken bleek niet alleen dat ook elf- en twaalfjarige leerlingen over thema’s als deze kunnen reflecteren, maar werd ook duidelijk dat zij waarden als erkenning, aandacht, autonomie, betrokkenheid en authenticiteit belangrijk vinden.

In de loop van één van die gesprekken werd het begrip ‘authenticiteit’ door een leerling treffend verwoord in de opmerking ‘je moet gewoon jezelf blijven’. Deze uitspraak was een reactie op de vraag in hoeverre gedrag gericht is op het ‘erbij wil horen’. Deze uitspraak werd met veel overtuiging gedaan; het leek voor deze leerling heel vanzelfsprekend om je niet anders voor te doen dan je bent. Een authentieke reactie over authenticiteit. Maar tegelijkertijd gaf deze uitspraak me het besef dat authenticiteit niet altijd en voor iedereen zo vanzelfsprekend is als deze leerling meende. Kinderen zijn vaak ‘authentiek’ (in de betekenis van ‘zichzelf zijn’), maar de opvatting dat kinderen behalve leren vooral ook veel afleren is, als deze al waar is, mijns inziens zeker van toepassing op authenticiteit. Authentiek zijn lijkt zo eenvoudig, maar niet alles is wat het lijkt. Deze opmerking over ‘gewoon jezelf blijven’ raakte echter aan iets dat voor mij belangrijk is, waar ik meer over wilde weten en waar ik iets mee zou willen doen.

Het begrip authenticiteit is niet alleen lastig om te definiëren, maar roept ook direct een aantal associaties bij mij op zoals het begrip positieve en negatieve vrijheid, autonomie, erkenning. Hoe verhoudt authenticiteit zich tot negatieve vrijheid: betekent authenticiteit ongelimiteerde

persoonlijke vrijheid of houdt authenticiteit tevens een begrenzing in wat eigen vrijheid en zelfbeschikking versus betrokkenheid en verantwoordelijkheid jegens anderen betreft? Met name in de huidige samenleving lijkt negatieve vrijheid een verworven recht te zijn geworden, lijkt inmenging van anderen niet op prijs te worden gesteld en lijkt autonomie haast onaantastbaar. Hoewel je wat dit betreft over een algemene tendens kunt spreken wordt vooral jongeren nogal eens verweten zich te laten leiden door een ongebreidelde vrijheidsdrang. Geluiden over een doorgeslagen individualisering en een toenemende onverschillige en onbetrokken houding van met name jongeren roepen bij mij de vraag op of dit ook werkelijk zo is en als dat zo is waardoor deze houding dan is ontstaan. Stellen ouders hun kind(eren) te veel centraal en geven zij het kind het idee dat het eigenlijk volmaakt is zoals het is? Is een dergelijke benadering (hoe goed bedoeld ook) niet een stimulans in de richting van een te narcistische instelling van het kind? Hoe authentiek kun je zijn zonder narcistisch te worden? Wat betekenen authenticiteit, zelfbeschikking en autonomie in relatie tot anderen voor jongeren? Over deze veronderstellingen en vragen die deze oproepen gaat mijn scriptie.

Doelstelling

Authenticiteit is een lastig begrip. Aan de hand van de theorie van de filosoof Charles Taylor (en anderen) wil ik dit thema nader verkennen en toetsen aan de hiervoor aangegeven veronderstellingen.

Hoofddoel in mijn onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de betekenis die authenticiteit en de eerder genoemde hiermee samenhangende begrippen (zoals positieve en negatieve vrijheid, autonomie en erkenning) voor jongeren hebben en de rol die deze spelen in hun persoonlijke ontwikkeling en identiteitsontwikkeling. Welke betekenis heeft authenticiteit voor jongeren? Betekent authenticiteit voor hen pure zelfbeschikking (negatieve vrijheid) of ligt in authenticiteit tevens erkenning en aandacht en zorg voor anderen besloten? Hoe verhouden eigenheid en verbondenheid zich volgens hen tot elkaar?

Ik vind het niet alleen interessant, maar ook zinvol om te weten welke ideeën jongeren zelf hebben over deze thema's, hoe zij hun identiteitsontwikkeling zien in relatie tot de samenleving en welke rol zij zelf, hun opvoeders en andere volwassenen volgens hen hierin spelen?

Nevendoel van mijn onderzoek is om met behulp van de verkregen inzichten (van met name jongeren zelf) mogelijk voor mezelf (als niet-opvoeder) inzicht te krijgen in de complexe materie die opvoeden heet.

De theoretische relevantie van mijn scriptie betreft morele educatie, zowel in opvoedkundige als onderwijskundige zin.

Mijn scriptie is met name toegespitst op jongeren in de leeftijd van 12 tot 20 jaar omdat deze jongeren van nu de opvoeders van morgen zijn. Ik ben daarom vooral geïnteresseerd in de ideeën die zij hebben over onderwerpen zoals authenticiteit, erkenning en autonomie.

Zoals eerder gezegd wil ik dit doen aan de hand van de theorie van Charles Taylor (en anderen). Volgens Taylor kun je je identiteit slechts definiëren tegen een achtergrond van dingen die er werkelijk toe doen en kun je je eigen waarachtigheid (= authenticiteit) alleen ontwikkelen in dialoog met anderen tegen de achtergrond van een, wat Taylor noemt, 'gedeelde horizon', een gedeeld normatief kader.

De ideeën die jongeren met betrekking tot het voorgaande hebben wil ik onderzoeken aan de hand van onderzoek bij jongeren, uit data die ik heb verkregen uit eerdere interviews met jongeren en uit literatuur.

De praktische relevantie van mijn scriptie bestaat uit het geven van handreikingen en suggesties voor opvoeders (binnen en buiten het onderwijs) om jongeren vanuit een gedeeld moreel kader te kunnen laten uitgroeien tot waarachtig authentieke mensen.

Vraagstelling

Om het doel te bereiken staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

1. Hoe is de actuele situatie wat betreft de houding en gedrag van jongeren inzake waarden als authenticiteit, vrijheid en verbondenheid? Hoe is deze situatie ontstaan?
2. Welke betekenis hebben authenticiteit, erkenning, autonomie in de huidige samenleving en hoe verhouden deze zich tot elkaar? Welke betekenis hebben deze thema's voor de identiteitsontwikkeling / persoonsontwikkeling van jongeren?
3. Welke ideeën en ervaringen hebben jongeren zelf over deze thema's in relatie tot hun persoonlijke identiteitsontwikkeling?
4. Welke suggesties en/of aanbevelingen kunnen aan de hand van de bevindingen worden gedaan voor opvoeders (ouders en onderwijs)?

Onderzoeksopzet

De onderzoeksvragen binnen mijn afstudeeronderzoek wil ik in mijn onderzoek op de volgende wijze trachten te beantwoorden:

1. Literatuurstudie
 - a) Schets van de huidige maatschappelijke situatie
 - b) Conceptuele analyse van de begrippen autonomie, authenticiteit en erkenning
2. Empirisch onderzoek
Inventarisatie van de ideeën, ervaringen en suggesties van jongeren met betrekking tot bovengenoemde begrippen door middel van semi-gestructureerde interviews
3. Conclusies en aanbevelingen

Ad 1

- a) Schets van de actuele maatschappelijke situatie: aan de hand van (literatuur over) eerder uitgevoerd onderzoek geef ik een overzicht van de huidige

maatschappelijke situatie waarbij ik me vooral richt op de houding en het gedrag van jongeren van nu en de wijze waarop deze zich in de loop der tijd ontwikkeld hebben. Daarbij let ik vooral op de relatie tussen authenticiteit en autonomie, en met name op een eventuele associatie van deze laatste met negatieve vrijheid.

b) In het conceptuele kader betrek ik, eveneens op basis van literatuurstudie, authenticiteit en daarmee samenhangende begrippen zoals autonomie, erkenning en waardering op elkaar en werk ik deze begrippen in relatie tot de identiteitsontwikkeling van jongeren verder uit.

Ad 2

Het conceptuele kader is de basis voor een (kleinschalig) empirisch onderzoek onder jongeren waarin de opgestelde concepten worden getoetst aan hun ideeën en ervaringen met de thema's.

In het empirisch onderzoek, dat bestaat uit een aantal interviews (zowel groepsinterviews als individuele interviews) met leerlingen uit het voortgezet onderwijs, wil ik, op basis van het conceptuele kader, inzicht krijgen in de betekenis die authenticiteit voor jongeren heeft in relatie tot hun identiteitsontwikkeling. Wat betekent authenticiteit voor hen: is het alleen negatieve vrijheid (pure zelfbeschikking) of maken ook de erkenning van en de zorg voor anderen daar deel van uit?

Ad 3

Conclusies en aanbevelingen: op basis van het theoretisch en empirisch onderzoek wil ik komen tot een aantal conclusies en aanbevelingen voor allerlei opvoedpraktijken.

Kunnen er aan de hand van het empirisch onderzoek suggesties en/of aanbevelingen (en zo ja, welke) worden gegeven voor opvoeders (ouders en onderwijs) met betrekking tot voornoemde begrippen in het kader van de identiteitsontwikkeling van jongeren?

1 SITUATIESCHETS VAN JONGEREN EN DE SAMENLEVING

In dit hoofdstuk schets ik het beeld van hedendaagse jongeren zoals dat naar voren komt uit onderzoek dat gedurende de laatste decennia is uitgevoerd naar de houding en het gedrag van jongeren. Deze onderzoeken vormen het vertrekpunt voor een verdere verkenning van het begrip authenticiteit.

1.1 Een veranderende samenleving

De maatschappij waarin wij leven is voortdurend in beweging, voortdurend aan verandering onderhevig. De samenleving uit mijn jeugd zag er anders uit dan de huidige samenleving. Ik groeide op in de jaren zestig, een (roerige) tijd waarin er, na de rustige, bijna brave jaren vijftig, allerlei gebeurtenissen plaatsvonden die de maatschappij aanzienlijk veranderden. De revolutie brak uit... Eind jaren zestig kwamen de eerste scheurtjes in de gevestigde orde en begon deze te wankelen. Er ontstond protest op verschillende fronten: studenten gingen massaal in verzet en bezetten het Maagdenhuis om medebeslissingsrecht en openbaarmaking van universitaire beleidsstukken te eisen; Provo's provoocerden autoriteiten en stelden voor die tijd nieuwe en taboebrekende maatschappelijke vraagstukken aan de orde. Uit een behoefte aan een andere samenleving ontstond een tegencultuur: de flowerpower van de hippies bloeide op. Deze hippies verzetten zich tegen de kapitalistische en materialistische maatschappij, oorlog, discriminatie en geweld. Ook op levensbeschouwelijk gebied veranderde er het een en ander: er vond een ontzuilingsproces plaats, heilige huisjes werden minder heilig, de invloed van de kerk begon te tanen en er kwam ruimte en aandacht voor een interkerkelijke (oecumenische) stroming. De Beatles en de Rolling Stones waren niet alleen op muzikaal gebied vernieuwend en toonaangevend, maar bepaalden ook het uiterlijk van jongeren: lange haren en controversiële kleding. De jaren zestig waren een opmaat naar wat nu een jongerencultuur wordt genoemd: jongeren kregen een eigen stem en een eigen cultuur en waren niet langer onzichtbaar.

De omwenteling van de maatschappij kenmerkte zich door een verzet tegen en een zich losmaken van de heersende tradities op een dusdanige, roerige manier dat de jaren zestig door de oudere generatie wordt herinnerd als 'de tijd waarin de wereld veranderde'...

1.2 Een nieuwe identiteit van zowel de burger als de samenleving

Het was ook het begin van de consumptiemaatschappij, een tijd waarin veel en gemakkelijk werd geconsumeerd (en waar vervolgens ook gemakkelijk afstand van werd gedaan: de wegwerpmaatschappij). Er werd meer waarde gehecht aan individuele ontplooiing en zelfrealisatie, het was het begin van een steeds verder toenemend individualisme.

Er werd niet alleen afgerekend met kerkelijke tradities, maar ook 'burgerlijke' tradities verdwenen (zoals het huwelijk als instituut). In plaats van naleving van de door instituties vastgestelde en voorgeschreven waarden werd het bepalen van normatieve kaders een individuele verantwoordelijkheid. Deze nieuwe keuzevrijheid vroeg om een herbezinning van overtuigingen, voorkeuren en idealen om te komen tot een individueel passend normatief kader dat het uitgangspunt vormde voor een individuele leefwijze.

Andere idealen, zoals individuele vrijheid, emancipatie, economische doelen en zelfrealisatie, brachten andere waardenpatronen met zich mee. Waren in de jaren vijftig eigenschappen zoals bescheidenheid, verantwoordelijkheid en rekening houden met je omgeving gangbare deugden, nu leken deze eigenschappen steeds minder vanzelfsprekend te zijn.

Zelfontwikkeling en zelfrealisatie strijden meer en meer om de voorrang met het rekening houden met anderen en verantwoordelijkheid jegens anderen komt steeds vaker in het gedrang door een grotere zelfgerichtheid. Bescheidenheid lijkt steeds meer een eigenschap te worden waar je in de wereld niet zo heel erg ver mee komt, integendeel: je moet je juist meer profileren.

Het individueel vaststellen van het eigen normatieve kader betekent weliswaar een grotere vrijheid van handelen, idealen en doelen, maar is tegelijkertijd ook lastiger omdat het individu steeds weer bij zichzelf te rade moet gaan welke afwegingen moeten worden gemaakt in bepaalde situaties (in plaats van klakkeloos 'voorgeschreven' routes van geloofstradities te volgen), steeds opnieuw verantwoordelijkheid moet nemen voor het eigen handelen en over een zekere mate van zelfdiscipline moet beschikken om 'op (de eigen) koers te blijven'.

1.3 Jongeren van nu

De huidige maatschappij wordt door velen beschouwd als een individualistische samenleving waarin mensen steeds meer op zichzelf en minder op anderen, op de samenleving zijn gericht. Een samenleving waarin onverschilligheid en onbetrokkenheid het gevolg lijken te zijn van een ver doorgevoerde individualisering en een grote hang naar zelfbeschikking. Een pertinente voorkeur voor niet-inmenging en een vergaande claim op

zelfrealisatie en autonoom handelen zijn aan de orde van de dag. Deze veronderstelling wordt bevestigd door de aandacht die (sinds enkele jaren zelfs wettelijk verplicht) binnen het onderwijs wordt gegeven aan actief burgerschap en sociale integratie.

Aandacht en zorg hebben voor anderen, betrokkenheid op en verantwoordelijkheid jegens anderen lijken van ondergeschikt belang. Autonomie en persoonlijke vrijheid worden regelmatig opgevat als ongelimiteerde zelfbeschikking met een volstrekte afwijzing van inmenging door anderen. Waar de grens ligt tussen persoonlijke vrijheid in absolute betekenis (met slechts de eigen persoon als richtpunt) en relatieve persoonlijke vrijheid (waarbij de individuele vrijheid wordt bepaald in relatie tot de omgeving) is niet altijd duidelijk. Voor jongeren lijkt persoonlijke vrijheid soms synoniem met negatieve vrijheid zoals deze wordt geformuleerd door Berlin. (Berlin, 2010)¹.

De begrippen negatieve en positieve vrijheid zullen in een volgend hoofdstuk worden besproken.

1.4 De beeldvorming van jongeren in onderzoek

Over het gedrag en de houding van jongeren wordt regelmatig geklaagd. Dat is op zich niet nieuw, er wordt altijd in zekere mate geklaagd over jongeren. Maar nu lijkt het anders, er lijkt meer aan de hand te zijn dan puberaal gedrag dat nu eenmaal hoort bij opgroeiende jongeren. Er lijkt sprake te zijn van een mentaliteitsverandering die wordt gekenmerkt door een sterke zelfgerichtheid en een houding van onverschilligheid, een gebrek aan betrokkenheid en verantwoordelijkheid.

Deze veranderingen zijn de laatste jaren regelmatig aanleiding geweest voor onderzoek naar de attitude en gedrag van jongeren in relatie tot de samenleving.

Aan de hand van reeds uitgevoerd onderzoek wil ik verkennen welke factoren een rol spelen of hebben gespeeld bij het gedrag en de attitude van hedendaagse jongeren .

Hierna zal ik enkele onderzoeken, die ik voor mijn verkenning heb geraadpleegd, kort toelichten. Met het oog op mogelijk ‘voortschrijdende inzichten’ in de loop der jaren bespreek ik de onderzoeken in chronologische volgorde.

Het betreft de volgende onderzoeken:

- a. Vroeg mondig laat volwassen (Brinkgreve, 2004)
- b. Opvoeding op school en in het gezin (Mooren, 2006)

¹ Berlin, I. (2010). Twee opvattingen van vrijheid

- c. De deugd van tegenwoordig (Prins, 2008)
- d. Een narcisme-onderzoek (TNS NIPO, 2008)
- e. De grenzeloze generatie (Spangenberg & Lampert, 2009)
- f. Jeugd in perspectief (Timmerman, 2010)
- g. ‘Dus ik ben’ (Stensen & Wijnberg, 2010)

A. Vroeg mondig laat volwassen (Brinkgreve, 2004)

Het onderzoek gaat over de poreus wordende grenzen tussen jeugd en volwassenheid, de (veranderde) eisen die aan jongeren worden gesteld en ‘het zelf als kompas’. Opvattingen over kinderen in termen van ‘onhandelbaar’, ‘onschuldig’, ‘op een voetstuk geplaatst’ en ‘emotionele verwaarlozing’ worden in een sociologisch perspectief gezet.

Op basis van brieven uit VPRO’s Achterwerk en gesprekken met jongeren wordt een beeld geschetst van de dilemma’s waar jongeren zoal mee te maken hebben.

De meeste brieven hebben betrekking op problemen met zichzelf: wie ben ik en wat wil ik, hoe ga ik met andere mensen om? Deze problemen zijn volgens Brinkgreve van alle tijden, maar:

‘het zijn ook kwesties die met deze tijd te maken hebben, waarin hoe je bent en de keuzes die je maakt, minder onderhevig zijn aan beperkingen en waarin de ruimte om dat zelf te bepalen is toegenomen’.²

Het thema ‘zelfsturing’ (het ‘zelf als kompas’) komt steeds weer terug: het één kiezen betekent iets anders missen. Maar kiezen betekent vooral ook dat je zelf verantwoordelijk bent voor je keuze, waardoor het je eigen schuld is als je een verkeerde keuze maakt. Maar hoe voorkom je dat je verkeerd kiest? Hoe weet je wat je wilt (en kunt)? Het is volgens Brinkgreve ‘de toon van de individualisering’.³

Uit de brieven komt ook een behoefte aan binding, (h)erkenning, bond- en lotgenoten naar voren. Duidelijk is het belang van het zelf als richtingbepalend voor het eigen doen en laten, maar ook het delen en het erbij willen horen (uit angst voor eenzaamheid) met weliswaar de begrenzing van het niet verliezen of verloochenen van jezelf.

De wijze waarop vrijheid en gelijkheid vorm hebben gekregen heeft echter onvoorziene gevolgen. Voor het realiseren van vrijheid is structuur nodig, inbedding en beperking om te voorkomen dat vrijheden destructief werken.

² In: Brinkgreve, C. (2004). Vroeg mondig laat volwassen, p. 41

³ In: Brinkgreve, C. (2004). Vroeg mondig laat volwassen p. 52

Volgens Brinkgreve zijn we in onze tijd te veel doorgeslagen naar de kant van de vrijheid en moet er worden gezocht naar een andere mix van vrijheid en dwang.

Door het wegvallen van gezagsverhoudingen en als gevolg van het wegvallen van materiële beperking door een toegenomen welvaart durven ouders en leraren weinig grenzen te stellen, hoewel daar wel behoefte aan is. Tegelijkertijd zijn jongeren mondiger geworden; zij mogen meepraten en meebeslissen. De ontwikkeling van een eigen identiteit en het vermogen tot zelfsturing (en eigen impulsen beheersen) zijn echter met het wegvallen van regels en beperkingen en een overvloed aan informatie en geboden kansen, niet eenvoudig.

De conclusie van Brinkgreve is als volgt:

‘Daarom zou het verlangen naar beperking, of de hang naar dwang, serieuzer moeten worden genomen, want het idee dat jongeren zonder dat ze daar voldoende voor zijn toegerust zichzelf adequaat kunnen sturen berust op een misverstand, of beter gezegd op een verkeerd vormgegeven ideaal van vrijheid en ontplooiing. De overvloed en de dwang om zelf te kiezen zijn voor jongeren van nu alleen maar groter geworden.

Dat vraagt om houvast van buiten omdat ontwikkelingen van binnen nog in volle gang zijn. Want je moet sterk in je schoenen staan om te kunnen varen op jezelf als kompas’.⁴

B. Opvoeding op school en in het gezin (Mooren, 2006)

Dit onderzoek betreft de invloed die de omgeving heeft op de persoonlijkheidsontwikkeling van jongeren. Eén van de doelstellingen van dit onderzoek is het onderzoeken van de opvoeding in de school- en thuissituatie, de houding van jongeren ten opzichte van sociale grenzen en nagaan of er sprake is van een samenhang tussen beide. Aanleiding voor deze doelstelling was de vraag of de houding van jongeren ten opzichte van sociale grenzen beïnvloed kan worden. Opvoeden is essentieel voor de persoonlijkheidsvorming en is niet slechts een schaven van het karakter en de persoonlijkheid van een individu (statisch persoonsbegrip). Tegenover dit statisch persoonsbegrip staat het dynamisch persoonsbegrip. Bij het dynamisch persoonsbegrip dankt het zich ontwikkelende individu zijn vorm mede aan de omgeving (Snik, 1990).⁵

⁴ In: Brinkgreve, C. (2004). Vroeg mondig laat volwassen, p. 181-182

⁵ In: Mooren, f. (2006). Opvoeding op school en in het gezin, p. 10

In het onderzoek van Mooren wordt uitgegaan van een dynamisch persoonsbegrip. Onder persoonlijkheidsontwikkeling wordt verstaan het ontwikkelen van kenmerken die een persoon onderscheiden van andere personen en waarbij de beïnvloeding van de omgeving essentieel is. Dit laatste staat centraal in zijn onderzoek. Verschillende omgevingsinvloeden kunnen een rol spelen bij de persoonlijkheidsontwikkeling van jongeren. In de sociale wetenschappen wordt over socialisatieproces gesproken als het gaat om de latente en manifeste beïnvloeding door het geheel van maatschappelijke omgevingsfactoren op de persoonlijkheidsontwikkeling van de mens (Klaassen, 1981).⁶ Tijdens dit socialisatieproces wordt een houding verworven. Omgevingsinvloeden zoals school en thuis kunnen dus invloed hebben op de houding van jongeren. De vraag is echter of het terecht is om te verwachten dat de opvoeding in de thuissituatie samenhangt met de houding van jongeren ten opzichte van sociale grenzen. En ook kunnen vraagtekens worden gezet bij de invloed die het onderwijs heeft op de zich ontwikkelende houding van jongeren ten opzichte van sociale grenzen. Om deze vragen in het onderzoek beantwoord te krijgen is onderzocht of de voorschriften inzake opvoeding zoals die op beleidsniveau zijn gegeven en de opvoedingstaken van docenten in de klas en de docentstijlen overeenkomen. Ook is onderzocht wat de samenhang is tussen opvoeding in de klas en de houding van jongeren ten opzichte van sociale grenzen. En wat de samenhang is tussen opvoeding in de thuissituatie en de houding van jongeren ten opzichte van sociale grenzen. Daarnaast is de samenhang tussen opvoeding van docenten in de klas en die van ouders in de thuissituatie onderzocht.

Conclusies uit het onderzoek zijn:

- met betrekking tot opvoeding in de klas en de houding van jongeren is de mate waarin docenten opvoedingstaken uitvoeren afhankelijk van het opleidingsniveau waarop deze docenten les geven. Docenten stemmen hun opvoeding af op het type leerlingen.⁷
- Wat betreft de samenhang tussen opvoeding in de thuissituatie en de houding van jongeren was er sprake van een beperkte samenhang. Hoewel ouders primair verantwoordelijk zijn voor de opvoeding zou op basis van dit onderzoek dus verondersteld kunnen worden dat in de adolescentiefase de school meer invloed heeft op jongeren.

⁶ In: Mooren, F. (2006). Opvoeding op school en in het gezin, p. 12

⁷ In: Mooren, F. (2006). Opvoeding op school en in het gezin, p. 147

- Een invloed die verklaard zou kunnen worden vanwege het feit dat de docent op school te maken heeft met jongeren in een groep. Door de opvoeding in de klas heeft de docent invloed op de groep en de groep heeft op haar beurt invloed op de jongere (de samenhang tussen de docent en de peergroep is in dit onderzoek niet onderzocht).⁸ Een veronderstelling zou volgens Mooren, gezien de resultaten, kunnen zijn dat wellicht niet de ouders, maar de peergroep in de adolescentiefase bepalend is voor de jongere.. Overigens wordt deze veronderstelling ook door Noom, Deković en Meeus (1996) geuit naar aanleiding van hun onderzoek naar opvoeding en ontwikkeling in de adolescentie.⁹
- In het uitvoeren van de opvoedingstaken tussen docenten en ouders bleek dat er weinig overeenkomst was.¹⁰

Dit onderzoek betrof onder meer het onderzoeken van de samenhang tussen opvoeding en de houding van jongeren ten opzichte van sociale grenzen. Eén van de onderzoeksvragen uit dit onderzoek was de vraag of er sprake was van samenhang tussen de opvoeding in de klas en de opvoeding in de thuissituatie voor wat betreft de houding van jongeren ten opzichte van sociale grenzen.

Uit dit onderzoek blijkt dat opvoeding in de klas meer invloed heeft op de houding van jongeren ten opzichte van sociale grenzen dan de opvoeding in de thuissituatie.¹¹

C. De deugd van tegenwoordig. Onderzoek naar jongeren en hun grenzen (Prins, 2008)

Het onderzoek is een online steekproef onder circa dertienduizend jongeren. De steekproef is uitgevoerd door jongeren een vragenlijst te laten invullen van honderddertig (meest gesloten) vragen met betrekking tot levensdomeinen zoals gezinssituatie en opvoedingsstijl, vrienden, school, vrije tijd, roken, drinken, drugs, gokken, internet en seksualiteit.

In dit onderzoek worden de zelfsturing van jongeren en de grenzen die zij zichzelf stellen bij onder andere drinken, uitgaan, seksualiteit en tolerantie, onderzocht.

Volwassenen zijn bezorgd over het (bandeloze) gedrag van jongeren. De angst die achter deze bezorgdheid schuilgaat is de angst dat ‘de verwording van de jeugd staat voor het

⁸ In: Mooren, F. (2006). Opvoeding op school en in het gezin, p. 149-150

⁹ idem p. 149

¹⁰ idem p. 165-166

¹¹ idem p. 166

morele verval van de samenleving'.¹² Sociale structuren veranderen en culturele zekerheden van eerdere generaties worden vervangen door nieuwe structuren. De overdracht van culturele normen en waarden door opvoeders lijkt als gevolg van globalisering en individualisering te haperen. Kinderen leren niet langer automatisch van hun ouders, maar dankzij de technologische ontwikkeling lijken ouders steeds vaker van hun kinderen te leren. Dit heeft uiteraard invloed op de ouder-kind-relatie: er is steeds meer sprake van een onderhandelingshuishouden, waarbij de autonomie van het kind steeds meer nadruk krijgt. Deze autonomie veronderstelt echter een zekere mate van zelfsturing. Het doel van de opvoeding is niet langer dat het kind bepaalde gedragsregels overneemt en zich daaraan houdt, maar dat het kind zichzelf grenzen leert stellen. Ook de rol van de ouders is daardoor verschoven van toezichthouder naar de rol van coach. Het kind krijgt veel ruimte (fysiek en sociaal) om de eigen grenzen te kunnen stellen, wat kan betekenen dat ouders minder zicht hebben op waar hun kinderen mee bezig zijn. Volgens de onderzoeker kan de huidige publieke ophef over de (vermeende) ontsporing van de jeugd op twee manieren worden opgevat:

‘Enerzijds kan het verwijzen naar de onzekerheid onder opvoeders (ouders, overheid, onderwijs) over wat er van hun taak terecht komt nu ze de gezagshuishouding en handhaving van strenge regels achter zich hebben gelaten. Anderzijds is het heel goed mogelijk dat binnen een onderhandelingshuishouding het hooggestemde ideaal van zelfsturing niet altijd wordt bereikt en dat jongeren in deze levensfase zover kunnen gaan in hun experimenteerdrijf dat ze zichzelf (en anderen) daarmee op langere termijn schade berokkenen’.¹³

De conclusie van het onderzoek is dat het over het algemeen goed gaat met de Nederlandse jeugd. Jongeren zijn erg gelukkig met hun leven en geven zich gemiddeld als cijfer een 7,7. De meeste jongeren wonen bij de beide ouders thuis en hebben respect en waardering voor hun ouders. Ze hebben veel vrienden en het gaat goed op school. Ze accepteren de grenzen die door de ouders worden gesteld. Met tweederde van de onderzochte jongeren gaat het goed, dat wil zeggen: vertoont helemaal geen risicogedrag, maar er is ook een groep waarmee het helemaal niet goed gaat. Alcohol is een probleem voor een kwart van de jongeren, eenzaamheid betreft tien procent van de jongeren; delinquent gedrag wordt bij

¹² In: Prins, M. (2008). De deugd van tegenwoordig, p. 3

¹³ In: Prins, M. (2008). De deugd van tegenwoordig, p. 4

acht procent van de jongeren waargenomen en een half procent van de onderzochte jongeren gebruikt veel drugs.

Prins concludeert: 'Maar over het geheel genomen en in zijn algemeenheid kunnen we stellen dat de jeugd deugt'.¹⁴

D. Onderzoek naar narcisme in opdracht van de Volkskrant en de NCRV (2008)

In opdracht van de Volkskrant en NCRV, is door TNS NIPO een groot onderzoek naar narcisme uitgevoerd onder de Nederlandse bevolking. Het onderzoek is een steekproef onder dertienhonderd Nederlanders. In dit onderzoek komt de minder duidelijke afbakening van grenzen wat het gedrag van jongeren betreft aan de orde.

Eén van de uitkomsten van dit onderzoek is dat driekwart van de bevolking van mening is dat ouders hun kind te veel verwennen en dat de verhouding tussen rechten en plichten bij de jongste generaties zoek is. Jongeren zijn veeleisend en vragen zich weinig af welke bijdrage ze aan de samenleving kunnen leveren. Maar volgens het onderzoek blijken ook jongeren zelf zich zorgen te maken over de jeugd van nu. Ook zij zijn van mening dat jongeren te veel verwend worden en dat ze te veel worden aangemoedigd in zelfwaardering en dat ze, onder andere daardoor, te weinig rekening houden met anderen. Tweederde van de jongeren in de leeftijd van zestien tot vierentwintig jaar is van mening dat het evenwicht tussen rechten en plichten scheef is bij de jeugd. Deze nadruk op zelfwaardering wordt verklaard door veranderingen in de samenleving na 1970. Kinderen waren vanaf die tijd meestal een bewuste keuze dankzij de komst van anticonceptie, kleine gezinnen en een gestegen welvaart. Het kind is daardoor voor sommige ouders de spil geworden waar alles om draait, wat voor het kind een reden kan zijn om zichzelf ook als middelpunt te ervaren en beschouwen. Ouders geven hun kind vaak de indruk dat het geweldig is waardoor het kind een overdreven zelfwaardering en narcistisch gedrag kan gaan ontwikkelen.

Uit het onderzoek blijkt ook de relatie tussen narcisme en de relatie met vrienden: hoe narcistischer je bent, hoe minder vrienden je hebt.

Ook onderzoek in de Verenigde Staten (Twenge, 2006) toont aan dat kinderen uit de jaren zeventig, tachtig en negentig veel meer zelfvertrouwen hebben en assertiever zijn dan oudere generaties.¹⁵ Twenge constateert een toename van een ik-gerichtheid, een

¹⁴ In: Prins, M. (2008). De deugd van tegenwoordig, p. 37

¹⁵ Twenge, J. (2006). Generation Me: Why Today's Young Americans Are More Confident, Assertive, Entitled – and More Miserable Than Ever

behoorlijke eigendunk sinds de jaren tachtig, die vaak ten koste van die van anderen gaat. Deze 'Generation Me' heeft vanaf de kindertijd niet echt te maken gehad met plichten en is gewend aan vervulling van de eigen, individuele behoeften en zijn niet anders gewend dan dat hun wensen belangrijk waren en werden vervuld. Ze werden opgevoed met het credo 'wees jezelf' en 'je moet eerst van jezelf houden voor je van een ander kunt houden'.

E. De grenzeloze generatie (Spangenberg & Lampert, 2009)

Het boek 'De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders' (Spangenberg & Lampert, 2009) is een analyse van resultaten van ruim tien jaar waardenonderzoek. In het boek wordt de ontwikkeling van de jongste generatie en hun opvoeders in kaart gebracht.

Vanuit de gedachte dat het, om te weten waar we naar toe gaan, nodig is om zicht te hebben op waar we vandaan komen, worden verschillende generaties binnen de twintigste eeuw onderscheiden:

1. vooroorlogse generatie (1910-1930)
2. stille generatie (1931-1940)
3. protestgeneratie (1941-1955)
4. verloren generatie (1956-1970)
5. pragmatische generatie (1971-1985)
6. grenzeloze generatie (geboren vanaf 1986)

In het boek staan de pragmatische generatie (de huidige opvoeders) en de grenzeloze generatie (de huidige jongeren) centraal.

Jongeren van nu, zo blijkt uit het onderzoek, zijn overwegend individualistisch, hedonistisch en materialistisch. Jezelf goed voelen staat op de eerste plaats.

'Ze genieten een ongekeerde vrijheid om het eigen geluk na te streven en hebben nooit een maatschappij meegemaakt waarin plichtsbesef, gehoorzaamheid en maatschappelijk idealisme zwaarder wogen dan eigenbelang. Zo is het hen ook niet voorgedaan, dus waarom zouden ze? Integendeel, het is voor jongeren van groot belang om het leuk te hebben, materieel vooruit te komen, bijzonder te zijn en zich prettig te voelen. Dat is wat deze tijd hen vraagt'.¹⁶

¹⁶ In: Spangenberg & Lampert (2009). De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders, p. 25

De relatie tussen ouders en hun kinderen is anders geworden. Ouders willen jong blijven en dit bepaalt mede de vriendschappelijke relatie die zij onderhouden met hun kinderen. Ontplooiing van hun kinderen is een doel dat vele middelen heiligt, waaronder het niet of in veel mindere mate stellen van grenzen aan het gedrag van kinderen. Volgens de onderzoekers verwaarloost onze samenleving de jeugd én haar eigen toekomst door een gebrekkige overdracht van basiswaarden.

De onderzoekers zijn van mening dat het belang van zelfbeheersing en het nemen van verantwoordelijkheid gebrekkig overgedragen wordt door ouders, met als gevolg een groeiende jeugdproblematiek. Eén van de bevindingen uit het onderzoek is dat jongeren uit de grenzeloze generatie veel vaker te maken hebben met negatieve emoties zoals woede, wrok, irritatie, verveling, schuld en schaamte. Voor het vinden van de juiste maat voor jezelf en in een relatie met anderen is de steun van volwassenen nodig, maar deze ontbreekt regelmatig. Volwassenen nemen echter steeds meer over uit de jongerencultuur en stellen jongeren geen grenzen. Volgens de onderzoekers willen zij

‘het vooral leuk houden en niet worden gezien als ouderwets of oubollig’.¹⁷

De onderzoekers zijn van mening dat onze samenleving de jeugd én haar eigen toekomst verwaarloost door een gebrekkige overdracht van basiswaarden.

Bewaarden’ is volgens hen belangrijk:

‘jongeren zijn op zoek naar identiteit en willen graag de waarde van dingen doorgronden en begrijpen, ieder op zijn eigen niveau. Er lijkt behoefte te zijn aan een nieuw soort strengheid en dus aan een nieuwe hiërarchie. Maar wie kan of wil voldoen aan die vraag? Zijn de oudere generaties daartoe nog wel in staat? Alleen als ze doorhebben waarom dit van wezenlijk belang is en dat zelf ook doorleven en uitstralen. Daarom zijn authenticiteit en identiteit kernwaarden in deze tijd’.¹⁸

Het rapport is volgens de auteurs ‘een pleidooi voor het nemen van verantwoordelijkheid, elkaar weer durven aanspreken, meer zelfreflectie en bewustzijn en beheersing van impulsgedrag dat mogelijk schadelijk kan uitpakken voor jezelf en/of anderen’.¹⁹

¹⁷ In: Spangenberg & Lampert (2009). De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders, p. 193

¹⁸ idem, p. 66-67

¹⁹ idem, p. 265

F. Jeugd in perspectief. Individueel èn samen jong (Timmerman, 2010)

Met betrekking tot authenticiteit in relatie tot identiteitsvorming is het onderzoeksproject 'Individualisering in de jeugdfase' (2010) interessant.²⁰

Volgens Timmerman kan het beeld van de huidige jeugd als een egocentrische, narcistische generatie bij gebrek aan wetenschappelijke onderbouwing gemakkelijk uitgroeien tot een mythe. Hij pleit voor meer en diepgaand onderzoek naar de jeugdwereld die jongeren met elkaar vormen, naar jeugd als sociaal verschijnsel.

In dit onderzoeksproject wordt de aanname dat individualisering van de jeugd een egocentrische, narcistische generatie heeft gemaakt, geproblematiseerd en wordt de vraag gesteld in welke mate destandaardiserings- en detraditionaliseringsprocessen zich zowel feitelijk als in de beleving van jongeren, in de jeugdfase hebben voorgedaan. Tevens wordt de vraag gesteld in hoeverre er onder jongeren sprake is van een geïndividualiseerde identiteit. Eén van de motieven om onderzoek te doen naar het individualiseringproces onder jongeren in de leeftijd van 12-18 jaar, is het idee dat individualisering op jongeren in die leeftijdscategorie een grotere impact zou kunnen hebben dan op ouderen. Jongeren zouden hun leven meer als geïndividualiseerd zien omdat zij de ervaring (nog) niet hebben dat ook externe factoren voor een belangrijk deel de levensloop ervaren. Bovendien wordt benadrukt dat het in deze levensfase draait om het ontwikkelen van een eigen identiteit en de ik-gerichtheid van jongeren past bij een normale ontwikkeling. Het is de vraag of jongeren dit zelf ook zo ervaren.

G. Dus ik ben (Jensen & Wijnberg, 2010)

In 'Dus ik ben' staat de volgende vraag centraal: hoe definiëren mensen zichzelf eigenlijk? Wie zijn wij? Zijn we onze opvattingen, onze gevoelens, de groep waartoe we behoren? Wordt ons zelfbeeld bepaald door de stortvloed van beelden om ons heen? 'Dus ik ben' gaat over de hedendaagse zoektocht naar identiteit.

Volgens Jensen en Wijnberg is de zoektocht naar identiteit terug te voeren op het wegvallen van oude zekerheden (in persoonlijk en politiek opzicht). Mensen zijn vrij in het maken van keuzes en worden daardoor meer op zichzelf teruggeworpen.

Verschillende aspecten waaraan mensen op een of andere wijze (een deel van) hun identiteit ontleen komen aan bod. Volgens Jensen en Wijnberg is het een poging om 'een

²⁰ Timmerman, M. (2010). Jeugd in perspectief. Individueel èn samen jong. Rede in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Jeugd als sociaal verschijnsel aan de faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen op 27 september 2010

filosofische context te schetsen waarbinnen het thema identiteit begrepen kan worden, gekoppeld aan de vragen en dilemma's van nu'.²¹

Verklaringen voor het 'er zijn' ('dus ik ben') worden gezocht in de volgende hoedanigheden: denken, voelen, werk, heten, erbij horen, lijden, een verleden hebben, liefhebben, erkend worden, consumeren, en een lichaam hebben.

Volgens Jensen en Wijnberg is authenticiteit tegenwoordig sterk gekoppeld aan directe behoeftebevrediging: jezelf kunnen zijn is het naar je zin hebben, tevreden zijn met en genieten van je leven. Of: een luxe en comfortabel leven (je leeft maar een keer). En: zoveel mogelijk opbrengst/resultaat met zo weinig mogelijk inspanningen (zesjescultuur). Alle aspecten overziend, concluderen Jensen en Wijnberg dat een pragmatische houding tegenover maatschappelijke en persoonlijke (identiteits)problemen de beste is. Mensen hebben moed nodig om te kiezen ondanks de onzekerheid die hoort bij leven. Ik durf te kiezen dus ik ben.

1.5 Evaluatie van de onderzoeken

Alle onderzoeken die ik hiervoor heb besproken hebben op enigerlei wijze betrekking op het gedrag en de attitude, de identiteitsvorming en persoonsontwikkeling van jongeren van nu. In deze paragraaf zal ik die aspecten van de uitgevoerde onderzoeken bespreken die relevant zijn voor mijn onderzoek naar de betekenis van het begrip authenticiteit (en daarmee samenhangende begrippen) voor jongeren.

De onderzoeken geven informatie over de actuele situatie betreffende de houding en het gedrag van jongeren inzake waarden als authenticiteit, vrijheid, verbondenheid en over het ontstaan van de huidige situatie (onderzoeksvraag 1).

Het onderzoek 'Vroeg mondig laat volwassen' (Brinkgreve, 2004) en het onderzoek 'De grenzeloze generatie' (Spangenberg & Lampert, 2009) geven een overzicht van de wijze waarop jongeren zich in de afgelopen decennia hebben ontwikkeld.

Het onderzoek 'De grenzeloze generatie' geeft een goed beeld van de huidige samenleving, de trends en stromingen van deze tijd. Het boek bevat erg veel informatie waardoor het soms wat onoverzichtelijk wordt en mijns inziens ook wat oppervlakkig blijft.

²¹ In: Jensen & Wijnberg: Dus ik ben, p. 34

Uit het onderzoek komt naar voren dat ouders in de opvoeding te weinig grenzen stellen aan hun kinderen, mede veroorzaakt door het ‘for ever young’-ideaal van de ouders die zich dan ook meer als vrienden dan als ouders van hun kinderen gedragen.

Relevant voor mijn onderzoek is de nadruk die in het onderzoek wordt gelegd op waardenoverdracht (de onderzoekers spreken over ‘bewaarden’) en op de noodzaak van het aangeven van duidelijke grenzen voor de identiteitsontwikkeling van jongeren.

Eén van de deskundigen die op het onderzoek een reactie hebben gegeven, Micha de Winter, drukt deze noodzaak als volgt uit:

‘ Sommige, vaak hoopopgeleide ouders denken serieus dat je een kind remt in zijn ontwikkeling door grenzen te stellen, terwijl uit onderzoek is gebleken dat het omgekeerde waar is. Met een grenzeloze generatie loopt het verkeerd af. Als je je kinderen te weinig grenzen stelt doe je ze ontzettend veel onrecht’.²²

Voor ouders is ontplooiing van hun kinderen een doel dat vele middelen heiligt, waaronder het niet of in veel mindere mate stellen van grenzen aan het gedrag van kinderen. En dat terwijl kinderen die begrenzing juist zo hard nodig hebben.

Volgens de Winter zitten ouders vaak helemaal in die ontplooiingsideologie en vinden zij het vreselijk moeilijk om grenzen te stellen. Maar

‘grenzen bestaan nu eenmaal en je moet ze respecteren. Je bent niet de enige op de wereld. Je moet altijd rekening houden met anderen’.²³

Het is interessant om in de interviews na te gaan hoe jongeren zelf over zelfsturing en begrenzing denken: vinden zij het prettig om zelf hun grenzen vast te stellen of zouden zij het prettig vinden als zij daarin wat meer duidelijkheid zouden krijgen van hun opvoeders? Aan het onderzoek van Spangenberg & Lampert heb ik in de vorige paragraaf uitvoerig aandacht besteed omdat het een uitgebreid overzicht geeft van de ontwikkeling van de huidige mentaliteit in de loop van de verschillende, elkaar opvolgende en beïnvloedende generaties. Eén van de doelen van de auteurs: ‘het aangaan van het debat’ lijkt te lukken: het onderzoek heeft (al direct na verschijnen) nogal wat reacties opgeroepen. Het ‘scenario zou te zwart en overdreven’ zijn; ouders krijgen onterecht de schuld: de conclusie dat ouders geen grenzen stellen wordt in twijfel getrokken; er wordt geen oorzakelijk verband

²² In: Spangenberg & Lampert (2009). De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders, p. 137

²³ idem p. 137

aangetoond tussen een vrije opvoeding en excessief gedrag zoals comazuipen; jongeren hebben niet zozeer behoefte aan gezag en autoriteit als wel aan steun en coaching.²⁴ Ook jongeren hebben gereageerd op het onderzoek: het wordt als stigmatiserend ervaren en het klopt niet met de werkelijkheid.²⁵ Het onderzoek bevat veel en vaak gebezigde opvattingen over 'jongeren van nu' en is een goed vertrekpunt bij de interviews: herkennen de jongeren zelf dit beeld?

De aangehaalde onderzoeken geven ook informatie over dilemma's waar jongeren mee te maken hebben, opvattingen over vrijheid en autonomie, en geven meer verdiepende informatie die bruikbaar is voor de beantwoording van de vraag naar betekenis van genoemde begrippen in relatie tot de identiteitsontwikkeling en persoonsvorming van jongeren (onderzoeksvraag 2).

Het onderzoek van Brinkgreve geeft de dilemma's weer waar jongeren voor staan: vroeg mondig: ze mogen over van alles meepraten (opvoeden is een onderhandelingscultuur), maar ze stellen belangrijke keuzes vaak lang uit. Ze willen zelf hun koers bepalen, maar willen tegelijkertijd ergens bij horen. Door hun ouders worden ze vaak verwend en beschermd, maar vaak ook moeten ze voor een ouder 'zorgen' bij een scheiding. Brinkgreve is van mening dat het belangrijk is om met jongeren zelf in gesprek te gaan als het om zaken gaat die hen zelf betreffen. Zij merkt op dat er veel en vaak óver jongeren wordt gesproken in sociologisch onderzoek, maar heel weinig mèt jongeren. Dit sluit aan bij de opzet van mijn onderzoek: de interviews met de jongeren zijn net zo belangrijk, maar zeker zo waardevol als het theoretisch kader.

In het boek worden verschillende thema's behandeld waaronder echtscheiding en kindertijd, school en werk, jongeren en media, de kindertijd en volwassenheid, maar ook het zelf als kompas. Dit laatste thema, zelfsturing, is een belangrijk thema in het boek. Dit thema heeft alles te maken met het thema authenticiteit en identiteitsontwikkeling en de opvatting van Brinkgreve met betrekking tot identiteitsvorming van jongeren:

'Maar de ontwikkeling van een eigen identiteit en van het vermogen om zichzelf te sturen en de eigen impulsen te beheersen is geen eenvoudige opgave, zeker niet in een

²⁴ 'Ouders weten dat zij grenzen moeten stellen'. Experts kritisch over onderzoek 'grenzeloze' jeugdartikel in Trouw d.d. 2 december 2009

²⁵ 'De jeugd van tegenwoordig'. Column in Trouw d.d. 2 december 2009

tijd waarin regels en beperkingen zijn weggevallen en zowel de informatie als de geboden kansen overvloedig zijn. Daarom zou het verlangen naar beperking, of de hang naar dwang, serieuzer moeten worden genomen, want het idee dat jongeren zonder dat ze daar voldoende voor zijn toegerust zichzelf adequaat kunnen sturen berust op een misverstand, of beter gezegd op een verkeerd vormgegeven ideaal van 'vrijheid en ontplooiing'.²⁶

Hierin wordt de vrijheidsopvatting die regelmatig wordt gebezigd ter discussie gesteld en wordt tevens het belang aangegeven van invloeden van de omgeving als medebepaler van de identiteit van jongeren.

Ook het onderzoek van Prins laat zien hoe jongeren van nu denken denken over zelfsturing. Het onderzoek geeft, gezien de respons van circa dertienduizend jongeren, een redelijk goed beeld van de opvattingen van jongeren over kwesties als gezinssituatie en opvoedingsstijl, vrienden, school, vrije tijd, roken, drinken, drugs, gokken, internet en seksualiteit.

Een nadeel van dit onderzoek is dat de gegevens zijn verkregen door middel van vragenlijsten waardoor niet diepgaander kan worden ingegaan op vragen en het wat vlak blijft.

De invloed van omgevingsfactoren op de persoonlijkheidsvorming van jongeren wordt in meerdere onderzoeken benadrukt. In het hiervoor aangehaalde onderzoek van Mooren (2006) wordt hier nadruk op gelegd (bijvoorbeeld het model van Bronfenbrenner), maar ook in de andere onderzoeken wordt de rol van de omgevingsfactoren benadrukt (Spangenberg & Lampert, Brinkgreve, Prins).

De zelfgerichtheid van jongeren is een regelmatig terugkerend thema (VPRO/Volkskrantonderzoek, Spangenberg & Lampert, Timmerman). Door Timmerman (2010) wordt deze ik-gerichtheid echter begrepen in het normale ontwikkelingsproces van jongeren.

Het onderzoek van de VPRO/Volkskrant geeft eveneens de zelfgerichtheid van jongeren (toenemend narcisme bij jongeren) weer. In het onderzoek van de VPRO/Volkskrant wordt de relatie tussen narcisme en de relatie met vrienden besproken: hoe narcistischer hoe minder vrienden. Dit lijkt een logisch gevolg, maar het is interessant om na te gaan hoe

²⁶ In: Vroeg mondig laat volwassen, p 181.

jongeren daar zelf over denken. Tevens geven deze onderzoeken naar narcisme en egocentrisme aanleiding tot de vraag hoe overdreven zelfwaardering, een te grote eigenliefde zich verhoudt tot waarachtige authenticiteit.

Het onderzoek van Timmerman wijkt in die zin af van het onderzoek van Spangenberg & Lampert en van Prins dat het individualistische aspect anders wordt gezien. Timmerman is kritisch over de individualistische jeugd en de negatieve eigenschappen zoals narcistisch, egoïstisch, hedonistisch, grenzeloos, egocentrisch, individualistisch zijn en de ik-gerichtheid die jongeren in de media vaak worden toegedicht (en die soms zelfs een geheel nieuwe generatie typeren (bijvoorbeeld de grenzeloze generatie, Generation Me) en over de negatieve effecten van groepsgedrag. Hij vraagt zich af of dit beeld wel klopt of dat we te maken hebben met een mythe of een hype.

Timmerman vraagt zich af of jongeren van nu werkelijk individualistischer zijn dan jongeren uit vorige generaties of dat er misschien sprake is van een mythe. Een te sterke focus op het individualiseringsproces kan een te sterke individualisering niet keren, maar kan wel tot gevolg kunnen hebben dat er te weinig aandacht is voor de sociale ontwikkeling van jongeren. Timmerman pleit voor meer 'Triple S' (Sociale ontwikkeling, Sociaal functioneren in de wereld van het Samen jong zijn) en minder 'Triple Z' (Zelfregulatie, Zelfstandigheid en Zelfredzaamheid) binnen opvoeding, onderwijs en zorg.

Volgens Timmerman hoort de ik-gerichtheid van jongeren bij hun identiteitsontwikkeling. Deze normale ontwikkeling wordt echter, in het licht van de individualiseringsthese, vergezeld van een normatief element: jongeren ontwikkelen hun identiteit niet vanzelf, maar worden geacht daar bewust aan te werken door middel van reflectie en planning in de gewenste richting. Het is de vraag is of jongeren dit zelf ook zo ervaren. Is identiteitsontwikkeling, jezelf worden voor hen een proces dat zij bewust sturen? Weten jongeren wie ze willen worden en worden ze dat daarom ook?

De publicatie van Jensen en Wijnberg geeft niet alleen het belang van identiteit weer, maar ook de zoektocht naar identiteit. Jensen en Wijnberg laten een aantal trends in de huidige samenleving zien die een rol spelen bij het definiëren van de eigen identiteit. De vraag: 'Wie zijn wij? Zijn we onze opvattingen, onze gevoelens, de groep waartoe we behoren?' geeft stof tot nadenken over authenticiteit of juist het ontbreken daarvan.

En laat zien dat authenticiteit juist in deze tijd belangrijk is.

Er wordt niet alleen in onderzoek, maar ook in de media veel nadruk gelegd op de negatieve aspecten van het gedrag van jongeren. Egoïsme, narcisme, onverschilligheid en grenzeloosheid zijn stigma's die jongeren veelvuldig krijgen opgeplakt. Jongeren die zich als middelpunt beschouwen en veel aandacht vragen op een nadrukkelijke manier vallen uiteraard op. Maar ik vraag me af of het gedrag en de houding van jongeren van nu werkelijk zo negatief zijn als wordt beweerd. Negatief gedrag valt nu eenmaal meer op dan positief gedrag en kan daardoor een uitvergroot beeld opleveren. Het gaat echter om jongeren die nog zoekend zijn naar hun 'eigen' vorm en die daar in deze tijd ook meer ruimte (in de zin van meer mogelijkheden en minder begrenzing en sturing) voor hebben. De wellicht grootste criticasters, de oudere generaties, waren niet gewend aan een dergelijke mate van vrijheid en ruimte om zich als jongere te roeren, en deze onbekendheid (of dit gemis?) versterkt mogelijk hun irritatie over het gedrag van jongeren.

Maar wat belangrijker is, is de vraag hoe jongeren er zelf over denken. Misschien zijn jongeren wel helemaal niet zo blij met weinig sturing en begrenzing zoals Brinkgreve (2004) beweert en is hun gedrag misschien meer een uiting van onzekerheid en een vraag om erkenning?

Bij het ontwikkelen van een eigen 'kompas', een eigen identiteit is een zekere mate van vrijheid nodig en, zoals uit enkele onderzoeken naar voren komt, een zekere mate van sturing en begrenzing. Een goede balans tussen vrij kunnen handelen naar eigen overtuiging (autonomie) en 'handelen in afstemming' (positieve vrijheid) is nodig voor het ontwikkelen van een stevige persoonlijkheid, een waarachtig jezelf zijn in afstemming met de omgeving.

Maar wat is nu eigenlijk autonomie en wat verstaan we onder positieve vrijheid? En wat is een goede balans tussen deze twee?

In de volgende hoofdstukken wil ik de thema's die in de besproken onderzoeken naar voren zijn gekomen, nader verkennen aan de hand van literatuurstudie (het theoretisch kader).

Vervolgens wil ik in een aantal interviews met jongeren deze conceptuele analyse toetsen aan de ideeën die jongeren zelf hebben over de begrippen autonomie, authenticiteit, erkenning en waardering.

Op basis van mijn bevindingen uit zowel het theoretische als het empirische gedeelte zal ik vervolgens conclusies trekken en zo mogelijk aanbevelingen of suggesties doen voor opvoedpraktijken.

2 HOE AUTONOOM KUNNEN WE ZIJN?

In dit hoofdstuk wil ik de begrippen autonomie en positieve en negatieve vrijheid verder gaan verkennen aan de hand van de literatuur.

Autonomie wordt vaak opgevat als een vorm van vrijheid, maar is dat ook zo of heeft autonomie ook grenzen? Wat betekent autonomie eigenlijk?

2.1 De betekenis van autonomie

De klassieke invulling van autonomie is zelfbepaling, zelfsturing, heerschappij over jezelf. Autonomie is afgeleid van auto = zelf, nomos = wet opleggen en betekent zelfbestuur, zelfbeschikking, het opleggen van eigen wetten.

Van oudsher ('de oude Grieken') werd autonomie in een politieke context geplaatst (geen onderlinge inmenging van stadsstaten bijvoorbeeld), maar in de loop van de geschiedenis kreeg autonomie een meer ethische invulling en kwam de nadruk steeds meer te liggen op individuele autonomie, welke nu als één van de basisprincipes van de huidige maakbare samenleving wordt beschouwd (Dohmen, 2007).

Vrijheid, een ander principe dat hoort bij een maakbare samenleving, wordt nogal eens geassocieerd met autonomie. Autonomie lijkt echter regelmatig te worden verward met het volledig je eigen gang kunnen gaan, een ongelimiteerde persoonlijke vrijheid. Deze 'autonomie' wordt gekenmerkt door een grote aversie tegen elke vorm van inmenging waarbij de geringste interventie wordt opgevat als inbreuk op de eigen vrijheid. Inmenging wordt gezien als bemoeizucht, betutteling, een inbreuk op waarden zoals vrijheid, zelfbeschikking, individualiteit. Een dergelijke opvatting van autonomie kan gevolgen hebben voor persoonlijke relaties en sociale verbanden. Een vergaande mate van onafhankelijkheid en zelfredzaamheid kan resulteren in vervreemding van de omgeving met isolement als gevolg. Maar autonomie is niet eindeloos, onbegrensd: de eigen autonomie eindigt daar waar deze de autonomie van de ander onderdrukt of hindert. Wat betekent dat autonomie ook verantwoordelijkheid inhoudt: niet alleen verantwoordelijkheid voor het eigen handelen, maar eveneens verantwoordelijkheid voor de omgeving, die voorwerp is van dit handelen.

2.2 Twee soorten vrijheid: positieve en negatieve vrijheid

Om zelf beslissingen te kunnen nemen en deze te kunnen uitvoeren is een zekere mate van vrijheid nodig. Autonomie impliceert dus vrijheid. Vrijheid is echter een rekbaar begrip; de mate van vrijheid is niet altijd en overal en voor iedereen dezelfde, vrijheid is gesitueerd.

In het kader van de hiervoor genoemde verwantschap tussen autonomie en authenticiteit is de theorie van Isaiah Berlin over vrijheid interessant (1958).

Volgens Berlin is één van de belangrijkste kwesties die de wereld beheersen

‘de open oorlog die wordt uitgevochten tussen twee ideologieën, die uiteenlopende en strijdige antwoorden geven op de vraag die sinds lang in de politiek centraal staat, de vraag van gehoorzaamheid en dwang’.²⁷

Berlin onderscheidt twee soorten vrijheid:

1. negatieve vrijheid
2. positieve vrijheid.

Negatieve vrijheid heeft betrekking op het domein waarbinnen het aan het individu (of groep individuen) wordt overgelaten om te doen of te zijn wat in zijn vermogen ligt, zonder tussenkomst van anderen. De opvatting van negatieve vrijheid werd in de achttiende eeuw geformuleerd en was vooral bedoeld als bescherming tegen invloed van de staat. Negatieve vrijheid vormt de kern van het klassieke liberalisme. Negatieve vrijheid betekent bijvoorbeeld niet-inmenging van de staat in het privé-domein van haar burgers. Er is sprake van misbruik van negatieve vrijheid wanneer deze doorschiet, zoals het schromeloos overschrijden van grenzen van een ander, of excessief alcoholgebruik.

Positieve vrijheid heeft betrekking op het ‘meester zijn over zichzelf’, zelfsturend en bewust denkend en handelend en de daarbij horende verantwoordelijkheid dragend.

Positieve vrijheid is (politiek) verwant aan democratie vanwege het beroep dat bij deze bestuursvorm wordt gedaan op bovengenoemde eigenschappen.

Negatieve en positieve vrijheid kunnen met elkaar conflicteren: wanneer de nadruk teveel wordt gelegd op de gemeenschap (positieve vrijheid), dan komt de negatieve vrijheid van het individu in gedrang; wordt echter te veel nadruk gelegd op de negatieve vrijheid dan kan de betekenisgeving aan de samenleving in gevaar komen.

Niet alleen in politiek opzicht, maar ook op individueel niveau kunnen deze twee vormen van vrijheid met elkaar in conflict komen. Bijvoorbeeld het inleveren van een stuk individuele vrijheid ten bate van een groter belang, zoals de verruiming naar een hogere pensioenleeftijd om de verzorging van een toegenomen ouderengroep te kunnen borgen.

Of op microniveau: het niet laten prevaleren van een eigenbelang binnen een relatie als daardoor de relatie wordt geschaad.

²⁷ In: Berlin, I. (2010). Twee opvattingen van vrijheid, p. 10

2.3 Positieve vrijheid en autonomie

Autonomie en positieve vrijheid hebben met elkaar te maken in de betekenis van ‘meester zijn over jezelf’, zelfsturend en bewust denkend en handelend.

Hierna volgen enkele opvattingen van autonomie in het licht van positieve vrijheid,

Voor Foucault is autonomie een dynamisch proces. Autonomie is voor hem geen gegeven, maar moet steeds opnieuw worden bevochten in een proces van zelfbeheer.²⁸ Foucault noemt dit ‘vrijheidspraktijk’. Deze vrijheidspraktijken betekenen afstemming met de omgeving, regels, heersende codes, als gevolg waarvan de menselijke zelfstandigheid en vrijheid altijd relationeel zijn. En dynamisch zal zijn, nooit hetzelfde, waardoor mensen dan ook nooit in dezelfde mate en op dezelfde wijze autonoom zijn gedurende hun leven. Autonomie is voor Foucault een relatieve en relationele autonomie.

Autonomie speelt een grote rol in een maatschappij waarin het menselijk individu centraal staat. Voor humanisten is autonomie dan ook een belangrijke waarde; het individu moet immers zelf de verantwoordelijkheid en de mogelijkheid nemen (en krijgen) om zijn plaats in de samenleving te kunnen bepalen. Voor de humanistische levensbeschouwing is voor menselijke waardigheid een rechtvaardige samenleving nodig, die haar mensen gelijke kansen en mogelijkheden biedt voor ontwikkeling en ontplooiing. Daadwerkelijke autonomie is voor het humanisme dan ook gekoppeld aan maatschappelijk engagement.

Kunneman pleit ervoor deze daadwerkelijke autonomie die het Humanistisch Verbond voorstaat te interpreteren als een ‘diepe autonomie’.

‘Het gaat hier om een vorm van autonomie die gestoeld is op de ervaring dat zin en diepgang in ons leven verbonden zijn met vormen van verwikkeling in, begrenzing door en betrokkenheid op andere mensen en op de toekomst van onze planeet die we niet kunnen controleren en die juist daarom betekenisvol zijn. Het relationele weefsel waar het hier om gaat is enerzijds dieper dan onze eigen blik reikt, maar ontplooit anderzijds, als we er ons mee verbinden in plaats van het te besturen, zijn dragende, voedende en inspirerende vermogen- en stelt ons zo in staat om de betrokkenheid op humaniteit en humanisering die humanisten in hun vaandel dragen beter waar te maken.’²⁹

²⁸ In: Dohmen, J. (2007). Tegen de onverschilligheid, p. 153

²⁹ In: Wit. E. de (red.). De autonome mens. Nieuwe visies op gemeenschappelijkheid (2007) p. 62

Dohmen (2007) legt de nadruk op persoonlijke autonomie, autonomie als zelfbepaling. Hij maakt onderscheid tussen autonomie als vermogen en autonomie als toestand waarbij het principiële vermogen tot zelfbepaling of zelfsturing uitgangspunt is. ‘Met als doel autonomie als feitelijke toestand van zelfbepaling of zelfsturing’.³⁰

Taylor is van mening dat er sprake is van een disbalans tussen de negatieve en positieve vrijheid van het individu (2007). In de huidige samenleving is volgens Taylor wel de negatieve vrijheid van individuen toegenomen, maar niet hun positieve vrijheid om hier betekenisvol mee om te gaan. Relativisme is er de oorzaak van dat individuen zich niet op een betekenisvolle wijze in dialoog met anderen kunnen definiëren. Identiteit omvat een normatief kader: wat vinden we belangrijk of juist niet, wat vinden we goed of juist niet (Taylor noemt dit ‘kwalitatieve onderscheidingen’). Juist deze ‘kwalitatieve onderscheidingen’ geven het leven betekenis en richting. Wanneer geen enkele keuze meer of minder belangrijk is, maar alle evenveel waarde vertegenwoordigt, dan verliest de keuze aan betekenis. En dat is wat er gebeurt volgens Taylor in het huidige tijdperk waarin individualisering (en daarmee gepaard gaand zelfbestuur en zelfrealisatie) en relativisme hoogtij vieren: als niets meer een werkelijk belangrijke betekenis heeft dan loopt zelfverwerkelijking ook de kans te verworden tot ‘van geen betekenis’.

Vrijheid is altijd gesitueerd. Je moet vrij zijn om je leven vorm te kunnen geven, maar tijdens het vormgeven van je leven stuit je altijd ergens op regels en inmenging van anderen. Het is de kunst om je leven op een eigen, authentieke wijze vorm te geven in afstemming met allerlei begrenzingen door wetten, regels en codes die de maatschappij reguleren.

2.4 Autonomie moet je leren

Iedereen is tot op zekere hoogte autonoom, maar ‘adequate’ autonomie heb je niet zomaar in de vingers, het is een leerproces dat nooit helemaal is afgerond. Autonomie is een geleidelijk proces, een voortschrijdend inzicht: de wijze van autonoom-zijn is afhankelijk van de fase waarin iemand zich bevindt in zijn leven. Zo zijn jonge kinderen vanzelfsprekend minder autonoom en zijn oude mensen vaak ook (noodgedwongen) minder autonoom. En in de tijd daartussen zal autonomie ook, zoals Foucault opmerkt, regelmatig moeten worden bevochten.

³⁰ In: Wit, E. e.a. (2007). De autonome mens. Nieuwe visies op gemeenschappelijkheid, p. 72

‘Autonomie leren’ is één van de taken die opvoeders hebben bij de opvoeding van hun kinderen, een opvoeding die er in de loop der jaren als gevolg van maatschappelijke veranderingen (emancipatie) wel iets anders uit is gaan zien.

Er is een verschuiving merkbaar in de rol van opvoeders: van gezaghebbende autoriteit zijn ouders veranderd in meer ‘vrienden-van-hun-kinderen’. De hiërarchische verhoudingen binnen het gezin zijn veranderd. En daarmee ook de mate van inbreng en vrijheid van de kinderen. Het huidige gezin is een kleine democratische staat binnen de democratische maatschappij met eveneens aandacht en ruimte voor inbreng van alle participanten.

Ook het feit dat ouders vanwege hun werk niet altijd fysiek aanwezig kunnen zijn heeft invloed op de competenties en vaardigheden van kinderen en jongeren: er wordt een grotere mate van zelfstandigheid en zelfredzaamheid van hen gevraagd, een grotere mate van zelfsturing en autonomie.

Brinkgreve (2004) merkt het volgende op over ‘het zelf als kompas’, de eis van zelfsturing:

‘hoe goed moet je toegerust zijn om deze weelde te kunnen dragen: om ‘je pad te kiezen’, om te weten wat je wilt. Want hoe moet je kiezen? Hoe weet je wat je wilt en hoe voorkom je verkeerd te kiezen? Als je iets kiest, mis je iets anders dat misschien leuker is. En als je verkeerd kiest, is het je eigen schuld’.³¹

De wijze waarop vrijheid en gelijkheid vorm hebben gekregen heeft onvoorziene gevolgen. Voor het realiseren van vrijheid is structuur nodig, inbedding en beperking om te voorkomen dat vrijheden destructief werken. Volgens Brinkgreve is onze tijd te veel doorgeslagen naar de kant van de vrijheid en moet er worden gezocht naar een andere mix van vrijheid en dwang. Ouders en leraren durven of kunnen weinig grenzen stellen (of weten niet hoe), hoewel daar wel behoefte aan is door het wegvallen van gezagsverhoudingen en als gevolg van het wegvallen van materiële beperking door een toegenomen welvaart. Tegelijkertijd zijn jongeren mondiger geworden, zij mogen meepraten en meebeslissen. De ontwikkeling van een eigen identiteit en het vermogen tot zelfsturing (en het beheersen van eigen impulsen) zijn echter met het wegvallen van regels en beperkingen en een overvloed aan informatie en geboden kansen, niet eenvoudig.

De conclusie van Brinkgreve is als volgt:

‘Daarom zou het verlangen naar beperking, of de hang naar dwang, serieuzer moeten worden genomen, want het idee dat jongeren zonder dat ze daar voldoende voor zijn

³¹ In: Brinkgreve, C. (2004) Vroeg mondig laat volwassen, p. 178

toegerust zichzelf adequaat kunnen sturen berust op een misverstand, of beter gezegd op een verkeerd vormgegeven ideaal van vrijheid en ontplooiing. De overvloed en de dwang om zelf te kiezen zijn voor jongeren van nu alleen maar groter geworden.

Dat vraagt om houvast van buiten omdat ontwikkelingen van binnen nog in volle gang zijn. Want je moet sterk in je schoenen staan om te kunnen varen op jezelf als kompas'³²

Je eigen koers bepalen is je eigen verantwoordelijkheid, maar wat als je die verantwoordelijkheid nog niet kunt overzien? Hoe autonoom kun je zijn als jongere en hoeveel mag je hierin nog 'te leren hebben'? Kinderen en jongeren zijn immers nog geen volwassenen en moeten daarom ook gepaste verantwoordelijkheid worden toegekend. Om hen niet voortijdig op te zadelen met een grote bewijslast, hen niet kopschuw te maken voor verantwoordelijkheid uit angst voor afwijzing door falen.

2.5 Een dynamisch (leer)proces

De persoonlijke autonomie die Dohmen voorstaat (2007) is zelfbepaling via kritische zelfevaluatie: de eigen verlangens en waarden zonodig kunnen herzien op basis van kritische overwegingen of zich er mee te kunnen identificeren. Een onderscheid kunnen maken tussen verlangens en waarden van verschillende orden op basis van (zelf)reflectie.

De persoonlijke autonomie volgens Dohmen valt grotendeels samen met de invulling van authenticiteit die Charles Taylor voorstaat en de daarbij passende invulling van autonomie: een waarachtig samenvallen van het geheel van waarden die men zich 'toe-eigent' door zorgvuldige (zelf)reflectie en op basis van overwegingen die worden aangereikt door de omgeving en het vervolgens ook handelen overeenkomstig deze waarden.

Ook de vrijheidspraktijken van Foucault betekenen een voortdurend leerproces wat autonomie betreft: autonomie is relationeel en is daardoor een steeds weer opnieuw bepalen van het waarom en hoe te handelen. De relationele opvatting van autonomie dwingt tot een lerende houding.

³² In: Brinkgreve, C. (2004) Vroeg mondig laat volwassen, p. 181 e.v.

Verantwoordelijkheid veronderstelt keuzes maken, nadenken over de consequenties van je handelwijze. Aan autonomie ligt dus een proces van afweging ten grondslag die mede de keuze hoe (authentiek) te handelen bepaalt. Werkelijke autonomie veronderstelt een kritische houding ten opzichte van zichzelf en de omgeving, zelfreflectie, het vermogen tot afstemming op de ander, en het besef van een begrensde eigen vrijheid. Autonomie is dus niet statisch maar is een dynamische hoedanigheid die op verschillende manieren kan worden gezien en benoemd.

Uit de voorgaande opvattingen wordt duidelijk dat autonomie geen vaststaand gegeven is, maar dat autonomie gesitueerd is en dat de mate van en de invulling van autonomie dan ook verschillend zullen zijn.

Hiervoor is autonomie nader verkend met behulp van een aantal opvattingen van verschillende filosofen.

Maar ook belangrijk is, met het oog op het interpreteren van het gedrag en de houding van jongeren, hoe jongeren zelf denken over autonomie. Associëren zij autonomie met negatieve vrijheid of juist niet? Willen zij meer aansturing of vinden zij kaders en regels eigenlijk wel prettig en nodig?

In de interviews met jongeren zal dit thema worden onderzocht.

Zoals eerder opgemerkt valt de opvatting van Dohmen over autonomie voor een deel samen met het authenticiteitsideaal van Taylor. Authenticiteit heeft een directe relatie met autonomie: een bewust handelen vanuit zich toegeëigende waarden.

In het volgende hoofdstuk wordt het begrip 'authenticiteit' nader verkend, waarbij met name dieper op de theorie van Charles Taylor wordt ingegaan.

3 AUTHENTICITEIT

Authenticiteit heeft een positieve connotatie; het duidt op originaliteit en echtheid, het heeft iets krachtigs. Het is een woord dat weliswaar veel wordt gebruikt, maar dat bij nadere beschouwing moeilijk te definiëren lijkt. De strekking ervan lijkt meestal wel duidelijk, maar een eenduidige vertaling blijkt moeilijk.

Volgens Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal betekent authenticiteit ‘het authentiek zijn; echtheid, eigen aard’. Authenticiteit heeft dus te maken met een manier van zijn, is een levenshouding, valt samen met het wezen van het individu en komt tot uitdrukking in diens persoonlijke identiteit.

Dohmen heeft dit wezenlijke treffend verwoord:

‘Authenticiteit is een complexe levenshouding die verschillende nauw samenhangende aspecten omvat: de oorsprong zijn van je handelen en in die zin origineel zijn. Echt zijn, zuiver en intens, precies dat wat je kunt en moet zijn. Eigenlijk, wezenlijk zijn, dat wil zeggen: leven in overeenstemming met je eigen aard, geschiedenis en motieven. Oprecht en waarachtig zijn, je niet anders voordoen dan je bent. Je in principe niet verschuilen achter een of andere vorm van schone schijn. Degene die deze houding bezit is te goeder trouw, is trouw aan zichzelf of kortweg: zichzelf’.³³

Authenticiteit heeft in Van Dale echter nog een aanvullende betekenis: in de nieuwere ethiek betekent authenticiteit ‘waarachtigheid van waaruit morele beslissingen dienen te worden genomen’. Authenticiteit heeft dus een duidelijke morele lading.

Charles Taylor is een filosoof van deze tijd die authenticiteit beschouwt als een belangrijk moreel ideaal ten tijde van wat hij noemt de ‘malaise van de moderniteit’.

In de volgende paragrafen haal ik enkele opvattingen over authenticiteit aan en licht ik deze theorie van Charles Taylor met betrekking tot authenticiteit nader toe.

3.1 Verschillende betekenissen van authenticiteit

Het begrip authenticiteit is in de loop van de tijd vanuit verschillende invalshoeken ‘beschouwd’ en in alle benaderingen komt de kern van het begrip, het eigene en waarachtige terug.

³³ In: Dohmen, J. (2007). Tegen de onverschilligheid. Pleidooi voor een moderne levenskunst, p. 169

Authentiek zijn staat voor echt zijn, oprecht zijn, een samenvallen van een bewust willen, kunnen en handelen. Hoewel authentiek zijn vanzelfsprekend lijkt (hoe kun je tenslotte anders zijn dan eigen en waarachtig?) is het dat niet, maar is het een hoedanigheid die je je voortdurend actief moet eigen maken, een continu bewust proces van jezelf willen definiëren. Zoals Nietzsche wellicht bedoelde met zijn uitspraak ‘word wie je bent’.

‘Actieve, geslaagde naturen handelen niet naar de spreuk “ken jezelf”, maar alsof hen het bevel voor de geest zweeft: wil een zelf, dan word je een zelf’ (Nietzsche 1997[1886]: 221) ³⁴

Het krachtige van authenticiteit komt ook naar voren in de opvatting van Rousseau welke inhoudt dat authenticiteit de mens sterk maakt omdat een individu dat werkelijk zichzelf is, ook echt sterk is. Afhankelijkheid van anderen, van een publieke mening of van uiterlijke schijn maakt het individu daarentegen afhankelijker en daarmee zwakker.

‘Volgens Rousseau wordt de ‘stem’ binnenin dikwijls verstomd door de passies die het resultaat zijn van onze afhankelijkheid ten aanzien van anderen, die als belangrijkste gestalte de ‘amour propre’ of trots heeft. De morele redding wordt verwacht van het herwinnen van een authentiek moreel contact met zichzelf, met wat Rousseau ‘le sentiment de l’existence’ noemt. Het wordt gepaard aan de idee dat ik vrij ben wanneer ik voor mezelf beslis wat mij aangaat, eerder dan dat ik mij door mijn omgeving laat bepalen’.³⁵

Bij Rousseau werd de natuur als innerlijke stem genoemd. Het zelf is een wezen dat zichzelf kan uitdrukken maar er zijn individuele verschillen en juist deze verschillen ‘verplichten’ het individu het oorspronkelijke pad te gaan en te leven volgens de eigen oorspronkelijkheid. Dit veronderstelt een trouw aan jezelf die door Herder als volgt wordt verwoord:

‘Er is een bepaalde manier van mens-zijn die de mijne is. Ik ben geroepen om mijn leven op deze manier te leven, niet als nabootsing van dat van iemand anders. Maar dat verleent een nieuw belang aan de trouw aan mijzelf. Als ik dat niet ben mis ik het doel van mijn leven. Ik mis wat mens-zijn voor mij betekent’.³⁶

³⁴ Aupers, S., Houtman, D. & Roeland, J. (2010). Authenticiteit De culturele obsessie met echt en onecht.. In: Sociologie 2010 (6) 2, p. 3-10

³⁵ Smeyers, P. & Lemmens, W. Het project van Charles Taylor. Over authenticiteit en de oorsprong van het moderne ‘morele zelf’. In: Ethische perspectieven 5 (1995)1, p. 11

³⁶ In: Taylor, C.(2009). Bronnen van het zelf, p. 19

Deze trouw aan jezelf heeft echter ook een andere kant: een te grote nadruk op dit aspect kan ervoor zorgen dat authenticiteit ontaardt in een te grote nadruk op 'zichzelf', een teveel aan aandacht voor zichzelf en te weinig aandacht voor de omgeving. Authenticiteit als vrijheidsprincipe kan dan aan zichzelf ten gronde gaan.

Authenticiteit is, zoals eerder opgemerkt, een levenshouding. Om authenticiteit als levenshouding, als zijnswijze te begrijpen kunnen de volgende drie perspectieven worden onderscheiden (Dohmen, 2007):

1. de ontologische dimensie
2. de epistemologische dimensie
3. de morele dimensie

Bij de ontologische dimensie worden verschillende betekenissen van authenticiteit onderscheiden. Authenticiteit heeft te maken met persoonlijke identiteit en de vraag is dan 'wat maakt iemand wezenlijk tot wat hij is, wat is het wezen van de mens?'

De mens kan op verschillende manieren gedefinieerd worden. Voor christenen is de mens een schepsel van God, voor Montaigne is het de mens die naar zelfaanvaarding zoekt en voor Rousseau gaat het om de natuurlijke mens. Kierkegaard en Nietzsche hebben afstand gedaan van een absolute maat. Authenticiteit houdt dus zowel een zoektocht als een opdracht in voor het individu.

Bij de epistemologische dimensie gaat het om de vraag hoe je weet wanneer iemand wel of niet authentiek is. Het plegen van plagiaat en bedrog zijn voorbeelden om het verschil te laten zien, maar niet elke vorm van bedrog betekent dezelfde mate van inauthenticiteit. De impact van het bedrog bepaalt de mate van inauthenticiteit: bedrog in de vorm van ontrouw wordt als een zeer ernstige vorm van inauthenticiteit beschouwd, maar zich anders voordoen naar anderen lijkt een iets minder ernstige vorm van inauthenticiteit (want iedereen doet dat van tijd tot tijd).

Authentiek zijn is een zeer gewenste eigenschap: wie wil er immers niet authentiek, niet 'echt' zijn, wie wil er nu niet zichzelf zijn? En trouw zijn aan jezelf straalt niet alleen betrouwbaarheid uit, maar kan er ook toe bijdragen dat je steviger in je schoenen staat en minder gevoelig bent voor (negatieve) invloeden van buitenaf.

Maar: authenticiteit is geen statisch, maar een dynamisch en continu proces.

Het is een voortdurende zoektocht naar eigenheid door een continue afstemming van de eigen waarden en overtuigingen met die van belangrijke anderen. Een nooit ophoudend leren en een doorgaande (zelf)ontwikkeling.

Deze zelfontwikkeling heeft ook met anderen te maken:

'Het proces van ontwikkeling, beschaving, vorming – is iets dat mensen met elkaar en voor zichzelf doen: jezelf vormen is werkelijk iets anders dan gevormd worden, een opleiding genieten. Een opleiding doorlopen we met het doel uiteindelijk iets te kunnen. Als we ons echter ontwikkelen, dan werken we eraan dat we iets worden – we streven ernaar om op een bepaalde manier in de wereld te zijn' (Bieri (2008)).³⁷

Wat betekent dat authentiek zijn niet altijd een makkelijke weg is...

In moderne opvattingen over wat jezelf zijn betekent komt de nadruk op een te grote aandacht voor jezelf vaak naar voren. Een ongeremde voorkeur voor het eigen ik en een grenzeloze vrijheid (negatieve vrijheid) om volledig je eigen gang te kunnen gaan en het zelf maximaal gemakkelijk te hebben worden verward met authenticiteit. Authenticiteit wordt vaak gekoppeld aan directe behoeftebevrediging: jezelf kunnen zijn is synoniem met het naar je zin hebben, tevreden zijn met en genieten van het leven. Liefst een zo luxe en comfortabel mogelijk leven (want 'je leeft tenslotte maar een keer') vanuit een calculerende houding (maximale opbrengst met minimale inspanning, de 'zesjescultuur' bijvoorbeeld) (Jensen & Wijnberg, 2010).

Uit het voorgaande blijkt dat, hoewel de kern 'zelfverwerkelijking' dezelfde is, de invulling van authenticiteit in de loop van de tijd wisselende accenten laat zien: het romantische ideaal van Rousseau, de op daadkracht gerichte actieve benadering van Nietzsche, het Bildungsidee van Bieri en de pragmatische benadering die onder andere door Van Stokkom wordt weergegeven in zijn boek.³⁸

3.2 Charles Taylor over authenticiteit

Eén van de filosofen uit de moderne tijd die het belang van authenticiteit als belangrijk moreel ideaal in de malaise van de moderniteit benadrukt is de Canadese filosoof Charles Taylor.

³⁷ In: Rede van Joep Dohmen 3-11-09 Wijk bij Duurstede . <http://reflectiestad.nl/teksten/na-lezen/71-joep-dohmen-op-weg-naar-een-reflectieve-levensstijl>

³⁸ Jensen, S. & Wijnberg, R. (2010). Dus ik ben.

Halverwege de twintigste eeuw begint wat Taylor (2007) aanduidt met ‘het tijdperk van authenticiteit’.³⁹ De Noord-Atlantische beschaving heeft een culturele revolutie ondergaan met als ‘scharnierpunt’ de jaren zestig, een tijd van grote veranderingen. Het oprukkende individualisme wordt uitgebreid met een ‘expressief’ individualisme wat een toenemende aandacht voor zelfbepaling van individuen betekent. Zelfverwerkelijking, individualisme, egocentrisme, allen eigenschappen die vaak voorkomen in de moderne samenleving veroorzaken de malaise van de moderniteit (Taylor, 1996). Door de opkomst van de instrumentele rede en het afnemen van invloeden vanuit geloof en instituties wordt individualisme gezien als een bedreiging voor de samenleving. Zelfverwerkelijking en zelfontplooiing zijn de nieuwe idealen waaraan vervolgens veel lijkt te worden opgehangen: relaties en werk zijn niet zelden slechts een middel om dit ideaal te bereiken en worden niet zelden hiervoor geofferd. Zelfrealisatie en zelfontplooiing betekenen ook relativisme: de individueel vastgestelde waarden hebben immers allen een even grote geldigheid. En als elk individu zijn eigen waarden en normen bepaalt om zijn idealen te kunnen verwezenlijken dan wordt de discussie over waarden en normen een lastige discussie. Want kun je iemand aanspreken op gedrag als elk normbesef even geldig en verdedigbaar is vanuit het standpunt van de individuele vrije keuze? Wanneer is er sprake van inmenging en wanneer van bemoeizucht en in hoeverre belemmer je de ander door inmenging in zijn of haar zelfontplooiing?

In hoeverre gaan authenticiteit en zelfrealisatie samen?

Voor Taylor is authenticiteit in de hedendaagse maatschappij een geldig ideaal als tegenhanger van de ‘uitgeklede vorm van individualisme’ die hij als oorzaak ziet van vele morele problemen. Bij deze uitgeklede vorm is het individu volledig vrij om te kiezen en staan alle opties voor hem open. Taylor is van mening dat dit een verkeerde en eenzijdige uitwerking is van waarden als identiteit, individualiteit en authenticiteit omdat deze waarden juist een morele invloed van de omgeving op het individu veronderstellen.

Een goed begrip van authenticiteit hoeft volgens Taylor echter niet tot grenzeloos egoïsme leiden. De wereld is niet ongeschikt aan de ontplooiing en zelfverwerkelijking van het individu, integendeel: waarden als authenticiteit, individualiteit en identiteit veronderstellen juist een morele beïnvloeding van het individu vanuit de samenleving. De samenleving reikt noties van waarden aan op basis waarvan het individueel, eigen waardenpatroon wordt

³⁹ In: Taylor, C. Een seculiere tijd

vastgesteld. Individualiteit is voor Taylor een persoonlijke verwerking van zowel in- als externe invloeden, maar betekent niet het individu volkomen is losgezongen van de samenleving.

Taylor neemt authenticiteit serieus: trouw zijn aan jezelf is volgens Taylor een nieuw moreel ideaal geworden (Taylor 2009).

Hij onderscheidt drie morele assen voor de moraal van de moderniteit:

1. respect voor personen (principe van autonomie), respect voor verschil (dit gaat in de richting van authenticiteit);
2. een individueel ontwerp voor een zinvol leven (het streven naar authenticiteit);
3. erkenning en waardering.

Deze drie assen vormen samen de actuele morele horizon, maar volgens Taylor is de tweede as (het streven naar authenticiteit) gaan overheersen (Taylor, 2009).

Taylor vat zijn theorie over authenticiteit als volgt samen:

‘Kortweg kunnen wij zeggen dat authenticiteit (A) inhoudt a. creatie en constructie evengoed als ontdekking, b. originaliteit, en vaak c. verzet tegen de regels van de maatschappij en zelfs potentieel tegen wat wij zien als moraal. Maar ook is waar, zoals wij zagen, dat zij (B) vereist: a. openheid voor betekenis-horizons (want anders verliest de creatie de achtergrond die haar van betekenisloosheid kan redden) en b. een zelfdefiniëring in dialoog. Dat deze eisen op gespannen voet met elkaar kunnen staan, moet worden toegegeven. Maar wat zeker verkeerd is, is een simpele bevoorrechtiging van de een boven de ander, van bijvoorbeeld A ten koste van B, of omgekeerd. Dit is wat de modieuze leerstellingen over ‘deconstructie’ tegenwoordig inhouden. Hierin wordt de nadruk gelegd op Aa, de constructieve, creatieve aard van onze expressieve talen, terwijl Ba helemaal wordt vergeten. En zij onderstrepen de meer extreme vormen van Ac, het amoralisme van de creativiteit, terwijl zij Bb, de dialogische context die ons aan anderen bindt, vergeten’.⁴⁰

⁴⁰ In: Taylor, C. (2007). ‘De malaise van de moderniteit’, p. 72 e.v.

Taylor onderscheidt dus twee typen authenticiteit:

1. het type waarbij de nadruk op het individu ligt, de macht om als individu te kunnen creëren, geheel vanuit zichzelf en los van de omgeving
2. het type waarbij de dialoog met de omgeving belangrijk is voor zelfdefiniëring op basis van een morele horizon.

Het type authenticiteit dat Taylor voorstaat benadrukt vooral het dialogische karakter en kan daarmee tot het tweede type worden gerekend, maar Taylor benadrukt dat beide typen belangrijk zijn en de één niet meer dan de ander zou moeten worden gewaardeerd. Het is niet onlogisch dat de voorkeur nogal eens voor type één zal zijn, waarbij het accent op creëren ligt omdat waarde als eigen creatie een idee van vrijheid en macht oproept. Dat vervolgens weer aansluit bij het idee van vrije zelfbeschikking dat nauw samenhangt met authenticiteit. Authenticiteit is zelf een idee van vrijheid, maar kan niet volledig meegaan in de vrije zelfbeschikking omdat het anders zichzelf opheft.

De ruimte voor een moreel ideaal is ontstaan in de Romantiek: wie ik ben vind ik in mijzelf. Taylor is echter van mening dat door slechts te luisteren naar het eigen 'ik' tevens het risico ontstaat voor ontarding van het authenticiteitsideaal. Dit ideaal heeft zich in onze samenleving tot het ideaal van de vrije zelfbeschikking ontwikkeld. Men is steeds onafhankelijker en individualistischer geworden en de individuele vrijheid en de daarmee samenhangende autonomie hebben mensen oppervlakkiger en narcistischer gemaakt: 'ik ben zelf de maat van alle dingen'. Taylor verzet zich tegen dergelijke ontaarde vormen van authenticiteit omdat wij alleen zinvol kunnen leven binnen onze morele horizon.

Voor het bepalen van de maat, anders dan de eigen persoon, voor een zinvol leven is volgens Taylor een 'hoger iets' nodig. Dit 'hoger iets' vertegenwoordigt de hoogste waarde, die boven al het andere uitsteekt. Ideeën over goed en kwaad moeten volgens Taylor worden afgeleid uit dat 'hogere iets' en niet op het natuurlijke alleen worden gebaseerd.

'Wanneer we het goede alleen omschrijven als een beperking van lijden en een vergroting van genot, dan capituleer je voor de lagere natuur. Er is dan geen plaats voor morele zelfbepaling: de mogelijkheid om afstand te nemen van je veronderstelde natuur en je op iets hogers en beters te richten. En die morele zelfbepaling is nu juist bepalend voor een persoonlijke identiteit en uiteindelijk een zinvol leven.

Onze identiteit krijgt uiteindelijk vorm door wat we goed en kwaad vinden, datgene waar we ons handelen naar richten'.⁴¹

Authenticiteit bepaalt volgens Taylor dus de persoonlijke identiteit. Identiteit ontstaat door een wisselwerking van individu en omgeving, identiteit is 'wie je bent, waar je vandaan komt'. Het kan de achtergrond vormen waartegen je meningen en verlangens betekenis krijgen. Je kunt je identiteit alleen definiëren tegen de achtergrond van de dingen die er toe doen. Die eigen originaliteit, de eigen definiëring moet ieder individu in dialoog met zijn of haar omgeving ontdekken en benoemen. Het is belangrijk dat iemand zich bij zijn definiëring ook werkelijk geroepen voelt tot de invulling die hij definieert. Dat het niet slechts een houding of invulling is om 'de schone schijn op te houden', maar dat het een waarachtige, authentieke invulling is, de enig bij het individu passende zijnswijze.

Wanneer persoonlijke identiteit die tot stand komt op basis van morele zelfbepaling de enige juiste is dan lijkt dit een min of meer elitaire theorie, omdat immers niet iedereen over de hiervoor benodigde competenties (zoals (zelf)reflectie en kritisch denken) beschikt.

Identiteit wordt volgens Taylor weliswaar beïnvloed door de opvoeding, maar deze invloed is relatief en in elk geval niet toereikend:

'Hoezeer een verkeerde opvoeding ook te maken kan hebben met een eventuele keuze voor het kwade, dat kwade wordt uiteindelijk iets waarin iemand zijn visie, verlangen en hele persoon investeert. Een goede opvoeding is daarom geen toereikende voorwaarde voor een goed karakter. Zoals Aristoteles al zei, wordt een goed karakter óók gevormd door ethische bespiegeling. Dit houdt ook in dat iemand kan transformeren, zich ethisch kan bekeren, door een gerichtheid op het goede'.⁴²

3.3 Naar aanleiding van het voorgaande

Eenduidig in de opvatting over authenticiteit is dat authenticiteit naast moreel besef ook een trouw zijn aan jezelf betekent.

⁴¹ In: Elst, A. van der. 'Charles Taylor: 'Is dit alles wat er is?'. Taylor over de leegte van de moderne mens. In: Filosofie Magazine nr. 8 2009

⁴² Elst, A. van der. 'Charles Taylor: 'Is dit alles wat er is?'. Taylor over de leegte van de moderne mens. In: Filosofie Magazine nr. 8 2009

Herder's trouw aan jezelf die tevens een actieve betrokkenheid en inzet van het individu vereist is ook voor Taylor belangrijk, maar Taylor ziet ook de de keerzijde ervan: een te grote nadruk voor het zelf ten opzichte van de omgeving.

Bij Taylor ontstaan authenticiteit en persoonlijke identiteit in de dialoog met de morele opvattingen van betekenisvolle anderen omdat authenticiteit onderdeel is van individualisme en individualisme niet alleen betrekking heeft op de vrijheid van het individu, maar tevens een maatschappelijke visie inhoudt. Individualisme als moreel principe of moreel ideaal impliceert een visie op het samenleven met anderen.

Het is belangrijk om te begrijpen welke kracht er achter begrippen als doorgeschoten zelfverwerkelijking schuilgaan. Het is belangrijk om te zien wat de werkelijke drijfveer in een bepaalde tijd of situatie is want die hoeft niet altijd egoïsme of morele slapte te zijn.

In onze huidige maatschappij scharen mensen zich vaak achter een idee of streven een doel naar, niet zozeer omdat men dat werkelijk zelf wil, maar omdat men denkt dat men aan deze norm moet voldoen omdat het leven anders op een of andere manier mislukt is... Een voorbeeld is de huidige consumptiemaatschappij waarin het streven naar zoveel mogelijk materieel gewin de norm wordt waaraan mensen moeten voldoen. Het niet (kunnen) voldoen aan deze norm zorgt ervoor dat je er niet echt bij hoort, tot de losers behoort. Een dergelijk systeem waarbij een appèl wordt gedaan op de existentiële behoefte aan erkenning en waardering, kan ervoor zorgen dat men in het streven om zichzelf 'te bewijzen', inspanningen om vooral geen loser te worden, voorbijgaat aan wat men werkelijk belangrijk vindt. En kan ervoor zorgen dat iemand niet alleen zichzelf maar ook voor hem of haar belangrijke anderen verliest.

Werkelijk authentieke individuen verhouden zich tot referentiekaders en betekenis horizonnen omdat je je identiteit volgens Taylor alleen kunt identificeren tegen de achtergrond van (of in samenhang met) de dingen die er toe doen (samenleving, geschiedenis, natuur etc.). Het imiteren van gedrag van anderen of je gedragen zoals je denkt dat het door anderen wordt gewaardeerd, betekent dat je niet leeft overeenkomstig je eigen aard en je niet weet wie je werkelijk bent. Maar het zegt tevens iets over de dialogische relatie met de omgeving: identiteit ontstaat immers in dialoog met significante anderen. Wanneer je niet zeker bent van de eigen innerlijke impulsen en er een conflict ontstaat tussen datgene dat je doet en dat wat je vindt dat je moet doen, is de 'dialoog' in die zin gebrekkig geweest (of heeft niet plaatsgehad) en is er geen eigen waardenkader (en dus minder authenticiteit) ontwikkeld op basis van

interactie met de omgeving. Door dit gebrek aan authenticiteit kun je vervreemden van je omgeving en van jezelf, en kan verwarring ontstaan over de eigen identiteit.

Trends, imitatie van gedrag, dit roept de vraag op hoeveel ruimte er in de huidige samenleving is voor authenticiteit en of authenticiteit ook werkelijk wordt begrepen.

Volgens Taylor is het 'trouw-zijn-aan-jezelf' in de moderne samenleving vaak gekoppeld aan het principe van vrije zelfbeschikking: een vergaande individualisering verwordt tot een dominant narcistisch ego dat geen bevoogding/inmenging duldt. De mens vindt zich meer en meer de maat van alle dingen, definieert zich los van tradities en gemeenschappelijke kaders. Het gevolg is vershraling van zowel het privé-leven als het publieke leven. Solidariteit en burgerschap, een instrumentele verhouding tot natuur en milieu en het ondermijnen van de eigen intieme relaties treden op als gevolg van een op het zelfgericht zijn (onthechte rede). Deze onthechting zou er toe kunnen leiden dat er een nog grotere hang naar erkenning ontstaat.

Het 'word wat je bent' van Nietzsche kan dan ook alleen gerealiseerd worden binnen wat Taylor als een 'horizon' omschrijft. In die horizon bevinden zich maatschappelijke waarden en betekenisvolle anderen die het project van jezelf ontdekken, kiezen en creëren, zin en inhoud kunnen geven. Zonder deze horizon zou het hele idee van een authentieke zelfverwerkelijking zijn waarde verliezen. Het alleen maar 'op weg gaan naar jezelf' of het 'een kunstwerk maken van jezelf' à la Foucault, leidt in veel gevallen tot de uitwassen (= egocentrisme) die de tegenstanders van de moderniteit terecht op de korrel nemen.

3.4 Ten slotte

Uit het voorgaande blijkt dat authenticiteit moeilijk te vangen is in één simpele definitie. In dit hoofdstuk zijn enkele invullingen van het begrip authenticiteit nader bekeken en uit de verschillende benaderingen blijkt hoe 'eigen' de interpretatie van authenticiteit is. Uit alle opvattingen blijkt dat authenticiteit een ontwikkelingsproces is, een zoeken naar eigenheid (of 'jezelf') op basis van het zich 'eigen maken' van waardenpatronen, de morele horizon is echter verschillend. Zo ontstaat volgens Taylor authenticiteit door een diepere reflectie op waarden in interactie met de omgeving, betekenisvolle anderen. Maar authenticiteit kan ook worden gezien als een 'romantisch' ideaal: een 'sentiment de l'existence': herstel van een authentiek moreel contact met jezelf, waarbij het individu zelf beslist, ook in, door en na de dialoog met significante anderen.

Authenticiteit impliceert ook trouw zijn aan jezelf, maar de uitwerking van dit trouw zijn is verschillend. Voor Herder is een individu het aan zichzelf ‘verplicht’ om het leven te leven naar zijn eigen oorspronkelijkheid en niet in navolging van een ander. Trouw zijn aan jezelf is het doel van het leven; als dat niet wordt gehaald dan mis je de betekenis van het ‘mens-zijn’.

Voor Taylor betekent trouw zijn aan jezelf een voortdurende reflectie op de eigen waarden in afstemming met de morele opvattingen van betekenisvolle anderen en de daaruit voortkomende overtuigingen eigen te maken en daarnaar te leven. Het gaat daarbij om een mens-zijn-in-relatie-met-de-omgeving, het leven niet alleen vanuit de eigen impulsen leven, maar in relatie met (en dus soms ook in navolging van) anderen.

Ook de wijze waarop Nietzsche authenticiteit opvat: het worden die je bent door actief te streven naar zelfverwerkelijking, door het leven te leven en risico's te nemen, is weer van een andere orde. Bij Nietzsche is de aard van authenticiteit constructivistisch: door actieve zelfcreatie de sociale orde en classificaties overstijgen. Het is geen kwestie van ‘ken jezelf’ maar van ‘wil een zelf, dan word je een zelf’ (Nietzsche, 1997 [1886]: 221).⁴³

Taylor ziet authenticiteit als moreel ideaal, belangrijk als ‘remedie’ tegen de malaise van de moderniteit (Taylor, 1996).

Maar authenticiteit is ook een trend:

‘De roep om authenticiteit – om echtheid, puurheid, oorspronkelijkheid – is alom aanwezig in de westerse samenleving’.⁴⁴

Authenticiteit in de betekenis van oorspronkelijkheid lijkt de massa aan te spreken: de nadruk op echtheid is een trend: ambachtelijkheid (op het gebied van voedingsmiddelen bijvoorbeeld), oorspronkelijkheid (bijvoorbeeld vakantiebestemmingen) zijn bijna voorwaarden geworden voor een goed product.

Ook op organisatieniveau wordt driftig op deze trend ingespeeld: er zijn veel cursussen en trainingen ontwikkeld om werknemers (nog) authentiek(er) te maken en de suggestie wordt gewekt dat er steeds meer oog is voor de eigenheid van medewerkers binnen een organisatie.

⁴³ Aupers, S., Houtman, d. & Roeland, J. Authenticiteit De culturele obsessie met echt en onecht. In: Sociologie 2010 (6) 2

⁴⁴ idem

Maar juist met het verheffen of degraderen van authenticiteit tot trend, door het eigene tot gemeengoed te maken, wordt aan de werkelijke betekenis van authenticiteit voorbij gegaan. Zijn die je wilt, moet en kunt zijn, trouw zijn aan jezelf vanuit een moreel besef., op basis van een waardenkader dat is ontstaan in de dialoog met ‘significante anderen’. Deze opvatting sluit in zekere zin aan bij de levenshouding die in deze tijd wordt voorgestaan: leven vanuit jezelf en worden wie je bent. Het verschil zit in het normatief kader van waaruit wordt geacteerd: authentiek zijn is geen kwestie van louter en alleen ‘voor jezelf leven vanuit jezelf’ maar betekent ook dat je ‘vanuit de ander en jezelf met de ander en jezelf leeft’.

Naar aanleiding van het voorgaande doemt de vraag op of je je altijd van authenticiteit bewust kunt of moet zijn en of je ook slechts tot op zekere hoogte authentiek kunt zijn.

Wanneer authenticiteit een moreel besef veronderstelt om op basis daarvan bewuste keuzes te kunnen maken: hoe authentiek of inauthentiek zijn individuen die niet of niet goed in staat zijn tot (zelf)reflectie en voor wie het moeilijk is om onderscheid te maken in wat goed is en wat minder goed is?

Deze vraag kwam al eerder aan de orde bij het hoofdstuk autonomie en doemt ook bij het thema authenticiteit weer op.

Met andere woorden: hoe authentiek kun je zijn ?

Authenticiteit is een lastig begrip, maar wordt concreter als je het verbindt met een trouw zijn aan jezelf, aan ‘zichzelf zijn’.

Om erachter te komen hoe jongeren over authenticiteit denken, wat zij daaronder verstaan en welke criteria zij daarvoor hanteren is het misschien goed om het begrip in concrete termen te vertalen.

Door authenticiteit te vertalen naar ‘jezelf zijn’ kunnen zij wellicht beter reflecteren op opvattingen over (grenzeloos) gedrag van jongeren en daarmee samenhangende thema’s. Zien zij het grenzeloze gedrag als een uiting van ‘jezelf zijn’, een manier om je eigenheid te laten zien of kan het juist een uiting zijn van een gebrek aan waardering of erkenning van de eigen identiteit? Want je willen laten zien is één, maar je ook erkend weten door de omgeving is nog iets anders.

Hiervoor werd al de relatie tussen authenticiteit en erkenning besproken in het voorbeeld van de consumptiemaatschappij. Waardering en erkenning bleken daar van groot belang voor de wijze waarop iemand handelt, de keuzes die worden gemaakt.

Wat is de relatie tussen authenticiteit en waardering en erkenning? De behoefte aan erkenning en waardering zijn belangrijke existentiële behoeften.

In het volgende hoofdstuk zal ik het begrip erkenning en de daarmee samenhangende waardering, nader verkennen.

4 ERKENNING

In het voorgaande hoofdstuk werd al eerder opgemerkt dat authenticiteit, identiteit, erkenning en waardering met elkaar te maken hebben.

In dit hoofdstuk ga ik verder in op de betekenis van erkenning, de wijze waarop het tot stand komen van erkenning in de loop der tijd is veranderd en de manier waarop erkenning, authenticiteit en identiteit zich tot elkaar verhouden.

4.1 De betekenis van het begrip nu en eerder

De betekenis van het begrip 'erkennen' is volgens Van Dale: 'het (recht van) bestaan, de waarheid, juistheid, billijkheid van iets inzien of toegeven'.

Erkennen betekent dat iets wordt aanvaard dat misschien geen deel uitmaakt van het eigen referentiekader, maar dat wel in zijn bestaan wordt geaccepteerd, zoals bijvoorbeeld het erkennen van andere religies of culturen dan de eigen religie of cultuur. Erkennen betekent dat iets openlijk wordt aanvaard als dat wat het is, met of zonder moeite of inspanning, op feitelijk, gevoelsmatig, positioneel of juridisch vlak (Baart, 2005)

Hiermee wordt de relatie met authenticiteit duidelijk zichtbaar: iets wordt erkend om wat het is, het eigene van het erkende wordt beseft en gewaardeerd.

De wijze waarop erkenning tot stand kwam is niet altijd dezelfde geweest.

Tot de achttiende eeuw waren erkenning en waardering grotendeels afhankelijk van de rol die iemand binnen zijn maatschappelijke stand vervulde. Erkenning kreeg je vroeger op basis van sociale verhoudingen, er was een direct verband met ongelijkheid. Men werd vroeger erkend op basis van haar of zijn sociale positie, de mate van welstand of (culturele) ontwikkeling. Erkenning was geen probleem want in deze voornoemde maatschappelijk afgeleide identiteit die op sociale, algemeen geaccepteerde standen was gebaseerd, lag algemene erkenning besloten (Taylor, 2000). Met de komst van een democratische maatschappij, gebaseerd op het principe van gelijkwaardigheid, is daarin verandering gekomen en is er een politiek van gelijke erkenning ontstaan. Gelijke erkenning betreft hier dan de gelijkwaardigheid van burgers in plaats van de eerdere hiërarchische structuur en een pakket van gelijke rechten en vrijheden.

Het belang van erkenning is veranderd en sterker geworden met de vorming van identiteit in relatie tot het ideaal van authenticiteit. Over het verschil in identiteit in relatie tot authenticiteit merkt Taylor het volgende op:

‘In die vroegere samenlevingen werd wat wij nu de identiteit van een persoon noemen grotendeels bepaald door zijn of haar sociale positie. Dat wil zeggen, de achtergrond die zin gaf aan wat de persoon als belangrijk erkende werd tot op grote hoogte bepaald door zijn of haar plaats in de samenleving en de rol of activiteiten die daaraan verbonden waren. De komst van een democratische samenleving op zich rekent hier niet mee af, omdat men zichzelf nog steeds kan definiëren aan de hand van zijn sociale rol. Maar wat deze sociaal afgeleide identificatie beslissend ondermijnt, is het ideaal van authenticiteit zelf. Wanneer dit opkomt, bijvoorbeeld bij Herder, roept het mij op mijn eigen originele wijze van zijn te ontdekken. Deze kan per definitie niet sociaal worden afgeleid maar moet innerlijk worden gegeneerd’.⁴⁵

Innerlijke generatie bestaat echter niet (behalve voor Herder en Rousseau): voor het ontdekken en vormen van een eigen identiteit is een dialoog met anderen nodig. Dit betekent dat niet alleen het ontstaan van de eigen identiteit voor een deel afhankelijk is van anderen, maar ook de erkenning ervan.

Dit betekent volgens Taylor een grote verandering van of voor de eigen, persoonlijke en innerlijke identiteit:

‘Het specifieke van innerlijk afgeleide, persoonlijke, originele identiteit is dat zij deze erkenning niet a priori geniet. Zij moet haar veroveren door uitwisseling, en kan falen. Wat er met de moderne tijd is opgetreden is niet de behoefte aan erkenning, maar de omstandigheden waaronder deze kan falen. En dat is de reden waarom de behoefte nu voor het eerst is erkend. In premoderne tijden sprak men niet over ‘identiteit’ en ‘erkenning’, niet omdat men geen (wat wij noemen) identiteit bezat of omdat die afhankelijk was van erkenning, maar veeleer omdat die toen te weinig problematisch was om als zodanig te worden gethematiseerd.’⁴⁶

⁴⁵ In: Taylor, C.(2007) De malaise van de moderniteit, p. 55-56

⁴⁶ In: Taylor, C. (2007). De malaise van de moderniteit, p. 56

Inherent aan het authenticiteitsideaal is het erkennen van verschillen. Het ‘recht’ om een eigen persoonlijke identiteit te ontwikkelen en daarin door anderen erkend te worden geeft de ‘plicht’ om ook de ander te erkennen in diens eigenheid. Een wederzijdse erkenning van verschil (een gelijkwaardigheid van verschillende identiteiten) veronderstelt een open houding ten opzichte van de verschillen en de bereidheid om in de dialoog te komen tot een zeker gezamenlijke waardenkader waardoor de eigen horizon wordt verschoven. Deze erkenning van verschil met respect voor het verschil is gepaste erkenning.

Gepaste erkenning is niet alleen een vorm van wellevendheid die men aan elkaar is verschuldigd maar is meer, het is een levensbehoefte voor de mens omdat individuen en individuele (sub)culturen zonder dat geen zinvol leven kunnen leiden.

Het onthouden van erkenning kan schade berokkenen bij degene die erkenning wordt onthouden. De projectie van een inferieur of vernederend beeld op een ander kan niet alleen verstrend en onderdrukkend werken maar kan zelfs worden geïnternaliseerd (Taylor, 2000, 2007).

In het voorgaande blijkt een wederzijdse afhankelijkheid en wederkerigheid in het erkennen, de zogenaamde dynamiek van de erkenning (van Heijst, 2009):

‘Om een leven te leiden dat de moeite waard is, is meer nodig dan succesvolle zelfhandhaving. Het is ook belangrijk om er in de ogen van anderen toe te doen, en om zelf iemand te zijn die bepaalt of anderen ertoe doen. Je besteedt niet enkel het oordeel over jezelf aan anderen uit, zij zijn ook afhankelijk van wat jij van hen vindt. Mensen hechten er over en weer belang aan hoe ze door de ander gezien worden en kunnen niet naar hun hand zetten dat de ander positief over hen denkt. Want een persoon is iemand met een eigen zienswijze. De ander heeft niet zomaar in het algemeen een eigen zienswijze maar hij of zij heeft een eigen kijk op mij en diens blik kan mijn zelfopvatting aan het wankelen brengen.’⁴⁷

Uit dit citaat blijkt niet alleen de wederzijdse beïnvloeding wat erkenning betreft, maar ook het eigene, authentieke van het individu (‘een eigen zienswijze’) dat invloed heeft op de ander en beïnvloed kan worden. De relatie met authenticiteit en identiteit speelt een belangrijke rol bij het erkennen of erkend worden.

⁴⁷ In: Heijst, A. van (2009). Iemand zien staan. Zorgethiek over erkenning, p. 9 e.v.

Erkenning kan ook relationele verbanden betreffen. Axel Honneth ziet sociale relaties tussen mensen als inzet en uitkomst van een proces van wederzijdse erkenning (Kampf um Anerkennung, 1994).

Hij onderscheidt drie vormen van erkenning:

1. Gekenmerkt door de affectieve betekenis van erkenning, liefde en vertrouwen in de concrete context van het gezin
2. De politieke en juridische vorm van erkenning die, naast de ‘verticale’ structuur van een overheid die de rechten van alle burgers in gelijke mate erkent, ook een horizontale dimensie heeft in de manier waarop burgers met elkaar omgaan en elkaar als rechthebbenden erkennen
3. De maatschappelijke vorm van erkenning die betrekking heeft op de manier waarop individuen hun identiteit, eigenschappen en talenten in de maatschappelijke sfeer van arbeid, publieke omgang en toegang tot groepen erkend en gerespecteerd zien.⁴⁸

Tussen de verschillende vormen van erkenning en identiteit legt Honneth de volgende koppeling met eigenschappen die het zelf betreffen:

- Aan de erkenningsvorm liefde wordt zelfvertrouwen gekoppeld, zonder dit is alle wederzijdse erkenning onmogelijk.
- Aan de erkenningsvorm respect als drager van gelijke rechten is zelfrespect verbonden. Zelfrespect is hier het besef rechten te hebben waardoor je op gelijke voet met anderen te staan.
- Aan de derde vorm van erkenning ‘waardering’ wordt zelfwaardering gekoppeld. Zelfwaardering betekent hier de positieve beoordeling van de eigen prestaties of eigenschappen door anderen.

Erkenning heeft echter ook een keerzijde: miskennen. Honneth is evenals Taylor van mening dat miskennen een negatieve invloed kan hebben op iemands identiteit en zelfs de innerlijke verhouding van het individu tot zichzelf kan beschadigen. Honneth onderscheidt (als tegenpool van de hiervoor genoemde erkenningsvormen) de volgende ‘miskenningen’:

⁴⁸ In: Vorstenbosch, J. ‘Zorg. Een filosofische analyse, p. 108

1. Miskenning van liefde is geweld. Het effect daarvan is dat het vertrouwen in zichzelf en in de omgeving danig wordt verstoord
2. Miskenning van respect is uitsluiting van (gelijke) rechten, zoals sociale uitsluiting die aantasting van het zelfrespect tot gevolg kan hebben
3. Miskenning van waardering kan zich uiten in iemand niet voor vol aanzien of negeren.⁴⁹

Het dynamische karakter van erkenning wordt, evenals bij van Heijst en Taylor, ook bij Honneth duidelijk. Erkennen kost strijd (*Kampf um Anerkennung*), er moet inspanning worden geleverd om erkenning te krijgen.

In de geciteerde opvattingen van zowel Taylor, Heijst als Honneth werd duidelijk dat authenticiteit, identiteit en erkenning zich in belangrijke mate tot elkaar verhouden. De invloed die het geven van erkenning of het onthouden ervan heeft op identiteit is duidelijk geworden evenals de strijd die het soms kost om erkenning te verwerven. Het belang van het eigene voor zowel erkennen als erkend worden is al eerder genoemd, evenals de betekenis van erkennen als ‘iemand zien staan’ (van Heijst, 2007). Iemand zien staan, iemand opmerken impliceert ook aandacht. Aandacht speelt een rol bij erkenning, het kan ertoe bijdragen dat het eigene van iemand of iets wordt opgemerkt en wordt gezien als iets dat van waarde, ‘erkenningswaardig’ is:

‘Waar erkenning niet (juridisch) afdwingbaar is, maar wel tot het publieke leven behoort, is ze aangewezen op aandachtigheid in de vorm van welwillende en geduldige openheid de ander te waarderen in zijn anders-zijn, afstotelijk of niet, en hem niet van het publieke toneel te vegen. Precies daar ligt een volgende fundamentele waarde van aandacht: dat ze het onaanzienlijke erkent als van waarde en zo van waarde maakt’.⁵⁰

4.2 Erkenning: als je het niet krijgt dan neem je het toch?

Erkenning is een basale, existentiële behoefte. Uit het voorgaande is gebleken dat erkenning belangrijk is voor de (persoonlijke) identiteitsvorming. Toch wordt aan deze behoefte aan erkenning vaak niet of op een verkeerde wijze (miskenning) voldaan.

⁴⁹ In: Heijst, A. van (2009). Iemand zien staan. Zorgethiek over erkenning, p. 32 e.v.

⁵⁰ In: Baart, A. (2005). Aandacht. Etudes in presentie, p. 75

Erkenning heb je niet 'a priori', maar moet je 'veroveren' (Taylor, 2007). Hoewel dit 'veroveren' moet worden gezien als een resultante van een dialogische relatie, lijkt veroveren soms min of meer letterlijk te worden opgevat: erkenning afdwingen op een manifeste en agressieve manier.

Deze opdringerige en onbeschaafde houding komt tot uiting in het zogenaamde 'dikke-ik', de belichaming van het moderne, autonome en welvarende individu, lomp, weldoorvoed en veel ruimte innemend. (Kunneman, 2005):

'Het neemt wat het nodig denkt te hebben en dat is heel wat. Het wil niet alleen steeds meer consumeren maar eist ook erkenning van zijn handelingsvrijheid en respect voor zijn hoogst individuele opvattingen en verlangens. Dit leidt tot voortdurende wrijvingen met anderen. Het dikke-ik is verwickeld in een permanente concurrentie-en prestatieslag. Niet alleen ziet het zich steeds gedwongen om anderen te overstemmen of opzij te duwen teneinde ruimte te scheppen voor zijn eigen standpunt. Ook stuit het voortdurend op de onbetrouwbaarheid, de incompetentie en de domheid van anderen: individuen, groepen en hele culturen worden door het dikke-ik als achterlijk terzijde geschoven. Het treft dan ook dat het dikke-ik een zeer dikke huid heeft en kritiek en tegenspraak van zich kan laten afglijden als water van een otterhuid.'⁵¹

Het 'dikke-ik' symboliseert de huidige welvarende, soms decadente, samenleving en de gevolgen ervan voor de persoonlijke identiteitsontwikkeling. De 'dikke-ik'-mentaliteit tekent het morele verval, de malaise van de moderniteit waar Taylor zijn authenticiteitsideaal voor in wil zetten. Het 'dikke-ik' heeft lak aan anderen, die hem eigenlijk alleen maar in de weg staan, en denkt niet of nauwelijks na over de consequenties van zijn handelwijze voor anderen. De eigen persoon heeft de hoogste prioriteit en veel verder reikt zijn blik niet. En erkenning is synoniem met status, erkenning vraag je niet, dat dwing je, zo nodig luidruchtig, af.

Het bovenstaande is wat gechargeerd, maar het type is wel herkenbaar in onze huidige welvaartsmaatschappij. Gaat het hier echter wel om erkenning of is het maar schijn? Want afgedwongen erkenning is immers geen echte erkenning.

Is deze egocentrische dikke ik-figuur 'slechts' het resultaat van een doorgesloten individualisering en een toegenomen welvaart? Of ligt de oorzaak dieper en is zijn

⁵¹ In: Kunneman, H. (2005). Voorbij het dikke-ik, p. 7

egocentrische gedrag een gevolg van grote onzekerheid? Met andere woorden: is het afdwingen van erkenning dom egoïsme of komt het voort uit een gemis aan persoonlijke erkenning door het gemis aan een duidelijke eigen identiteit?

Werkelijk autonome mensen staan stevig in hun schoenen en manipuleren niet om erkenning af te dwingen.

Komt het rumoer voort uit de angst betekenisloos (lees: niet erkend te worden) en een krampachtige poging 'erbij te willen horen'? Zijn de 'dikke-ikjes' zich bewust van hun grote leegte en proberen ze wanhopig op een of andere manier toch iets van zichzelf te redden? Werkelijk authentieke mensen kennen immers hun grenzen en hun kracht en staan zowel open voor het geven als het ontvangen van erkenning...

Uit het voorgaande blijkt het belang van sociale relaties voor het ontwikkelen en in stand houden van de identiteit en de dynamiek van erkenning, het belang van wederzijdse erkenning voor een evenwichtige sociale samenleving met menswaardige individuen. Een intersubjectieve erkenning die nodig is voor de zelfrealisatie van een individu. Dit sluit ook aan bij van Heijst (2009) in het 'iemand zien staan' en de wederkerigheid ervan. En indirect ook bij de opvatting van Honneth dat wederzijdse erkenning slechts mogelijk is vanuit zelfvertrouwen die voortkomt uit liefde.

Is het beeld dat van jongeren wordt geschetst, van hun grenzeloze gedrag, hun zelfgerichtheid en hun onbetrokkenheid een voorbode van de 'dikke-ikken' van later? Wordt dit gedrag ook ingegeven door een gebrek aan aandacht en een roep om erkenning, het gevoel iets te moeten betekenen en erbij te horen?

In de interviews met leerlingen wil ik met jongeren van gedachten wisselen over de ideeën die zij hebben over authenticiteit en over persoonlijke identiteit. Nagaan hoe belangrijk erkenning voor hen is en of, en zo ja, welke relatie zij leggen met authenticiteit en identiteit.

5 INTERVIEWS MET JONGEREN

In mijn onderzoek wilde ik nagaan welke betekenis authenticiteit en daarmee samenhangende begrippen zoals autonomie en erkenning (en waardering) voor jongeren hebben en welke rol deze thema's spelen in hun persoonlijke identiteitsontwikkeling.

De conceptuele analyse van deze thema's die het theoretisch kader vormt van het onderzoek heb ik door middel van interviews getoetst aan de opvattingen van een (beperkt) aantal jongeren.

Het doel van de interviews was:

1. nagaan of de leerlingen het beeld dat vaak van jongeren wordt geschetst (onverschillig, onbetrokken, zelfgericht, verwend) herkennen
2. het inventariseren van opvattingen die leerlingen zelf hebben over authenticiteit en daarmee samenhangende begrippen zoals autonomie, erkenning en waardering.

Hierna volgt eerst een toelichting van de wijze waarop de dataverzameling heeft plaatsgevonden. Daarna volgt de inhoud.

5.1 Opzet en werkwijze

Bij het onderdeel 'dataverzameling' stuitte ik op een aantal praktische zaken. Allereerst is het niet eenvoudig om scholen te vinden die mee willen werken aan onderzoek. Scholen lijken enigszins 'onderzoeksmoe' te worden. Niet alleen worden zij bestookt met verzoeken voor deelname aan (wetenschappelijk) onderzoek (en hebben zij dan ook langzamerhand het verzadigingspunt bereikt), ook het op peil houden van de eigen onderwijskwaliteit heeft momenteel meer prioriteit voor de school.

In eerste instantie wilde ik interviews afnemen bij jongeren in bijvoorbeeld een jongerencentrum, maar de structuur van een schoolse setting is voor leerlingen duidelijker dan de vrijblijvende sfeer van een jongerencentrum en had daarom de voorkeur voor het afnemen van een interview.

Na een mislukte poging bij een eerste school was het, dankzij de inzet en het enthousiasme van twee docenten/mentoren, toch mogelijk om op korte termijn met de interviews te kunnen starten op een scholengemeenschap in een middelgrote stad.

Er zijn interviews gehouden met tien leerlingen uit de bovenbouw havo en atheneum. Er zijn twee groepjes van elk vijf leerlingen geselecteerd: vijf leerlingen uit de vierde klas van de havo en vijf leerlingen uit de vierde klas van het atheneum.

De leeftijd van de geselecteerde leerlingen varieerde van vijftien tot zeventien jaar.

Tevens heb ik geprobeerd om het aantal jongens en meisjes in evenwicht te houden: er zijn vijf meisjes en vijf jongens geselecteerd.

De selectie van de leerlingen uit de havo-groep is door mij zelf gedaan; de atheneum-leerlingen zijn door de mentor van de klas geselecteerd. Bij het selecteren heb ik benadrukt dat ik het, met het oog op het onderwerp ‘authenticiteit’, belangrijk vond dat leerlingen ook werkelijk wilden deelnemen aan de interviews. Het begrip ‘authenticiteit’ heb ik, vóór de selectie, in het kort toegelicht aan de groep.

Er zijn in totaal twaalf interviews met leerlingen afgenomen in de periode november-december 2010. Allereerst is er een groepsinterview met de havo-4-leerlingen en een groepsinterview met de atheneum-4-leerlingen gehouden, gevolgd door een individueel interview met elke leerling afzonderlijk.

Voorafgaand aan de groepsinterviews hebben de leerlingen schriftelijk een aantal associaties bij het thema authenticiteit kunnen weergeven met behulp van een ‘brainstormformulier’.

Deze associaties waren aanknopingspunten in de groepsinterviews. In de individuele interviews is vervolgens dieper ingegaan op eerdere opmerkingen van de betreffende leerling in het groepsinterview.

De interviews werden gedeeltelijk gepland tijdens het wekelijkse mentor-uur en (in overleg) tijdens keuzewerktijd-uren (KWT).

De interviews waren semi-gestructureerd met het volgende ‘onderwerpenlijstje’ als leidraad:

1. De betekenis van ‘jezelf zijn’ (voorwaarden, wanneer, hoe, continu proces)
2. Jezelf worden/zijn in dialoog met de omgeving (wat is de rol van de omgeving bij de ontwikkeling van de eigen persoon(lijkheid)? De dialogische relatie tussen subject en omgeving en de consequenties voor het eigen gedrag/ attitude/handelen.
3. Het belang van waardering en erkenning bij jongeren en niet-jongeren:
 - Wat zijn de gevolgen van niet gewaardeerd of niet erkend worden,
 - relatie met aandacht-vragend, nadrukkelijk gedrag van jongeren.

4. De invloed van opvoeders op de persoonlijke identiteitsontwikkeling van jongeren:
 - grenzen stellen, regels, kaders aanreiken
 - invloed/rol van opvoeders (voorbeeldfunctie, waardenoverdracht).
5. Toetsing van het beeld van jongeren van nu (ten opzichte van het geschetste beeld):
 - herkenning van dit beeld
 - ideeën ten aanzien van dit beeld

En dan loopt het in de praktijk vaak toch weer anders dan aanvankelijk was gepland.

Het eerste interview kon niet op de geplande datum worden gehouden omdat onverwachts een ontruiming van de school plaatsvond. Bijkomend voordeel was dat de korte tijd die nog beschikbaar was zo efficiënt mogelijk werd gebruikt voor het regelen van praktische zaken: het plannen van de interviews met de leerlingen en het geven van een korte toelichting bij het onderzoek.

Tevens kon in de resterende tijd een basis worden gelegd voor de groepsinterviews in de vorm van een korte (schriftelijke) 'brainstormsessie' waarbij alle geselecteerde leerlingen met behulp van het 'brainstormschema' hebben kunnen associëren op het thema 'jezelf zijn'/'echt zijn' en 'niet jezelf zijn'/'niet echt zijn'.

Alle interviews zijn met behulp van een voicerecorder opgenomen en zijn vervolgens getranscribeerd. De transcripten zijn met behulp van het analyseprogramma Atlas.ti geanalyseerd. Bij een aantal interviews is een collega, in het kader van een training onderzoeksvaardigheden, aanwezig geweest.

5.2 Analyse

De verschillende data worden per onderwerp besproken. Ik heb ervoor gekozen om zoveel mogelijk aan de hand van citaten de strekking van de opvattingen weer te geven. Door de uitspraken van de leerlingen te interpreteren gaat er naar mijn mening te veel ‘echtheid’ verloren van de door hen verwoorde ideeën. Ik wilde de leerlingen zoveel mogelijk ‘aan het woord laten’ (hoewel uiteraard niet alles in citaten te vangen is).

Bij de introductie van het onderzoek bleek het thema onduidelijk. Het begrip ‘authenticiteit’ was onbekend: geen enkele leerling wist wat ermee werd bedoeld. Ik heb daarop besloten authenticiteit te vertalen in ‘jezelf zijn’ – ‘echt zijn’. Deze omschrijving leverde zichtbaar meer herkenning op, wat ook duidelijk werd in de ‘brainstorm’-oefening.

In de data-analyse wordt vanaf hier het begrip ‘jezelf-zijn’ gehanteerd in plaats van ‘authenticiteit’.

5.2.1 De betekenis van ‘jezelf zijn’

‘Jezelf zijn’ kan op verschillende manieren worden ingevuld. Het viel me op dat de ‘brainstorm’-uitkomsten bij de twee groepen verschillend waren: bij de atheneumgroep werd meer de nadruk gelegd op het hebben van een eigen mening als associatie bij het thema en binnen de havogroep was de associatie met ‘vrolijk zijn’, ‘goed in je vel zitten’ en ‘de dingen doen die je leuk vindt’ meer aanwezig.

Bij alle leerlingen kwamen de associatie met ‘niet jezelf zijn’ wel met elkaar overeen: de associatie ‘je anders voordoen’ en ‘meelopen’ kwamen bij elke leerling terug.

‘Jezelf zijn’ is niet altijd hetzelfde, het is een proces en het is nooit af. Alle leerlingen zijn van mening dat ‘jezelf zijn’ weliswaar veranderlijk is, maar dat je toch altijd wel jezelf blijft. Het blijkt vaak moeilijk om precies aan te geven wat die constante dan betreft, maar het lijkt voor hen te voelen als een trouw zijn aan jezelf. Want, zo redeneren zij, hoe kun je anders zijn dan degene die je bent?

Hierna volgen een aantal door de leerlingen geformuleerde omschrijvingen en karakteristieken van ‘jezelf-zijn’.

Soms kan het moeilijk zijn om jezelf te kunnen zijn, vinden enkele leerlingen. Ze geven daarbij aan dat de wijze waarop en de mate waarin je jezelf kunt zijn van verschillende factoren afhankelijk is:

'Maar als gewoon iedereen je respecteert om wat je keuzes zijn en zo dan denk ik dat je best wel handig jezelf kunt zijn...'

maar...een goed zelfbeeld kan het gevolg zijn van de dingen doen die je vanuit je eigen overtuiging wil doen:

'Een goed zelfbeeld krijg je, denk ik, eerder van... eh.... gewoon de dingen doen die belangrijk voor je zijn en...daaraan vasthouden'

Jezelf zijn wordt door alle leerlingen in verband gebracht met het hebben van een eigen mening en daar ook voor uitkomen. Tegelijkertijd is die meningsvrijheid voor de meeste leerlingen echter ook beperkt: je kunt niet altijd en overal en tegen iedereen je mening ventileren:

'je moet...ja...je hoeft niet altijd te denken van 'wat zal die ander ervan vinden' maar als het om een onderwerp gaat dat een beetje...ja...misschien pijnlijk voor die ander is of zo...dan denk ik dat je dat niet kan zeggen altijd... dat je niet iemand kwetst..dat het niet kwetsend is wat je zegt...gewoon..'

Jezelf zijn betekent ook dat je er achter komt welke dingen je werkelijk belangrijk vindt, dat je daaraan vasthoudt en dat je ook die dingen doet die er voor jou toe doen:

'Ja, dat vind ik eigenlijk wel belangrijk. Want het blijft wel je eigen leven en als ik iets belangrijk vind dan moet ik daar wel zelf achteraan gaan.'

Jezelf zijn in de betekenis van doen wat je belangrijk vindt om te doen kan er ook toe leiden dat er helemaal niets gebeurt als de zin of betekenis van iets niet wordt ingezien:

'Als ik ergens geen motivatie voor heb of ik heb er geen zin in dan...of ik vind het niet leuk...dan gebeurt er helemaal niks met mij... als ik het nut er niet van zie dan doe ik...dan gebeurt er helemaal niks'

Jezelf zijn betekent waarachtigheid, je achter je overtuiging scharen en daarnaar handelen:

'Kijk als je niet jezelf bent, dan doe je net alsof je het eens bent met anderen, om gewoon hun...eeh... om nep te doen. Maar zodra je zelf er ook echt achter staat wat je zegt..'

Soms moet je jezelf leren kennen, moet je leren wat je belangrijk vindt door eerst fouten te maken, 'al doende te leren':

'sommige dingen leer je door dingen die misschien niet leuk zijn om mee te maken...en dan achteraf gewoon weten van 'dat doe ik niet meer...'. Soms moet je gewoon eerst een fout maken en dan pas het leren. Bij mij is het ook...ik moet eerst veel te laat thuiskomen en dan echt straf krijgen anders leer ik er niks van..'

'Ik moet eerst een fout maken, meestal een goeie...erge fout eigenlijk en dan doe ik het daarna nooit meer eigenlijk..'

Er is in de interviews ook gevraagd naar de relatie tussen vrijheid en jezelf zijn. Is jezelf zijn ongelimiteerde vrijheid (negatieve vrijheid) of is vrijheid toch nog binnen een kader te plaatsen, zijn er toch grenzen aan vrijheid?

Volgens een leerling heeft 'jezelf zijn' niets te maken met negatieve vrijheid en met doen wat je wilt:

'jezelf zijn heeft niets te maken met te laat thuis komen, want te laat thuis komen is iets van ..als...als je in je eentje bent en je hebt helemaal niets te doen, ga je niet te laat thuiskomen. Je gaat te laat thuiskomen om stoer te doen, om bijvoorbeeld stoer te doen voor andere mensen, of om gewoon omdat je een hele leuke tijd hebt, maar dan kun je altijd nog bellen, of zoiets doen...'

Door erover na te denken en te praten kun je een beter idee krijgen wat het betekent 'jezelf zijn'. Het is geen richtlijn voor het worden wie je bent, maar het kan leiden tot besef:

'als je er gewoon meer over praat dan krijg je wel...' **I: een beeld bij?** *'Ja...misschien wel. Ja...ik denk niet dat ik me nou opeens heel anders ga gedragen maar ik denk wel dat als je iets zou gaan doen dat ik daar eerder over na zou denken'.*

5.2.2 Jezelf worden/zijn in dialoog met de omgeving

In de gesprekken werd de invloed van de omgeving op de ontwikkeling van de persoonlijke identiteit door alle leerlingen wel gezien.

Hoe je wordt, wordt voor een groot deel bepaald door interactie met de omgeving:

'door mijn ouders natuurlijk voor een groot gedeelte en ik denk ook wel door hoe mensen met mij omgaan en zo dat dat ook wel op zich uitmaakt en hoe ik dan daarop reageer en hoe ik later word en zo..'

In letterlijke zin wordt de invloed van de omgeving en de interactie, of juist het gebrek daaraan, opgemerkt:

'Ja..uuh..ik weet niet...ik bedoel ..als je altijd in A... hebt gewoond dan ben je eigenlijk ook gewoon een boer toch .. Eens een boer altijd een boer, bedoel je? ...ja vaak wel'... ja..ik bedoel..van die echte A..ers trouwen ook altijd met iemand anders uit A.. en die weten ook altijd alles van iedereen en zo'

Je wordt niet vanuit jezelf 'jezelf', maar wordt hierin beïnvloed door anderen, daar zijn alle leerlingen het over eens. Vrienden en familie hebben veel invloed op wie je wordt, maar ook anderen hebben invloed op je ontwikkeling en dat kan ook betekenen dat je wel eens moet incasseren:

'ik denk je vrienden inderdaad ja...Ik denk gewoon vrienden en familie, maar ook eigenlijk mensen die niet je vrienden zijn want die kunnen je bijvoorbeeld...die kunnen ook dingen doen die niet leuk zijn en daar moet je ook tegen kunnen...'

Eén leerling gaf aan dat ook politiek invloed kon hebben op hoe iemand zich ontwikkelt, maar merkt daarbij op dat je als persoon toch wel meer invloed hebt op anderen dan systemen:

'bij politiek stel je meer de regels vast waar iemand zich aan moet houden en dat maakt dan, denk ik, ook wel uit op zich hoe die dan later wordt, maar het is niet zo dat je echt met die persoon zelf omgaat. Nee...ik denk dat als je met die persoon omgaat dat je dan misschien nog wel meer invloed hebt dan de overheid...'

'Jezelf zijn' is ook niet altijd hetzelfde, het verandert in de loop van de tijd als gevolg van veranderende omstandigheden, opgedane kennis en ervaringen en een wisselende omgeving.

'ja...gewoon door de tijd of zo...ik weet niet ...ook wel door meningen van anderen, denk ik. Vorig jaar viel nog wel mee, maar het jaar daarvoor bijvoorbeeld en van die dingen... toen...ja...toen was ik ook wel wat asocialer...zeg maar.., maar nou ook niet meer'

Hoe je verandert in vergelijking met een tijdje terug is soms moeilijk te definiëren:

'Jawel...jawel...ik ben bijvoorbeeld...gewoon...ja...eigenlijk van alles wel...'

Het is een continu proces om jezelf te worden, je stelt 'jezelf' als het ware voortdurend bij in reactie op wat je je eigen maakt of juist afschaft, het is een levenslang proces:

'Ja, dat denk ik wel eigenlijk...want steeds verander je weer als je iets meemaakt en dan word je steeds weer anders, maar als je gewoon jezelf blijft dan blijf je toch...ja...als je gewoon je eigen mening houdt dan blijf je toch jezelf maar dan wel iedere keer anders..., denk ik...'

En je verandert niet alleen door de ervaringen die je meemaakt en door beïnvloeding door anderen, maar leeftijd speelt ook een rol: je wordt natuurlijk ook gewoon steeds ouder...:

'andere mensen ontmoeten...ja..gewoon ouder worden...ja..'

En je bent ook niet altijd hetzelfde onder verschillende omstandigheden, soms pas je je aan als de situatie dat verlangt, maar dan doe je dat omdat je vindt dat het nodig is en dan ben je dus toch jezelf, trouw aan je overtuiging:

'Want iedere keer gebeurt er iets wat je eigenlijk niet verwacht of zo en dan ga je gewoon weer...dan pas je je weer aan...zeg maar...aan andere personen en zo..... ik ga daar dan gewoon over nadenken en dan automatisch eigenlijk, denk ik, ga je je dan weer aanpassen...omdat je je daar fijner bij voelt'

Interactie met de omgeving kan soms letterlijk een 'wereld van verschil' betekenen. Op de vraag of ervaringen veel invloed hebben op 'hoe je wordt' antwoordde een leerling:

'Ja, heel veel...ik heb nog nooit op dezelfde plek gewoond. Ik heb altijd wel gereisd en zo, dus ja...maar ik merk wel verschil met de kinderen om me heen, die altijd in hetzelfde dorpje hebben gewoond, en wiens families ook nog altijd in hetzelfde dorp wonen. Die zijn gewoon heel anders. Bijvoorbeeld iemand die zijn hele leven hier heeft gewoond....Ik was laatst bij iemand en die durfde niet te gaan vliegen of zo, ook niet met een boot gaan, want dan zou ze aan de Titanic denken, zou verkeerd gaan. En dan denk ik, joh, daar is helemaal niks mis mee. Ik heb met stormen en orkanen op een boot gezeten.. op het dek...gezeild...daar is niks ergs aan..'

En dat die ervaringen consequenties kunnen hebben voor de wijze waarop je je tot je omgeving verhoudt werd ook gezien:

'Er zijn heel veel mensen die gaan, die willen niet, altijd hier blijven wonen. Als ze een weekje van huis zijn dan krijgen ze heimwee. Maar dat heb ik dus totaal niet. Ik heb niet echt een thuis dus, waar ik me echt helemaal thuis voel...misschien later, maar nu niet. Dus het zou me ook helemaal niks kunnen schelen als we ergens anders gaan wonen, ik ga me gewoon aanpassen'

In dialoog blijven met de omgeving om jezelf te kunnen ontwikkelen en je meningen en ideeën zodanig te kunnen herijken of je gedrag te kunnen bijstellen is belangrijk. Voor alle leerlingen zijn vooral vrienden een goed klankbord en gewilde raadgevers:

‘dat ze dat dan eerlijk tegen mij zouden zeggen...dan zou ik er zelf over na gaan denken en dan zou ik dat kunnen veranderen of zo..als ik iets verkeerd doe of zo...Maar ik vind het wel belangrijk dat ze dat dan gewoon zouden zeggen en niet dat ze dat voor zich zouden houden.’

5.2.3 Waardering en erkenning

Waardering en erkenning zijn voor alle leerlingen belangrijk. Positief beoordeeld worden, gezien worden en de daarmee gepaard gaande aandacht, zich geaccepteerd voelen is voor iedereen belangrijk:

‘Ja, ik vind het zelf heel belangrijk.. ik heb wel altijd zoiets van dat zoveel mogelijk mensen mij aardig vinden en mij waarderen zoals ik ben. Ja, ik bedoel ik ga me niet anders voordoen, maar ik vind het wel fijn als iemand...’

‘dat vind ik heel belangrijk eigenlijk. Dat mensen positief over jou denken bijvoorbeeld’.

Waardering laten blijken is niet alleen fijn, maar kan ook stimulerend werken en kan ervoor zorgen dat een ander zichzelf kan en wil zijn en blijven:

‘als iemand iets doet dat waardering verdient dan moet dat ook wel blijken...(opm.: = waardering moet dan ook getoond worden) omdat mensen er dan mee door gaan...het geeft zelfvertrouwen aan de ander’

En het ontbreken van waardering kan niet alleen zorgen voor eenzaamheid of chagrijn, maar heeft ook invloed op het gedrag van jongeren:

‘Ik denk dat van die mensen die echt helemaal een beetje de weg kwijt zijn ..dat die thuis niet heel erg gewaardeerd worden...Dat ze daarom misschien dingen zoeken...eh...waardoor ze veel vrienden maken die hun dan wèl waarderen..’

In één van de groepsinterviews werd door het merendeel van de leerlingen aangegeven dat aandacht niet alleen belangrijk is, maar dat er ook veel mensen zijn die aandacht tekort komen:

‘misschien ook omdat ze het zelf niet door hebben of omdat ze het druk hebben en dus eh...’

Wat je eraan zou kunnen doen om een tekort aan aandacht op te lossen is eigenlijk heel simpel:

'er zullen vast wel meerdere mensen zijn die geen vrienden kunnen maken...zeg maar...dus ...die kunnen dan wel met elkaar vrienden worden...'

Maar te veel aandacht krijgen is ook niet altijd goed:

'het is op zich wel leuk natuurlijk maar...dan ga je helemaal denken dat je alles kan maken en zo...denk ik..en dan...dat is ook niet echt goed..'

En als waardering wordt onthouden dan is dat niet alleen niet leuk:

'ik zou er knap chagrijnig van worden, denk ik...'

Aandacht en waardering, er is altijd wel iemand die je ziet staan, die oog heeft voor de ander:

'ik denk dat er altijd wel iemand is die het iets uitmaakt wat je doet. En ik denk niet dat er niemand zal zijn die iets om je geeft... ik denk niet dat dat echt....zal zijn.'

Soms ook wordt waardering vertaald in beloning, bijvoorbeeld goed presteren op school wordt dan beloond door de ouders. Een leerling vond het heel gewoon dat haar inzet op school werd beloond, maar kwam tijdens het gesprek tot de conclusie dat je het ook als iets 'normaals' zou kunnen beschouwen:

'en ik vind dat je dat inderdaad moet belonen als je het goed op school doet en als je niet rookt, niet drinkt...al die dingen...als je niet zo'n hele wilde bent...zeg maar...dat ze dat moeten belonen...vind ik.. omdat er genoeg mensen zijn die het niet doen eigenlijk...dus dan is het...zeg maar...goed als je kind in zo'n omgeving van mensen die het allemaal wèl doen dat die het dan niet doet. I.: dus het slechte voorbeeld wordt dan de norm, wordt dan het uitgangspunt? 'ja...dat is waar...want eigenlijk is het natuurlijk gewoon normaal..!'

5.2.4 Invloed van opvoeders

Ouders spelen een belangrijke rol bij de ontwikkeling van de persoon die hun kind uiteindelijk wordt. Zelfsturing vinden de meeste leerlingen tot op zekere hoogte goed, aansturing en begrenzing, al dan niet in de vorm van regels, vinden ze echter niet alleen nodig:

'Ja dat denk ik wel. Kijk ik 's morgens mag kiezen ga ik naar school of ga ik niet naar school ..dan heb ik natuurlijk zoiets van Nee, ik ga niet. Maar dan zegt mijn moeder, ja je gaat wel. Dus dan ga

ik toch naar school en als ik niet naar school zou gaan, dan zou ik problemen krijgen, dan zou ik later niks kunnen'

maar vinden ze ook prettig:

'ja...ik zou wel liever meer dingen mogen maar toch is het wel een teken dat ze gewoon bezorgd zijn...dat ze gewoon van je houden en zo...dus...ja...'

Ouders hebben veel invloed op hun kinderen en brengen al dan niet bewust hun waardenpatroon op hen over.

'ja ouders zijn toch degene die je van alles bijbrengen, en zo.. en die jou vertellen wat je wel en niet kan zeggen en doen.. en wat normaal is en niet, denk ik'

'het zijn eigenlijk gewoon iedere keer een beetje kleine dingetjes...denk ik...die je van je ouders overneemt.'

Ouders zijn belangrijk, uit de opmerkingen van de leerlingen bleek dat de relatie die zij met hun ouders hebben goed is. Zij begrijpen dat ouders grenzen stellen, bijvoorbeeld voor het uitgaan, roken en alcohol drinken en vinden dit op zich ook goed. En zij respecteren deze regels meestal ook. De band met de ouders is vaak nauw en positief:

'ik vind het erger om met mijn ouders ruzie te hebben dan met iemand van school bijvoorbeeld. Als ik met mijn ouders ruzie heb dan zit ik daar meer mee als iemand van school door een mening...'

5.2.5 Toetsing van het beeld van jongeren

Het beeld dat regelmatig van jongeren wordt geschetst klopt maar gedeeltelijk volgens de leerlingen. Alle leerlingen herkennen het beeld wel en zien ook wel eens zulke jongeren, maar zij behoren zelf niet tot die jongeren en die jongeren behoren ook niet tot hun vrienden:

'ja...ik denk dat wel iedereen soms een beetje zo is maar ik ken niet echt...mijn vrienden zijn niet heel erg zo, maar er zijn hier wel mensen op school die wel heel erg zo zijn altijd'

'sommige groepen van die jongeren die doen dat echt, die doen dat altijd . Zo'n beetje a-sociaal doen. Maar dat is gewoon een bepaald deel van de jongeren die dat doen, heel veel doen het ook niet.'

'ja ik denk wel dat het gedeeltelijk klopt, maar ik denk niet dat iedereen zo is'

Waar je woont maakt ook verschil, jongeren zijn niet overal hetzelfde:

'dat is volgens mij best wel overdreven of zo ...ik vind het er ook aan liggen per plaats...of zo...zeg maar...waar je bent..per omgeving...ook gewoon...Bijvoorbeeld...kijk..hier op school hangt een heel andere sfeer dan...ja...ik woon dan in V. dat is een boerengat...'

Een leerling merkt op dat het beeld dat van jongeren wordt geschetst misschien gedeeltelijk wel klopt, maar dat negatief gedrag nu eenmaal altijd meer opvalt dan positief gedrag en dat het misschien daarom ernstiger lijkt dan het in werkelijkheid is:

'nou ...veel wel, maar niet iedereen. Ik bedoel, kijk het is gewoon zo, dat als er een paar zo wel zijn dan valt het meer op dan dat iemand anders is...'

De onverschilligheid die jongeren wordt toegedicht wordt ook wel herkend door een enkele leerling:

'daar herken ik zat van in mezelf of zo... het maakt mij niet zoveel uit wat mensen precies bij mij vinden en bij mij doen en zo...ik vind het grotendeels toch wel allemaal prima zolang je mij maar gewoon een beetje met rust laat dan mag het allemaal wel van mij... dus...dat weet ik van mezelf ook wel'

Onverschillig zijn kan betekenen dat je iets je niet interesseert:

'Onverschillig is meestal dat je het een beetje laat en zo...en dat je maar ziet hoe het gaat '..

Maar het niet reageren op een situatie wil niet altijd zeggen dat het onverschilligheid is, maar kan ook te maken hebben met niet durven:

'ik ga mijn eigen niet in elkaar laten slaan om iemand anders te helpen... ja...dat is eigenlijk ook een beetje gevaarlijk..Ik heb dan zoiets...als je met z'n drieën bent sta je veel sterker...'

Negatieve vrijheid kwam ook aan de orde. Alle leerlingen hadden te maken met regels of afspraken. Eén leerling zou ook wel eens eindeloos zijn gang willen kunnen gaan, zoals het gedrag van jongeren wel eens wordt bestempeld, maar toch ook weer niet zó eindeloos:

'ja dat zou ik soms ook wel willen maar niet op zo'n manier dat anderen er last van hebben.'

'Ik denk niet dat het nou echt zo goed zou gaan als ik alles zelf kon bepalen...Maar ik zou het wel een keer willen proberen...op zo'n manier.. kijken hoe het gaat.'

En het nadrukkelijk aanwezig zijn als gedragskenmerk is niet zozeer een kenmerk van de jongeren van nu, maar:

'nee..je hebt er altijd wel een paar die heel erg aanwezig zijn, maar ze zeggen ook vaak dat dat gewoon onzekerheid is..'

Vaak doen jongeren zo om stoer te doen, omdat anderen dan naar hen opkijken of om aandacht te vragen:

'als je je een beetje stoer voordoet, kijken mensen tegen je op, maar dan waarderen ze je niet echt. Maar dan hebben ze zich...die is stoer weetjewel, maar dan hebben ze zoiets van nee, daar moet ik niets tegen zeggen'

'die mensen die daar op de hoek van de straat overal staan en ze staan daar bijvoorbeeld gewoon een joint te roken of zo...en dan gaan ze zo stoer eh...kijken... en dan.. dat vind ik gewoon irritant...ja... die vragen gewoon aandacht...ja..'

Of jongeren weten zelf niet goed waar de grenzen liggen:

'dat is wel de jeugd van tegenwoordig die drinkt heel snel mee en dan...hebben ze, denk ik, gewoon ook zelf niet door wanneer je moet stoppen'

5.3 Samenvatting van de opbrengsten uit de interviews

5.3.1 Algemeen

Het begrip ‘authenticiteit’ blijkt een onbekende term te zijn voor leerlingen; jezelf zijn en echt zijn, zijn daarentegen begrippen die jongeren wel kennen en die hen aanspreken.

Het reflectief vermogen van leerlingen in de leeftijd van vijftien tot zeventien jaar lijkt begrensd. Wel lijkt het ‘al doende leren’ op te gaan voor de mate van reflectie: in de loop van de interviews waren de leerlingen beter in staat om, tot op zekere hoogte, dieper na te denken over een aantal zaken. Leerlingen weten wel wat ze bedoelen, maar kunnen hun gedachten minder goed verwoorden.

5.3.2 De betekenis van authenticiteit = jezelf zijn

Voor alle leerlingen betekent ‘jezelf zijn’ vooral het hebben van een eigen mening. Overtuigd zijn van je opvatting is belangrijk: je moet achter je ideeën staan en daar voor uit (willen) komen.

Het is overigens niet zo dat je je mening altijd zonder meer en overal mag en kunt uiten, er zijn grenzen aan de vrijheid van meningsuiting. Een ander niet kwetsen is zo’n grens; deze vorm van respect wordt door alle leerlingen onderschreven.

Het ontbreken van een eigen mening wordt gezien als ‘meelopen’ met anderen, en wordt door alle leerlingen geassocieerd met ‘niet jezelf-zijn’.

Tussen ‘een eigen mening hebben’ en ‘meelopen’ bestaat regelmatig overlap: je achter de mening van een groep scharen betekent niet altijd ‘meelopen’, maar kan ook het samenvallen zijn van de eigen overtuiging met de collectieve mening. Dit wordt door meerdere leerlingen genoemd. Het sluit aan bij het dilemma om enerzijds de eigen koers te willen bepalen en anderzijds deel uit te willen maken van een groter verband; het ergens bij willen horen en tegelijkertijd individu willen zijn (Brinkgreve, 2004). Deel uitmaken van een groep kan tegelijkertijd een onderscheidende als verbindende functie hebben: bijvoorbeeld je onderscheiden als Gothic van de niet-Gothics en tegelijkertijd behoren tot de Gothic-groep. (Hermes, J. e.a., 2007).

Waarachtigheid is belangrijk: het gaat er om dat wat je doet oprecht is, overeenkomstig je overtuiging, wat inhoudt dat je nadenkt over wat belangrijk is.

Weten wat belangrijk is wordt soms pas duidelijk door eerst fouten te maken, daar zijn leerlingen het ook over eens.

Niet echt zijn of niet jezelf zijn wordt negatief beoordeeld en is volgens de leerlingen duidelijk te herkennen. ‘Neppen’ is een uiting van gebrek aan authenticiteit: je bent niet jezelf als je je anders voordoet dan je bent, bijvoorbeeld om erbij te horen. Het gaat er niet om in welke mate je niet eerlijk bent (de impact bepaalt dus niet de mate van inauthenticiteit, zie ook hoofdstuk 3), maar je bent gewoon niet jezelf als je nept.

Authenticiteit is veranderlijk. Alle leerlingen vinden dat jezelf zijn niet altijd hetzelfde is, dat het verandert in de loop van de tijd. Zij zien een verschil met hoe ze nu zijn en hoe ze een jaar geleden waren en ze denken ook dat zij over een aantal jaar weer anders zullen zijn door de invloed van voor hen belangrijke anderen en door de ervaringen die ze opdoen. Met daarbij hun kanttekening dat ze ook dan toch ook nog steeds ‘zichzelf’ zijn.

5.3.3 Jezelf worden/zijn in dialoog met de omgeving

Alle leerlingen zijn van mening dat de omgeving een belangrijke rol speelt in wie je wordt en bent. Dit sluit aan bij de dialogische relatie die voor Taylor belangrijk is voor het ontwikkelen van een persoonlijke identiteit. Als significante anderen, die volgens de theorie van Taylor belangrijk zijn in de dialoog, noemen alle leerlingen hun ouders en hun vrienden. School wordt ook genoemd, maar heeft voor de meesten meer betekenis in praktische zin: je hebt school vooral nodig om een diploma te halen en er bestaat nog altijd zoiets als ‘schoolplicht’.

Dat ervaringen met situaties waarin zorg voor anderen werd gevraagd invloed hebben op de manier waarop jongeren met anderen omgaan kwam ook naar voren in de interviews met de jongeren uit het voortgezet onderwijs. Het bevordert een empathische houding, zorgt voor meer nuancering in denkwijze en benadering en bevestigt de invloed van betekenisvolle anderen op de ontwikkeling van de persoonlijke identiteit.

5.3.4 Het belang van waardering en erkenning bij jongeren en niet-jongeren

Waardering blijkt voor sommigen een lastig begrip. Het wordt regelmatig gekoppeld aan respect en het begrip heeft toelichting nodig om te worden betrokken op zichzelf en anderen. De meeste leerlingen vinden waardering uiteindelijk toch belangrijk. Het is prettig als je aardig wordt gevonden en als je positief wordt beoordeeld. Je gewaardeerd voelen werkt motiverend en stimulerend voor het gewaardeerde gedrag. Volgens een leerling is er ook een link tussen een gebrek aan waardering thuis en waardering elders gaan ‘halen’ ter compensatie.

Eerder werd de vraag gesteld (zie hoofdstuk 3) of jongeren het grenzeloze gedrag dat jongeren wordt toegedicht zien als een uiting van ‘jezelf zijn’, een manier om je eigenheid te laten zien of dat het voortkwam uit een gebrek aan waardering of erkenning van de eigen identiteit. Tijdens de interviews kwam naar voren dat veel leerlingen van mening zijn dat dit nadrukkelijke gedrag wordt vertoond om stoer te doen, om aandacht te vragen, opgemerkt te worden en aanzien te krijgen. Het gaat volgens hen meestal om groepsgedrag en jongeren gedragen zich zo om erbij te horen.

Door een enkele leerling wordt dit gedrag ook gezien als een manier om waardering te krijgen.

5.3.5 De invloed van opvoeders op de persoonlijke identiteitsontwikkeling van jongeren

Over de invloed die ouders en andere opvoeders hebben op de persoonlijke identiteitsontwikkeling van jongeren is eerder (zie hoofdstuk 3) al een en ander opgemerkt. De dialogische relatie met significante anderen die Taylor een voorwaarde vindt voor het ontwikkelen van een authentieke, persoonlijke identiteit, wordt door alle leerlingen bevestigd. Zij geven aan dat zij worden die ze zijn door het voorbeeld van hun ouders, de waarden die zij van hen overnemen en de kaders die zij aangereikt krijgen.

Alle leerlingen hebben te maken met grenzen die worden gesteld door de ouders en de meeste leerlingen vinden dat ook nodig en prettig. Zij willen graag zelf keuzes maken, maar erkennen dat zij ook sturing nodig hebben, zoals ook door Brinkgreve wordt opgemerkt (2004), omdat ze zich zelf niet altijd competent genoeg achten.

De grenzen en regels die ouders hen opleggen worden door de meeste leerlingen geaccepteerd, zij zien het ook als een uiting van bezorgdheid.

Leerlingen kunnen over het algemeen goed overweg met hun ouders en geven ook aan dat zij ook regelmatig inbreng hebben bij beslissingen die het gezin betreffen (de invulling of bestemming van de vakantie bijvoorbeeld).

Zestien lijkt voor de meeste leerlingen echter een magische grens wat vrijheid en mogelijkheden betreft: vanaf zestien jaar gaan er meer deuren voor hen open. Het drinken van alcohol is niet meer illegaal, het uitgaansbereik wordt vergroot door het mogen behalen van een scooter- of brommerrijbewijs (niet meer gehaald en gebracht hoeven worden door hun ouders). De leeftijd van achttien jaar is de volgende mijlpaal: vanaf die leeftijd ben je volwassen.

Ouders kunnen echter ook te bezorgd of te beschermend zijn en te veel aandacht aan hun kinderen geven met het risico dat die zich overal het middelpunt wanen en aandacht claimen. De relatie tussen teveel aandacht en verwend gedrag wordt door meerdere leerlingen opgemerkt.

5.3.6 Toetsing van het beeld van jongeren van

Vrijwel alle leerlingen herkennen het beeld dat regelmatig van jongeren wordt geschetst (Spangenberg & Lampert, 2009; Prins, 2008; Twenge, 2006), een enkele leerling herkent zichzelf in het beeld.

Voor de overige leerlingen gaat het beeld echter niet op voor henzelf of voor hun vrienden. Zij kennen wel jongeren die onverschillig, onbetrokken, nadrukkelijk aanwezig en sterk zelfgericht zijn, maar gaan daar niet zelf mee om en keuren dit gedrag ook vaak af.

De omgeving heeft ook invloed op het manifeste gedrag van jongeren dat wordt bekritiseerd, in een dorp is dat echter volgens hen veel minder aanwezig dan in een stad. De respondenten die voor het merendeel niet in de stad wonen maken geen deel uit van de geschetste jongeren en laten zich niet positief uit over hun gedrag.

In een volgend hoofdstuk zullen alle data worden geëvalueerd.

5.4 Eerdere bevindingen uit interviews met basisschoolleerlingen

Enige tijd geleden (2008) heb ik een aantal gesprekken gevoerd met leerlingen uit groep zeven en groep acht van het basisonderwijs. Deze gesprekken waren onderdeel van een project rond actief burgerschap en sociale integratie in het primair onderwijs en waren georganiseerd om na te gaan in hoeverre de ideeën die leerlingen hebben over de invulling van (actief) burgerschap correspondeerden met de opvattingen die volwassenen hierover hebben.

In deze interviews stonden de volgende drie vragen centraal:

1. wat vind je belangrijk in je (leef)omgeving?
2. wat zou daarin volgens jou moeten veranderen?
3. wat kun je zelf bijdragen aan je omgeving?

In deze gesprekken zijn met burgerschap samenhangende begrippen zoals identiteit, autonomie, authenticiteit en verantwoordelijkheid aan de orde gekomen.

Als het gaat om ‘authenticiteit’ dan lieten deze gesprekken met leerlingen van deze leeftijd (10 tot 12 jaar) zien hoe ‘authentiek’ in de zin van ‘echt’ zij vaak zijn: ze reageren vaak nog primair, eerlijk, open en vanuit hun gevoel, zonder ‘bedachte’ argumenten. Ze zijn nog ‘dicht bij zichzelf’, hebben geen trucjes of bijbedoelingen, voelen dingen nog zuiver aan. Een uitspraak als ‘je moet gewoon jezelf blijven’ (deze uitspraak werd gedaan als reactie op de vraag in hoeverre je je gedraagt omdat je ‘erbij wil horen’) geeft trouw aan jezelf weer, de overtuiging dat je handelt zoals je denkt te moeten handelen. ‘Gewoon jezelf blijven’ was weliswaar een uitspraak op kind-niveau, maar misschien juist daarom zo waardevol: de waarde van trouw zijn aan jezelf is onbewust aanwezig. Waar verliezen kinderen deze oorspronkelijkheid, is het onvermijdelijk door de veranderingen die zij doormaken in de puberteit of is het een gevolg van een meer zakelijke of op uiterlijkheden gerichte houding die gangbaar is? Het niet jezelf meer durven zijn om erbij te blijven horen? Taylor verklaart dit verloren gaan van authenticiteit door een drang naar uiterlijk conformisme of door het verlies van het vermogen om naar je innerlijke stem te luisteren als gevolg van een instrumentele houding tegenover jezelf (Taylor, 2007).

Leerlingen geven aan dat ze het belangrijk vinden om ‘trouw aan jezelf te zijn’: een meelopertje zijn willen ze niet, ze willen doen wat ze vinden dat goed is. Tegelijkertijd geven ze aan dat het soms moeilijk is om aan je overtuiging vast te kunnen houden als er druk van buitenaf wordt uitgeoefend. Niet kunnen zijn (of worden) die je bent door onderdrukking is iets anders dan te beseffen wie je bent of wat je wilt in dialoog met de ander. Taylor wijst op

het gevaar dat in ontaarde vormen van authenticiteit kan schuilen: het verworden van zelfbestemming als doel, waarbij voorbij wordt gegaan aan anderen en alleen de eigen persoon belangrijk wordt (Taylor, 2007).

Ook autonomie kwam aan de orde in de gesprekken met deze leerlingen.

Aan werkelijke autonomie ligt een proces van afweging ten grondslag waardoor de keuze hoe te handelen wordt bepaald. Werkelijke autonomie veronderstelt dus een kritische houding, zelfreflectie, het vermogen tot afstemming op de ander, een vrijheid min of meer in gebondenheid. Autonomie wil niet zeggen dat er geen erkenning is van autoriteit. Autoriteit kan nodig zijn om te ondersteunen bij het proces van autonomieverwerving. Dit kwam naar voren in de gesprekken met de leerlingen.

En ook autonomie heeft grenzen, daar waren deze leerlingen het wel over eens.

Op de vraag of zij het goed vonden om altijd te kunnen doen wat ze wilden, altijd hun zin te krijgen kwam als reactie dat zij het juist prettig vonden als er duidelijke grenzen werden gesteld (zij verwachtten dit ook van hun ouders o.a.):

‘En als je altijd maar je zin krijgt dan leer je eigenlijk ook bijna niks...’

De wijze waarop autoriteit wordt ‘gebracht’ is bepalend voor de wijze waarop het wordt ervaren en voor de manier waarop er door hen op wordt gereageerd. Zij vinden het absoluut niet verkeerd dat er regels en grenzen worden gesteld, ze willen wel graag weten waarom.

‘De baas spelen is iets anders dan de baas zijn: je moet op een goede manier de baas zijn’

Verantwoordelijkheid kwam ook herhaaldelijk ter sprake: niet alleen verantwoordelijkheid voor jezelf, maar ook verantwoordelijkheid voor anderen.

Bij het nadenken over het je verantwoordelijk voelen voor anderen, het daar naar handelen en de verantwoordelijkheid die je hebt naar jezelf, een stuk zelfzorg, merkte een leerling op (n.a.v. de vraag of je voor jezelf moet kunnen zorgen om voor een ander te kunnen zorgen):

‘ja, dat gaat er eigenlijk nog een beetje vóór..’

Bij het thema verantwoordelijkheid naar je omgeving waar het de eigen houding betreft zien kinderen een direct verband tussen niet goed voor jezelf zorgen en problemen met de omgeving. Leerlingen gaven aan dat volwassenen vaak gestrest en chagrijnig of depressief zijn en dat daardoor problemen kunnen ontstaan. Zij zijn van mening dat in een leefbare

samenleving daarom zorg voor elkaar nodig is welke eerst dan mogelijk is wanneer je ook goed voor jezelf kunt zorgen.

‘Niet alleen aan jezelf denken, vriendelijker zijn voor mensen, meer geduld hebben, beter naar elkaar luisteren’

5.5 Een verhaal apart

In de periode dat de interviews werden afgenomen hield één van de leerlingen uit havo-5 voor het vak Nederlands een betoog over kunst en identiteit.

Het onderwerp van dit betoog sloot mooi aan bij het thema van mijn onderzoek en met hulp van de betreffende docent (die mij overigens ook op deze leerling had geattendeerd) hebben Myx en ik een gesprek gehad over haar betoog en jongeren en identiteit.

In het verslag van dit gesprek vertelt Myx over haar ideeën over identiteit en eigenheid en de rol die kunst daarin kan spelen.

De stelling van het betoog van Myx luidde als volgt:

‘Ik vind dat de kunst belangrijker moet worden in het leven van jongeren want door middel van kunst kunnen jongeren zich beter uiten’

Myx ziet extra ‘kunst-uren’ op scholen als een mogelijkheid voor jongeren om zich beter te kunnen uiten. De lessen zijn vooral bedoeld om hun eigen manier van vormgeven, denken, dingen bekijken en problemen oplossen beter te ontwikkelen. Want we zijn allemaal verschillende personen, en niemand is hetzelfde, dus iedereen doet dingen op zijn eigen manier. Volgens Myx is kunst bij uitstek een middel om je gevoelens te kunnen verwerken en hierdoor ruimte te scheppen voor nieuwe dingen want

‘als je het niet doet kan het ook uitdraaien op pestgedrag, mensen zowel mentaal als fysiek pijn doen, een grote bek geven (bijvoorbeeld tegen leraren, ouders), niet jezelf zijn, agressiviteit, onzeker gedrag en isolatie’.

Door middel van creatieve opdrachten ,‘thema’s’ en gepraat kunnen de leerlingen dan helemaal hun eigen gang gaan, elke periode krijgt zijn eigen onderwerp en leerlingen leren hun emoties en gevoel te leggen in hetgeen wat ze die periode gaan maken of doen.

Aan het eind van iedere periode zou iedere leerling uit het kunstproject zijn of haar eigen werk kunnen presenteren zodat de leerling ook precies kan uitleggen waarom hij of zij het op die manier gedaan heeft, en wat de achterliggende gevoelens/ oorzaken waren. Zo kunnen jongeren dingen afsluiten en er beter mee leren omgaan. Ook krijgen de mentoren door deze extra kunstlessen een beter beeld van de thuissituatie, leert de mentor de leerling beter kennen, en blijken de daden en acties van de leerling misschien plots helemaal niet meer zo raar. En wordt de band tussen leerling en mentor ook beter.

Kunst kan een goede manier zijn om duidelijk te maken hoe je over iets denkt als je iets moeilijk vindt om te verwoorden.

Kort samengevat kunnen extra kunstlessen op school een goede oplossing zijn omdat:

- o leerlingen zichzelf en hun emoties en gevoelens beter onder controle leren houden
- o leerlingen dingen met hun emoties creëren in plaats van dat ze er dingen mee stuk maken of mensen door kwetsen
- o het brengt de leerlingen bij elkaar, ze leren elkaar beter kennen, niet alleen de buitenkant, maar wat diep van binnen zit
- o leerlingen leren beter nadenken over wat ze willen en wat ze kunnen.

Hiermee zou misschien voorkomen kunnen worden dat problemen zich opstapelen en jongeren negatief en gefrustreerd raken. Jongeren hebben een ideaalbeeld van hoe ze zouden moeten zijn (populair bijvoorbeeld) en hun denkwijze wordt beïnvloed door thuis, school en de omgeving. Als er problemen zijn in de thuissituatie kan dit doorwerken in schoolprestaties, de omgang met vrienden enzovoort. Maar omdat het niet voor iedereen is weggelegd om zich te kunnen en durven uiten is het volgens Myx nodig dat er meer aandacht en begeleiding komt van jongeren om hun gevoelens in bijvoorbeeld kunst te vertalen.

Myx vindt dat jongeren meer zichzelf zouden moeten zijn, meer moeten laten zien wie ze zijn. Vaak lopen ze mee met de groep, omdat ze zich daar echt bij thuisvoelen of omdat deze houvast biedt, maar:

‘Vooral op scholen zie je dat mensen elkaar achterna lopen en dat is jammer want dan verwaarlozen mensen zichzelf, zijn niet wie ze echt zijn. Je hebt anderen wel nodig om te worden die je bent want anderen vormen jou vormen omdat je leeft met anderen en door anderen. Je moet wel proberen door al die andere meningen en verhalen jezelf te blijven, maar je moet ook interesse kunnen tonen naar anderen. Je moet jezelf blijven en niet alles willen wat anderen willen, gewoon goed bij jezelf blijven.’

Myx zit zelf ook in een groep, maar binnen die groep heeft iedereen zijn eigen ‘ding’ en niet iedereen heeft dezelfde interesses of mening, maar dat is juist wel leuk. Je hoeft het niet altijd met elkaar eens te zijn en een meningsverschil hebben hoort erbij want iedereen is nu eenmaal anders.

Het is de kunst om je eigen ding te hebben en daarin uit te blinken omdat je juist daardoor jezelf bent en kunt laten zien en je je eigen dingen kunt creëren.

‘Als je het durft betekent dat dat je trots bent op wie je echt bent en dan wil je laten zien wat je doet en wat je kan.’

Weten wat je werkelijk wil, duidelijke eigen keuzes maken is niet iedereen voor iedereen even makkelijk:

‘veel jongeren lopen snel iets achterna en gaan dat dan maar doen, dat is ook zo bij het kiezen van een studierichting: veel jongeren kiezen iets wat anderen ook gaan doen en denken niet echt na over ‘wat wil ik nou echt?’

Myx vindt dat ze veel leert van en door anderen over wat ze zelf belangrijk vindt en hoe ze zelf wel of juist niet wil zijn. Ze begrijpt niet helemaal waarom sommigen mee gaan doen met anderen (bijvoorbeeld pesten) terwijl ze dat eigenlijk normaal niet doen. MYX denkt dat het te maken heeft met aandacht vragen van anderen. Volgens haar willen de meeste mensen aandacht, niet alleen jongeren maar ook volwassenen

‘willen aandacht, willen gezien worden, willen bewijzen wat ze allemaal wel niet kunnen omdat ze gezien willen worden als een sterk persoon, als een voorbeeld. Ja, ik denk dat iedereen toch wel stiekem een voorbeeld wil zijn voor een ander’.

Bij volwassenen uit zich dat anders dan bij jongeren:

‘Moeders hebben vooral zoiets dat ze willen bewijzen dat ze een goeie moeder zijn en mannen zullen eerder hebben... een mooie auto dan kan iedereen zien hoeveel hij verdient. Ik denk dat het dan meer zo gaat ontwikkelen...dat ze willen laten zien hoeveel ze kunnen en hoeveel ze hebben en hoe goed ze het wel niet hebben...’

Over verwennen gesproken: Myx vindt dat haar ouders soms teveel toelaten, maar dat geeft ze dan zelf ook bij hen aan. Wanneer jongeren erg verwend worden heeft dan is dat vaak te zien aan hun gedrag:

‘In de klas als ze de aandacht van een leraar niet meteen krijgen door dan te gaan roepen of zo, en er dan uitgezet worden en daar dan veel commentaar op hebben. En bij iemand anders als ze bijvoorbeeld niet meteen drinken krijgen dat ze daar dan eerder iets over durven zeggen. Terwijl als kinderen thuis gewoon behandeld worden, niet verwend maar normaal, dat ze dan leren op school zich netjes gedragen en bij anderen ook.’

We hebben het ook gehad over vrijheid en grenzen stellen. Sommige jongeren vinden zich volgens Myx al heel gauw volwassen, maar sommige ouders beschouwen hun kind ook wel snel als volwassene en verwachten dan soms teveel van hun kind; ze zouden meer moeten beseffen dat het nog maar een kind is. Op de vraag waarom ouders hun kind zoveel vrijheid

geven denkt Myx dat ouders dat doen om hun kind een beetje populariteit te gunnen. Ook op school worden jongeren vaak teveel aan henzelf overgelaten:

'bijvoorbeeld met studiekeuze, dan laten ze je helemaal vrij, ze doen er niks meer aan, maar wij zijn ook nog maar 15,16,17 en dan moet je al voor de rest van je leven een keuze gaan maken en dat is heel moeilijk. Het zou fijn zijn als je met je mentor in de mentoruren dat ze dan gaan kijken wat je leuk vindt, wat je wil, dat ze echt gaan kijken wat je wil en niet wil en wat zijn de mogelijkheden'.

Op mijn vraag 'het klinkt een beetje als 'help, we zijn pas vijftien...', reageert Myx:

'Ja, op het vlak van uitgaan denken wij, nou ja...jongeren...we zijn al zo oud...dat kunnen we wel, maar op sommige gebieden willen we liever geholpen worden, zo van ...'we zijn nog maar...zo oud...'

Myx vindt het goed als er duidelijke grenzen worden gesteld:

'Ja, want we mogen best wel veel...want ik hou helemaal niet van feestjes of zo en meestal probeer ik smoesjes te bedenken om niet te gaan en dan zegt mama 'ja, maar ik wil wel brengen en ik wil wel halen en ik doe het wel'...en dan heb ik zoiets van 'doe dat nou eens niet'...weet je wel....'.

Maar Myx ziet ook dat jongeren niet altijd gelukkig zijn, soms zijn ouders erg dominant naar hun kinderen:

'Sommigen hebben heel weinig tijd voor zichzelf, die moeten heel veel van de ouders (pianoles, tennissen) of de ouders het kind wil vormen naar hun ideaalbeeld, zodat ze veel geld verdienen later zodat ze het goed hebben. Maar nu is het kind kind en moet er nog van genieten want later kan dat niet meer'.

Ouders willen het heel goed doen, ze doen alles met de beste bedoelingen en hebben het beste met hun kinderen voor, maar:

'ouders moeten niet alle tijd van hun kinderen volplannen maar moeten ook ruimte open laten voor eigen invulling door het kind'.

Myx schrijft regelmatig uitspraken die ze belangrijk vindt, die haar eigen ideeën weergeven of waar ze over na wil denken, in een dik schrift.

Een paar favoriete quotes van Myx:

- 'Wanting to be someone else is a waste of the person you are' (Kurt Cobain)
- 'In order to be irreplaceable one must always be different' (Coco Chanel)

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Het wat en hoe van de evaluatie

Het doel van mijn onderzoek was inzicht te krijgen in de betekenis die authenticiteit en daarmee samenhangende begrippen, zoals autonomie en erkenning, voor jongeren hebben in relatie tot hun persoonlijke identiteitsontwikkeling.

Op basis van (onderzoeks)literatuur is het theoretisch kader vastgesteld en is een inleidende beschrijving gegeven van jongeren in de huidige maatschappelijke context.

Vervolgens is de conceptuele analyse door middel van interviews getoetst aan de mening van een aantal jongeren.

Welke conclusies kunnen er uit deze interviews en de toetsing van de inhoud aan het theoretisch kader worden getrokken? Corresponderen de opvattingen van de respondenten met de opvattingen die in literatuur worden weergegeven? Welke ideeën en invullingen hebben deze leerlingen bij authenticiteit, autonomie en erkenning?

Is het beeld dat regelmatig van jongeren in de media en in literatuur en onderzoek wordt geschetst voor hen herkenbaar? Is authenticiteit belangrijk voor jongeren en hoe vullen zij dat begrip (vertaald naar 'jezelf zijn') in? Wordt de theorie van Charles Taylor over het ontstaan van authenticiteit in dialoog met anderen, de omgeving, door de geïnterviewde jongeren herkend en onderschreven?

Hierna wordt geëvalueerd wat het onderzoek heeft opgeleverd.

In aanvulling op mijn bevindingen uit de interviews zullen, voor zover relevant, de ervaringen uit eerdere gesprekken met leerlingen uit het basisonderwijs (zie paragraaf 5.4) en het gesprek met Myx (zie paragraaf 5.5) in mijn evaluatie worden meegenomen. Op basis van de conclusies uit deze evaluatie zal ik een aantal aanbevelingen of suggesties doen voor opvoeders (te weten ouders en onderwijs).

Allereerst

Ik wil beginnen met de opmerking dat er van onbetrokken, ongeïnteresseerde en zich nadrukkelijk gedragende jongeren, tijdens de interviews geen sprake was. Alle leerlingen waren actieve en betrokken gesprekspartners. In deze jongeren herkende ik het beeld dat van jongeren wordt geschetst dan ook niet.

Daarnaast heb ik de indruk dat het reflectieniveau van deze leerlingen beperkt is. Misschien zijn deze leerlingen niet gewend aan reflecteren, of vinden ze reflecteren helemaal niet leuk. Of het wellicht te maken met een te grote abstractie van de interviewonderwerpen, of met mijn vraagstelling. Soms begrepen leerlingen de vraag niet helemaal of konden zij hun mening niet goed verwoorden, of kwamen zij niet op het idee dat iets meerdere betekenissen kan hebben. Zo werd bijvoorbeeld het begrip ‘zorg’ vaak klinisch ingevuld (het verzorgen) en werd ‘zorg’ niet in verband gebracht met aandacht voor iemand of iets hebben. Dit had niets met onverschilligheid te maken, maar met reflectie en verwoorden, want met behulp van wat meer toelichting of aan de hand van verduidelijkende voorbeelden kwamen deze leerlingen er uiteindelijk wel uit. Het verwoorden van hun gedachten en ideeën leek voor hen niet altijd eenvoudig: deze werden wel ‘gevoeld’, maar minder makkelijk verwoord. Ook in het verhaal van Myx komt naar voren dat jongeren zich soms moeilijk kunnen uiten (zie paragraaf 5.5). Deze beperkte verwoording kan ertoe leiden dat de antwoorden soms wat vlakker zijn en daardoor de (mijns inziens verkeerde) indruk kunnen wekken dat leerlingen oppervlakkig zijn en niet zoveel diepgang hebben. Dit was echter niet het geval. Integendeel, de meeste leerlingen toonden zich tijdens de interviews wel degelijk betrokken en geïnteresseerd en deden ook oprecht hun best om mee te denken en zo goed mogelijk te verwoorden wat ze bedoelden.

Dat reflecteren niet alleen handig, maar zeker ook nodig is wordt bevestigd door Brinkgreve. In ‘Vroeg mondig laat volwassen’ wordt gesproken over de dilemma’s waar jongeren mee te maken hebben (Brinkgreve, 2004). Het gaat daarbij vaak om identiteitsproblemen, om existentiële vragen zoals ‘wie ben ik?’ en ‘wat wil ik?’. Zoals Brinkgreve mijns inziens terecht opmerkt, zijn deze problemen weliswaar van alle tijden, maar dringen ze zich nu, in een tijd waarin er meer ruimte is voor het zelf bepalen van keuzes, misschien meer dan ooit aan ons op.

Ook Timmerman (2010) benadrukt het belang van (zelf)reflectie voor het ontwikkelen van een eigen identiteit omdat naar zijn mening jongeren hun identiteit niet als vanzelf ontwikkelen, maar zij geacht worden daar bewust aan te werken door middel van reflectie en planning in de gewenste richting.

Het zelf mogen (en vaak ook moeten) maken van keuzes vereist (zelf)reflectie: nadenken over je leven, je verlangens en wat je werkelijk belangrijk vindt, het één boven het ander verkiezen, bewuste keuzes maken. Deze zoektocht naar diepere waarden en je deze bewust

toeëigenen is de zoektocht die Taylor een ‘reis naar de diepte’ noemt. Zo’n reis kost moeite, aandacht en tijd en daar is (of gunnen we ons) in onze moderne, jachtige tijd vaak te weinig tijd en aandacht voor.

In aansluiting op het voorgaande zou ik de volgende *aanbeveling* voor zowel het onderwijs als voor opvoeders willen doen:

- Reflecteren moet je leren zou een motto kunnen zijn voor het onderwijs. Er zou meer aandacht moeten zijn (en tijd worden gemaakt) voor het ontwikkelen van reflectievaardigheden, want reflecteren over wat je wilt, hoe je je wilt ontwikkelen, wat je werkelijk waardevol vindt is belangrijk. Je moet je in deze tijd kunnen presenteren, kunnen aangeven waar je voor staat, wat je wilt bereiken, waarom en op welke manier je je doel wilt bereiken. (Zelf)reflectie is niet alleen belangrijk voor jongeren van nu, maar ook voor hun opvoeders, omdat deze immers, door hun positie en de invloed die zij op jongeren hebben, in grote mate verantwoordelijk zijn voor het overbrengen van waarden op jongeren, en het goed is dat zij kunnen uitleggen waarom zij juist dit waardenpatroon willen overbrengen.

Het meest jezelf

In de interviews is gevraagd welke betekenis het begrip ‘authenticiteit’ voor jongeren heeft. Het was direct duidelijk dat het woord ‘authenticiteit’ voor deze leerlingen een onbekende term was. Het synoniem ‘jezelf zijn’ (‘echt zijn’) bleek daarentegen wel een aansprekende term en het woord ‘authenticiteit’ is daarom in de interviews vervangen door ‘jezelf zijn’. Uit de reacties van deze leerlingen op de vraag wat zij onder authenticiteit = ‘jezelf zijn’ verstaan blijkt de betekenis van ‘jezelf zijn’ als volgt te zijn:

- ‘jezelf zijn’ lijkt synoniem voor het hebben van een eigen mening: alle leerlingen hebben dit als zodanig genoemd;
- ‘jezelf zijn’ is niet doen wat anderen zeggen (= meelopen), maar doen wat je zelf wilt: ook hierover waren alle leerlingen het eens.

Deze ‘definitie’ geven blijk van een zekere mate van zelfgerichtheid, maar het is ook een vorm van betekenisgeving door duidelijk te laten zien en horen wie je bent en dát je er bent, door je als het ware te onderscheiden en in je bestaan te worden (h)erkend. Erkenning is belangrijk.

Deze vraag om erkenning staat haaks op ‘meelopen’ met anderen. Meelopen betekent immers dat je opgaat in de massa en je niet onderscheidt als individu. Deze afkeer van ‘meelopen’ lieten ook basisschoolleerlingen in eerdere gesprekken horen. Ook zij wilden geen ‘meelopertje’ zijn en vonden ‘trouw zijn aan jezelf’ belangrijk. Tegelijkertijd gaven deze kinderen aan dat het soms wel moeilijk is om aan je overtuiging vast te kunnen houden als er druk van buitenaf wordt uitgeoefend. Ook de leerlingen uit het voortgezet onderwijs spraken over een dilemma: enerzijds je willen onderscheiden en anderzijds ‘erbij’ (bij de groep) willen horen.

De ik-gerichtheid van de jongeren, het betrokken zijn op zichzelf, wordt in verschillende van de hiervoor beschreven onderzoeken bevestigd. Er zijn echter twee typen ik-gerichtheid te onderscheiden: een ik-gerichtheid die narcistisch van aard is en een meer reflectieve ik-gerichtheid. De eerste vorm is aan de orde in het onderzoek ‘De grenzeloze generatie’ (Spangenberg & Lampert, 2009). Volgens hen is de focus van de huidige jongeren vooral een focus op zichzelf (‘zie mij’). Ook volgens het onderzoek van de Volkskrant/VPRO naar een narcistische houding, vinden jongeren zichzelf nogal eens vanzelfsprekend het middelpunt. In het onderzoek van Timmerman (2010) gaat het om het tweede type ik-gerichtheid. Timmerman ziet de ik-gerichtheid bij jongeren als een normaal verschijnsel in het licht van hun identiteitsontwikkeling. De nadruk die de respondenten op hun eigen mening en eigen handelen leggen, vind ik eerder terug in de opvatting van Timmerman dan in de, toch wat negatievere, benadering van de eerste twee genoemde onderzoeken (Spangenberg & Lampert; Volkskrant/VPRO) waarin het accent meer op een egocentrische, zo niet egoïstische houding wordt gelegd.

Ik heb deze doorgesloten ik-gerichtheid niet bij deze leerlingen aangetroffen. De leerlingen maakten een zekere en vrije indruk, maar waren niet nadrukkelijk aanwezig. Zij waren gelijkwaardige, actieve en betrokken gesprekspartners, zowel in de groepsinterviews als in de individuele interviews.

Het vragen en krijgen van te veel aandacht, verwend worden, is ook aan bod gekomen. Alle respondenten geven aan te weten wat ermee bedoeld wordt, en iedereen kent ook wel verwende jongeren, maar het betreft niet henzelf. De opvatting over de ik-gerichte generatie, de ‘Generation Me’ (Twenge, 2006): de generatie die gewend is aan een grote mate van vervulling van de eigen, individuele behoeften en aan het idee dat zij zeer belangrijk zijn, wordt door de leerlingen herkend, maar is niet op hen van toepassing. De meeste leerlingen

vinden dat er veel jongeren zijn die door hun ouders centraal worden gesteld, die alles mogen en die alles krijgen wat ze willen, maar dit gaat niet op voor deze leerlingen: ze geven allemaal aan het goed te hebben en daarnaast ook regelmatig iets extra's te krijgen, maar daar moet dan meestal wel iets tegenover staan (schoolprestaties bijvoorbeeld).

Ik concludeer hieruit dat deze leerlingen geen verwende jongeren zijn en dat het idee dat alle jongeren verwend zijn dan ook niet klopt.

Maar jongeren zijn niet alleen maar ik-gericht. Wat in de opmerkingen van deze leerlingen doorklinkt (en wat ook regelmatig is verwoord) is de dualistische houding die eerder al ter sprake kwam: enerzijds het je als individu willen onderscheiden, en anderzijds het 'erbij' (bij de groep) willen horen. Waarbij een directe koppeling wordt gemaakt met de eigen mening: je bij een groep scharen en dezelfde mening aanhangen is géén meelopen, maar valt wel degelijk onder de 'eigen mening' in de betekenis van het 'collectief dezelfde 'eigen' mening hebben'. Bij een groep horen hoeft niet te betekenen dat je 'niet jezelf bent', integendeel, je laat zo soms nog duidelijker zien wat je belangrijk vindt, omdat je als groep nadrukkelijker overkomt.

Deze dualistische houding van jongeren beschrijft Brinkgreve als de bevestiging van het belang van het zelf als richtingbepalend voor het eigen doen en laten, maar tevens het ergens bij willen horen waarbij dan het 'zelf' per se niet mag worden verloochend of verloren mag gaan (Brinkgreve, 2004).

Ook in het onderzoek van Timmerman (2010) wordt het belang van het deel uit willen maken van een groep benadrukt: jongeren willen bij elkaar zijn, en daarbij is het vooral de afwezigheid van volwassenen die kenmerkend is voor het samen jong zijn. Wat wellicht juist ruimte biedt voor het 'jezelf kunnen zijn'.

De invloed van de omgeving

Een eigen mening hebben is één, maar hoe je tot die mening komt is iets anders. Een mening heb je niet zomaar: er zijn altijd anderen nodig om een mening te kunnen hebben, want waar gaat het anders over?

In de interviews is nagegaan hoe je tot een bepaalde mening komt en welke invloed de omgeving daarop heeft. De theorie van (met name) Charles Taylor over de betekenis van de dialoog met betekenisvolle anderen voor persoonlijke identiteitsontwikkeling was hierin (hoewel niet benoemd) leidend.

Het antwoord op de vraag naar de invloed van de omgeving op (persoonlijke) identiteitsontwikkeling is eensluidend. Deze invloed blijkt voor alle respondenten evident en mijn conclusie luidt dan ook dat deze leerlingen beseffen dat (voor hen belangrijke) anderen invloed hebben op hun identiteitsontwikkeling. Iedereen is daarvan overtuigd. Je leert van ervaringen, je leert en ontwikkelt jezelf in samenspel met, van en door anderen. En omgekeerd heb je zelf ook invloed op die omgeving; er is sprake van een wisselwerking. Deze leerlingen kunnen hun overtuiging ook bekrachtigen met voorbeelden van de invloed die (voor hen belangrijke) anderen, zoals hun ouders en vrienden, op hun persoonsontwikkeling hebben gehad en van de invloed die zij zelf op hun vrienden hebben. Dat, zoals Taylor beweert, identiteit ontstaat in de wisselwerking tussen individu en omgeving, dat je jezelf definieert tegen de achtergrond van de dingen die er toe doen, lijkt logisch. Het maakt echter wel uit hoe ingrijpend en nabij de 'dingen die er toe doen' zijn. Leerlingen die ervaringen hebben die een behoorlijke impact op hen hebben gehad, erkennen deze vormende invloed op hun identiteitsontwikkeling ook. Bijvoorbeeld een vriendin die anorexia heeft leert je beseffen wat vriendschap en aandacht betekent, en vergroot het gevoel voor empathie en zet aan tot (zelf)reflectie. Of de voortdurende zorg voor een gehandicapt broertje of zusje, die tot gevolg heeft dat je zorgzaam wordt, dat je je verantwoordelijk voor anderen voelt en dat je je solidair voelt met en opkomt voor minder weerbaren. Of de invloed die een rondtrekkend bestaan kan hebben op de manier waarop je je verhoudt ten opzichte van je omgeving: relativerend, je misschien minder snel kunnen verbinden met of hechten aan anderen.

Ervaringen zoals hiervoor genoemd, maar ook andere ingrijpende ervaringen zoals echtscheiding, armoede, huiselijk geweld, kunnen een grote impact op jongeren hebben.

Een sociaal-emotioneel veilig klimaat is belangrijk voor de persoonlijke identiteitsontwikkeling van jongeren en met het oog op het voorgaande zou ik de volgende **aanbevelingen** willen doen voor de school:

- Zorg voor een schoolklimaat waarin aandacht en zorg is voor de leerlingen. Een vertrouwenspersoon op school, bijvoorbeeld de mentor, kan een goede schakel zijn tussen de thuissituatie en de school en kan ervoor zorgen dat leerlingen zich gezien en begrepen voelen.

Voor een veilig klimaat, met name ook in sociaal-emotioneel opzicht, is waardenoverdracht belangrijk (bijvoorbeeld het overbrengen van waarden als respect voor verschillen). Enkele **suggesties** voor het bevorderen van een (sociaal-emotioneel) veilig klimaat op school zijn:

- Het project Vreedzame School (Eduniek). Dit project is oorspronkelijk voor het basisonderwijs opgezet, maar wordt ook voor het voortgezet onderwijs beschikbaar gemaakt.
- De methode Leefstijl, een lesmethode voor het ontwikkelen van sociaal-emotionele vaardigheden bij jongeren.

In de discussie over betekenisvolle anderen werd duidelijk dat vrienden, samen met ouders, voor deze jongeren de meest betekenisvolle (en invloedrijke) anderen zijn.

De invloed van de omgeving komt in alle besproken onderzoeken op de een of andere manier naar voren, is het niet in positieve dan wel in negatieve zin. Bij het onderzoek van Spangenberg & Lampert (2009) wordt het belang van invloed benadrukt door te wijzen op de negatieve gevolgen van een gebrek aan invloed en de noodzaak van waardenoverdracht.

Brinkgreve (2004) benadrukt de behoefte aan houvast vanuit de omgeving die jongeren, juist in deze tijd, hebben omdat de ontwikkelingen ‘van binnen’ nog in volle gang zijn.

In zijn onderzoek benadrukt Timmerman (2010) dat de invloed van jongeren op elkaar, het samen jong zijn zonder volwassenen, de jeugdcultuur belangrijk is voor de ontwikkeling van jongeren.

Het belang van de dialoog wordt eveneens benadrukt in de theorie van de Amerikaanse psycholoog Erikson (1968)⁵² dat jongeren vooral in de leeftijd van twaalf tot achttien jaar gevoelig zijn voor invloeden van de naaste omgeving (ouders, vrienden, school) op hun identiteitsontwikkeling. Ten slotte wordt in ‘Leefwerelden van jongeren’ duidelijk gemaakt dat de ervaringen die jongeren opdoen, de voorbeelden die ze krijgen en de interacties met de omgeving een bijdrage leveren aan het zelfbeeld van jongeren (Hermes, J., 2007).

Deze invloed van de omgeving merkten ook de basisschoolleerlingen op.

Deze leerlingen voegden hier nog iets aan toe: het feit dat anderen hun omgeving beïnvloeden maakt hen tevens verantwoordelijk. De basisschoolleerlingen maakten duidelijk dat invloed hebben op anderen samengaat met verantwoordelijkheid voor anderen.

Sturing: graag!

In het hoofdstuk over autonomie (hoofdstuk 2) is het begrip ‘autonomie’ toegelicht. In de interviews is vervolgens nagegaan hoe jongeren denken over autonomie. Alle respondenten

⁵² In: Hermes, J. e.a. (2007). Leefwerelden van jongeren. De school als leefwereld, p. 103 e.v

gaven aan dat zij geen grenzeloze vrijheid kennen en deze ook niet zouden willen.

Onbeperkte vrijheid is leuk om een keer te proberen, maar ook niet meer. Zij vinden het niet alleen wenselijk, maar ook nodig dat zij sturing krijgen van hun ouders en van hun vrienden, en zien de zin van regels (in grote lijnen) ook in.

Mijn conclusie is dat deze jongeren geen ongelimiteerde vrijheid kennen en willen (en daardoor in begrensde mate autonoom zijn) en behoefte hebben aan sturing en begrenzing. Deze behoefte aan begrenzing en sturing werd ook eerder al duidelijk in de gesprekken met basisschoolleerlingen. Ook zij vonden het prettig als er duidelijke grenzen worden gesteld en zij verwachtten ook van hun ouders dat die grenzen stellen. Wat niet wil zeggen dat grenzen en regels alleen maar als prettig worden ervaren! Alle leerlingen gaven aan dat zij het niet altijd leuk vinden om op tijd thuis te komen of om slechts beperkt te mogen computeren of om vroeg hun bed uit te moeten om iets te moeten doen voor school of in opdracht van hun ouders (bijvoorbeeld sneeuw ruimen). Maar in de gesprekken kwamen ze tot de slotsom dat regels en grenzen ook nodig zijn. Bovendien waren zij er ook wel achter, al dan niet wijs geworden door ervaringen, dat zij uiteindelijk bij het zich er niet aan houden, toch aan het kortste eind trokken...

De behoefte aan sturing en begrenzing van de leerlingen uit het voortgezet onderwijs bevestigt de opvatting die in een aantal van de beschreven onderzoeken wordt weergegeven, dat wil zeggen: de opvatting dat het jongeren tegenwoordig vaak aan sturing ontbreekt.

Brinkgreve (2004) geeft aan dat het verlangen naar beperking, ofwel de hang naar dwang, van jongeren meer serieus moet worden genomen. Ik ben het met Brinkgreve eens dat het idee, dat jongeren in staat zijn tot adequate zelfsturing, op een misverstand berust of een verkeerd vormgegeven ideaal van vrijheid en ontplooiing is.

Jongeren zijn mijns inziens (nog) niet in staat om alle consequenties van hun keuzes te overzien en kunnen de verantwoordelijkheid (die samenhangt met die keuzes) ook meestal nog niet aan. In de interviews maken leerlingen duidelijk dat ouders hun voorbeeld zijn, hen bepaalde waarden bij hebben gebracht en door het vaststellen van grenzen en regels duidelijkheid geven over wat wel en niet kan. Bovendien betekent het stellen van grenzen voor hen een vorm van (be)zorg(dheid) die ouders hebben voor hun kinderen en dat geeft hen vertrouwen en rust en het gevoel dat ze gewaardeerd worden en er mogen zijn (betekenisgeving is voor hen immers heel belangrijk).

Naar aanleiding van dit thema werd ook duidelijk dat ouders en vrienden niet elkaars gelijken zijn. In de verschillende onderzoeken wordt de ouder-kind-relatie getypeerd als een onderhandelingshuishouden of een vriendjescultuur. Door deze veranderde verhoudingen is het voor ouders vaak lastig om op basis van gezag hun kinderen grenzen te stellen, terwijl ze dat eigenlijk juist nodig hebben en dat ook willen, zo blijkt uit de interviews. Met de opvatting van de Winter (2009) dat je kinderen tekort of onrecht doet door ze te weinig grenzen te stellen ben ik het helemaal eens.⁵³

Door hun kinderen als gelijken te benaderen worden zij makkelijk betrokken bij problemen die zij niet kunnen doorgronden en overzien, en die hen kunnen beangstigen.

Een **aanbeveling** die ik in verband hiermee zou willen doen:

- Ouders moeten meer ouders van hun kinderen worden, dat wil zeggen zouden zich meer als volwassenen moeten gedragen en zich minder als ‘gelijken’ van hun kinderen moeten opstellen (dat zijn ze ook niet). Hierdoor wordt niet alleen voor henzelf hun rol als (aan)sturende en verantwoordelijke ouder duidelijk, maar wordt hiermee ook het kader duidelijk voor hun kinderen en biedt het de structuur waar jongeren behoefte aan hebben bij het zoeken naar een eigen identiteit.

Daarnaast horen ouders en andere volwassenen ook niet thuis in het jeugd domein waar jongeren en hun vrienden jong kunnen zijn zonder volwassenen (Timmerman, 2010).

- Ouders zouden tevens na moeten gaan welke waarden zij zelf belangrijk vinden en waarom, om deze vervolgens ook (gefundeerd) te kunnen overdragen aan hun kinderen.

Klopt het geschetste beeld van jongeren?

Een belangrijke vraag uit het onderzoek waar ik graag een antwoord op wilde krijgen was de vraag of deze leerlingen ‘het beeld’ dat van ‘jongeren van nu’ wordt geschetst herkennen. Ter verduidelijking wil ik hierbij opmerken dat het beeld van jongeren dat in mijn onderzoek uitgangspunt is uiteraard slechts één beeld is. Er zijn meerdere beelden van jongeren, mythes wellicht, die tot discussie leiden, de jongere bestaat immers niet (Hermes, 2007). In het kader van mijn onderwerp ‘authenticiteit’ heb ik me beperkt tot het beeld van grenzeloze jongeren om na te gaan hoe grenzeloosheid en authenticiteit zich tot elkaar verhouden en hoe jongeren daarover denken.

⁵³ In: Spangenberg & Lampert (2009). De grenzeloze generatie, p. 133

Mijn conclusie is dat deze jongeren het beeld wel (gedeeltelijk) herkennen, maar dat zij zelf niet behoren tot die jongeren.

Deze leerlingen hebben een redelijk positief beeld van zichzelf en hun generatie, zien de toekomst met vertrouwen tegemoet (ze gaan ervan uit dat ze kunnen studeren en een baan krijgen en een huis enzovoort).

De respondenten herkennen het beeld van jongeren, zoals dat regelmatig in de media wordt geschetst, wel maar het betreft niet henzelf. Zij veroordelen het gedrag vaak en bestempelen het als stoer doen, aandacht trekken en erbij willen horen. Soms irriteert het hen, soms ook lijken ze er wat ontzag (of angst) voor te hebben.

Ik vind het opvallend dat geen enkele leerling, op één leerling na die aangaf onverschilligheid te herkennen bij zichzelf, tot die groep jongeren behoorde.

De leerlingen die zijn geïnterviewd zijn geen onverschillige, 'stoere' jongeren, integendeel, het zijn aardige mensen die voor mij niet beantwoorden, zoals al opgemerkt in het begin van dit hoofdstuk, aan het soms overheersende beeld van jongeren. Ik sluit me aan bij de bewering van Timmerman (2010) dat negatief gedrag nu eenmaal meer aandacht trekt dan 'normaal' gedrag, waardoor een negatief algemeen beeld ontstaat.

Hoewel het een open deur lijkt luidt ook hier de conclusie dat een juiste mening pas tot stand komt na bestudering en nuancering van het probleem.

Alles welbeschouwd

Aan het begin van dit hoofdstuk heb ik aangegeven op welke wijze de onderzoeksvragen vanuit de theorie zijn verwerkt. In het praktische gedeelte heb ik gevraagd naar de mening en ideeën van jongeren zelf omtrent de thema's authenticiteit, autonomie, erkenning en waardering en over het beeld van (het gedrag van) jongeren zoals wordt geschetst.

Eerder gaf ik al aan dat de geïnterviewde leerlingen moeite leken te hebben met reflecteren over hun ervaringen en over voor hen belangrijke waarden. Het nadenken over zichzelf, eigen ervaringen en het vinden van voorbeelden bleek moeilijk en verdiepende vragen leverden ook niet meer op. De interviews hebben geen onverwachte of verrassende inzichten opgeleverd, maar hebben wél tot de conclusie geleid dat er, zowel in het onderwijs als daarbuiten, meer aandacht zou moeten zijn voor reflectie over wat je belangrijk vindt en hoe je je daartoe verhoudt. En dat morele educatie belangrijk is.

Het zeer recent (29 maart 2011) verschenen rapport van de Onderwijsraad ‘Onderwijs vormt’, dat gaat over vorming in het onderwijs, een item dat volgens de Onderwijsraad hoog op de agenda moet worden gezet, sluit daarop aan:

‘Vorming houdt ook in leerlingen/ studenten noties meegeven die richting wijzen of aangeven wat van waarde is. Aandacht voor vorming is belangrijk en gewenst. Niet alleen omdat het een wettelijke taak is van scholen in alle sectoren, maar ook omdat de huidige sociaal-culturele context erom vraagt. De complexe, pluriforme en dynamische samenleving stelt hoge eisen aan jongeren, zowel aan hun persoonlijkheid als aan hun functioneren in sociaal-maatschappelijk en beroepsmatig opzicht.

Vormend onderwijs bereidt hen daarop voor’.⁵⁴

In het advies staat de rol van de leraar centraal. Eén van de aanbevelingen (aanbeveling vijf) luidt dat scholen in het kader van vorming moeten zorgen voor visie, betrokkenheid, tijd en ruimte. Als randvoorwaarden worden onder andere een positief sociaal klimaat en ruimte voor meer persoonlijke contacten tussen docent en leerling als belangrijke voorwaarden genoemd. Hoe je te verhouden tot datgene dat wordt aangeboden en hoe je te verbinden aan waarden of doelen (zingeving), zijn volgens de Onderwijsraad thema’s waar in reflectiegesprekken aandacht aan kan worden besteed. Hiervoor zou meer tijd en ruimte beschikbaar moeten worden gesteld binnen de school.

Het thema authenticiteit wordt door deze leerlingen vooral geassocieerd met het hebben van een eigen mening of overtuiging en met het zich onderscheiden als individu. Hun perceptie van authenticiteit in het kader van persoonlijke identiteitsvorming correspondeert in zoverre met de theorie van Taylor, dat zij ervan overtuigd zijn dat betekenisvolle anderen zoals ouders en vrienden, hierop (een morele) invloed hebben, dat het hierdoor steeds kan veranderen en dat het een voortdurend proces is.

Er lijkt bij deze leerlingen geen sprake te zijn van een te sterke egocentrische houding, maar van een normaal opkomen voor zichzelf. Zij vinden betrokkenheid belangrijk, hebben oog voor hun omgeving en staan ook open voor die omgeving. Zij beschouwen zich niet als ‘de maat der dingen’. Zij beseffen de risico’s van een vergaande zelfgerichtheid en keuren deze ook af.

⁵⁴ In: Onderwijs vormt. Advies van de Onderwijsraad (2011),

Autonomie is belangrijk: doen wat je wil doen is voor deze leerlingen een kenmerk van 'jehzelf zijn'. Voor alle leerlingen geldt dat hun autonomie niet ongelimiteerd is. Taylor en deze jongeren lijken elkaar, als het gaat om authenticiteit, in grote lijnen wel te kunnen vinden.

In de gesprekken met de leerlingen is de behoefte aan sturing en begrenzing nogmaals benadrukt. Alle leerlingen hebben ermee te maken, de meesten vinden grenzen niet altijd leuk en zouden die wel eens willen verleggen. Maar alle leerlingen vinden het nodig (en ergens ook prettig) en zien een 'einddatum' voor de begrenzing door de ouders (bij het bereiken van de leeftijd van zestien of achttien).

Wat het beeld betreft dat regelmatig van jongeren wordt geschetst blijkt uit de interviews dat dit beeld door vrijwel alle jongeren wel wordt herkend, maar dat dit niet van toepassing is op henzelf. Niet alle jongeren zijn zoals vaak wordt beweerd: onverschillig, egocentrisch, narcistisch en grenzeloos. Het geschetste beeld van jongeren lijkt daarmee een ongenueanceerde weergave van de werkelijkheid.

In de voorgaande tekst heb ik een aantal aanbevelingen of suggesties gedaan in de verschillende paragrafen. Hieronder nogmaals beknopt de aanbevelingen op een rij:

Suggesties en aanbevelingen:

- Meer aandacht en tijd beschikbaar stellen voor het ontwikkelen van reflectievaardigheden, door middel van lessen in reflecteren of filosofielessen, dialoog in de klas. Concreet: de Stichting HVO verzorgt de lerarenopleiding HVO (Humanistisch Vormingsonderwijs) en en cursussen over levenskunst. Onderzoek met betrekking tot dialoog: Docenten en waardenvormende dialogen (Veugelers, 2006)
- Zorgen voor een schoolklimaat waarin aandacht en zorg is voor de leerlingen.
- Het project Vreedzame School (Eduniek), een programma voor sociale competentie en democratisch burgerschap. De Vreedzame School met betrekking tot het overbrengen van waarden want persoonlijke identiteitsvorming is uiteraard meer dan democratisch burgerschap.
- De methode Leefstijl, een lesmethode voor het ontwikkelen van sociaal emotionele vaardigheden bij jongeren.

- Een ouder-kind-relatie in plaats van ‘vriendjescultuur’ tussen ouders en kinderen. Niet alleen vanwege een duidelijker (‘gezags’)kader van waaruit gemakkelijker aansturing en het stellen van grenzen kunnen plaatsvinden, maar ook vanuit een ‘gepaste erkenning’, dat wil zeggen verbinding van ouder en kind vanuit gedeelde waarden maar met respect voor het verschil in ongelijkheid (volwassene – kind).
- Aandacht voor bewuste waardenoverdracht, zowel in de thuissituatie als in het onderwijs.

Veranderde gezagsverhoudingen, individualisme, propvolle agenda’s, targets en deadlines, voldoen aan strakke normen en daardoor sterk afhankelijk zijn van de waardering van anderen...Het zijn allemaal kenmerken van onze moderne, en maakbaar gedachte, samenleving. Maar het aantal frustraties lijkt toe te nemen. Het genoemde dualisme dat ook door de leerlingen werd aangegeven: het, vanuit de behoefte naar erkenning, erbij willen horen, maar ook bij je eigen overtuiging willen blijven, lijkt ook bij volwassenen een dilemma te zijn. Een worsteling met authenticiteit.

Authenticiteit is heel trendy, het lijkt ook heel makkelijk te leren als je het aanbod van cursussen ziet. Authenticiteit is echter een thema van alle tijden en van alle leeftijden en is een continu proces, een proces ook dat nooit ‘af’ is. Als je er zo naar kijkt lijkt het onbegonnen werk, maar daarin zit juist ook de uitdaging. Het is de eeuwige spanning tussen een trouw blijven aan jezelf en tegelijkertijd open te staan voor invloeden van je omgeving. Je willen blijven ontwikkelen en ‘beschaven’ tot een waarachtig authentiek individu.

SAMENVATTING

In de media wordt regelmatig een negatief beeld van jongeren geschetst. Jongeren zouden onverschillig, zeer op zichzelf gericht en grenzeloos zijn. Ook in onderzoek keert dit beeld regelmatig terug. Maar klopt dit beeld ook of is het geen juiste weergave van de realiteit? Zijn jongeren inderdaad alleen maar op zichzelf gericht? Betekent authenticiteit voor hen doen wat je goedgevoelt in onbeperkte vrijheid? Of denken zij daar anders over?

In deze scriptie wordt allereerst het begrip authenticiteit nader verkend aan de hand van de theorie van (met name) Charles Taylor. Voor Taylor is authenticiteit in de hedendaagse maatschappij een geldig, moreel ideaal als tegenhanger van de 'uitgeklede vorm van individualisme', welke hij als oorzaak ziet van vele morele problemen. Bij deze uitgeklede vorm is het individu volledig vrij om te kiezen en staan alle opties voor hem open. Taylor is van mening dat dit een verkeerde en eenzijdige uitwerking is van waarden als identiteit, individualiteit en authenticiteit. De wereld is niet ondergeschikt aan de ontplooiing en zelfverwerkelijking van het individu, integendeel, waarden als authenticiteit, individualiteit en identiteit veronderstellen juist een morele beïnvloeding van het individu vanuit de samenleving. De samenleving reikt noties van waarden aan op basis waarvan een individueel normatief kader wordt vastgesteld. Een goed begrip van authenticiteit hoeft volgens Taylor niet tot grenzeloos egoïsme leiden. Individualiteit is voor Taylor een persoonlijke verwerking van zowel in- als externe invloeden, maar betekent niet het individu volkomen is losgezongen van de samenleving. Taylor neemt authenticiteit serieus: trouw zijn aan jezelf is volgens Taylor een nieuw moreel ideaal. In het theoretisch kader zijn eveneens de met authenticiteit samenhangende thema's 'autonomie' en 'erkenning' nader verkend.

Vervolgens is de theorie getoetst aan de praktijk. Jongeren is gevraagd naar hun opvattingen over authenticiteit en daarmee samenhangende begrippen als autonomie en erkenning, en of zij het beeld dat van jongeren wordt geschetst zelf herkennen. Een van de conclusies is dat de ideeën van deze jongeren corresponderen met de opvatting van Taylor dat authenticiteit en persoonlijke identiteit ontstaan in de dialoog met de omgeving. Een andere conclusie is dat voor alle jongeren het geschetste beeld van jongeren weliswaar herkenbaar is, maar dat zij zelf niet tot deze groep jongeren behoorden.

LITERATUUROPGAVE

- Achterhuis, H. Authenticiteit blijft een geldig ideaal. Artikel in de Volkskrant d.d. 2 september 1995
- Aupers, S., D. Houtman J. Roeland (2010). Authenticiteit. De culturele obsessie met echt en onecht.. In: Sociologie 2010 (6) 2, p. 3-10
- Baart, A. (2005). Aandacht. Etudes in presentie. Utrecht: LEMMA
- Berlin, I. (19). Twee opvattingen van vrijheid. Amsterdam: Boom
- Breuer, I. (2005). Taylor. (Kopstukken filosofie). Rotterdam: Lemniscaat
- Breur, J. Hoe God uit zijn schepping verdween. Artikel in de Volkskrant d.d. 2 mei 2009
- Brinkgreve, C. (2004). Vroeg mondig laat volwassen. Amsterdam: Uitgeverij Augustus
- Dohmen, J. (2008). Het leven als kunstwerk. Rotterdam/Utrecht: Lemniscaat/UvH
- Dohmen, J. (2009). Pleidooi voor een nieuwe publieke moraal. Beschouwingen over humanisme, moraal en zin. Amsterdam: SWP
- Elst, A. van der. Charles Taylor: 'Is dit alles wat er is?'. Taylor over de leegte van de moderne mens. In: Filosofie Magazine nr. 8 2009
- Giddens, A. (1991). Modernity and self-identity. Self and society in the modern age. Oxford: Blackwell Publ.
- Heijst, A. van (2009). Iemand zien staan. Zorgethiek over erkenning. Kampen: Uitgeverij Klement
- Hermes, J. e.a. (2007). Leefwerelden van jongeren. thuis, school, media en populaire cultuur. Amsterdam: Coutinho
- Jensen, S. & Wijnberg, R. Dus ik ben. Een zoektocht naar identiteit. Amsterdam: De Bezige Bij
- Jongeren 2009. Amsterdam: Onderzoeksbureau Qrius, 2009
- Kunneman, H. (2005). Voorbij het dikke-ik. Bouwstenen voor een kritisch humanisme. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Mooren, F.C.T. (2006). Opvoeding op school en in het gezin. Een onderzoek naar de samenhang tussen opvoeding en de houding van jongeren ten opzichte van sociale grenzen. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen
- Onderwijsraad (2011). *Onderwijs vormt*. Den Haag: Onderwijsraad
- 'Ouders weten dat zij grenzen moeten stellen'. Experts kritisch over onderzoek 'grenzeloze' jeugdartikel in Trouw d.d. 2 december 2009

- Prins, M. (2008). De deugd van tegenwoordig. Onderzoek naar jongeren en hun grenzen. Nijmegen: Radboud Universiteit
- Smeyers, P. & W. Lemmens. Het project van Charles Taylor. Over authenticiteit en de oorsprong van het moderne 'morele zelf'. In: Ethische perspectieven 5 (1995)1, p. 11
- Spangenberg, F. & Lampert, M. (2009) De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders. Amsterdam: Uitgever Nieuw Amsterdam
- Stokkom, B. van (1997). Emotionele democratie. Over morele vooruitgang. Amsterdam: Van Genneep
- Taylor, C. (2009). Bronnen van het zelf. De ontstaansgeschiedenis van de moderne identiteit. Rotterdam: Lemniscaat.
- Taylor, C. (2007). De malaise van de moderniteit. Kampen: Ten Have
- Taylor, C. (2000). Multiculturalisme. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Taylor, C. What's wrong with negative liberty? In: Philosophical Papers (2 vols), (Cambridge, 1985)
- Timmerman, M.C. (2010). Jeugd in perspectief. Individueel en samen jong. (oratie). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen
- Twenge, J. (2006). Generation Me: Why Today's Young Americans Are More Confident, Assertive, Entitled – and More Miserable Than Ever. New York: Simon & Schuster
- Veugelers, W. (2006). Docenten en waardenvormende dialogen. Amsterdam: UvA, ILO
- Vorstenbosch, J. (2005) Zorg. Een filosofische analyse. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds
- Wit, E. de (red.)(2007). De autonome mens. Nieuwe visies op gemeenschappelijkheid. Amsterdam: SUN